

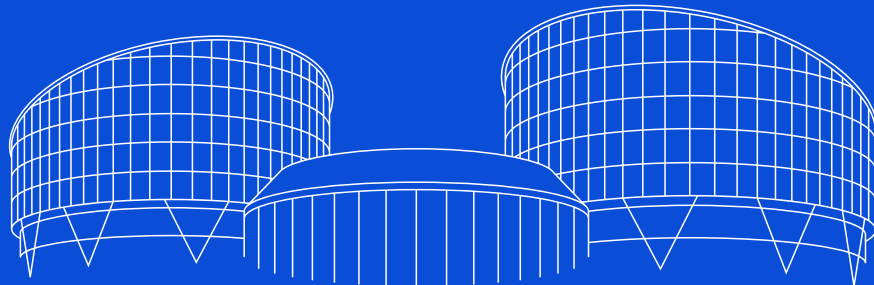

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

ДАЙДЖЕСТ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ЄСПЛ ЩОДО УКРАЇНИ, ВИНЕСЕНІ
ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД З 2005 – 2019 (ТРИ
КВАРТАЛИ)

ПО СТАТТІ 8

"ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ"

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Стаття 8 "Право на повагу до приватного і сімейного життя".

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.
2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

ПІДГОТОВЛЕНО ЧЛЕНОМ КОМІТЕТУ З СІМЕЙНОГО ПРАВА ДМИТРОМ БУЗАНОВИМ

2019

1. СПРАВА «НОВОСЕЛЕЦЬКИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF NOVOSELETSKIY V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 47148/99) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 22.02.2005 4

Заявник, зокрема, скаржився на те, що в результаті незаконного проникнення до його квартири під час його відсутності його майно було викрадено, а також на те, що у зв'язку з виселенням його з спірної квартири він залишився разом з своєю дружиною без житла та був вимушений проживати у інших осіб, в іншій області країни, в умовах, які перешкоджали здійсненню нормального сімейного життя.

2. СПРАВА «ХАНТ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF HUNT V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 31111/04) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 07.12.2006..... 9

Відсутність поваги до сімейного життя заявника в зв'язку з незалученням його до провадження стосовно визначення опіки є основним предметом скарги заявника. Заявник стверджував, що його процесуальні права були знехтувані судами, оскільки він не був повідомлений про місце і час слухання справи і особисто не отримав жодного документа, який стосувався його справи, в тому числі і судових рішень.

3. СПРАВА «САВІНИ ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF SAVINY V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 39948/06) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 18.03.2009 12

Заявники стверджували, зокрема, що передання їхніх трьох неповнолітніх дітей під опіку держави порушило їхні права, гарантовані пунктом 1 статті 6, статтями 8 і 14 Конвенції. Право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя. Заявники скаржилися, що рішення про встановлення опіки над дітьми приймалися на тій підставі, що заявники є інвалідами, і стверджували, що держава не виконала свого обов'язку із забезпечення належних умов за для збереження їхньої сім'ї.

4. СПРАВА «КУРОЧКІН ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KUROCCHIN V. UKRAINE) (ЗАЯВА №42276/08) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 20.08.2010 15

Заявник скаржився, що рішення національних судів про скасування усиновлення несправедливі, і стверджував, що вони зруйнували його сім'ю. Він посилався на пункт 1 статті 6 та статті 8 і 13 Конвенції. Стосунки між усиновлювачем і усиновленою дитиною, як правило, мають такий самий характер, як і стосунки в сім'ї, охоронювані статтею 8 Конвенції, і такі стосунки, що виникають із законного і щирого усиновлення, можна вважати достатньою умовою для застосування до них таких самих гарантій захисту, які стаття 8 Конвенції передбачає стосовно сімейного життя

5. СПРАВА «ГАРНАГА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GARNAGA V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 20390/07) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 16.08.2013 19

Заявниця стверджувала, що державні органи влади втрутилися в її приватне життя, відхиливши її заяву про зміну по батькові. Вибір або зміна імені та прізвища охоплюється статтею 8 Конвенції, оскільки ім'я та прізвище стосуються приватного та сімейного життя особи. Оскільки державні органи не забезпечили балансу відповідних інтересів, про які йдеться, вони не виконали своє позитивне зобов'язання щодо забезпечення права заявниці на повагу до її приватного життя.

6. СПРАВА «АКОПЯН ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF AKOPYAN V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 12317/06) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 05.09.2014 21

Заявниця скаржилася, що тривале тримання її у психіатричній лікарні було свавільним, та впродовж цього періоду не було проведено ефективного перегляду стану її психічного здоров'я. Вона скаржилася, що її тримання супроводжувалося примусовим лікуванням, завдало їй тяжких страждань та шкоди її приватному та сімейному життю. Особа не може бути позбавлена волі як «психічнохвора», якщо не дотримано трьох нижченаведених мінімальних умов: по-перше, має бути достовірно доведено, що особа є психічно хворою; по-друге, психічний розлад повинен бути такого виду або ступеня, що слугує підставою для примусового тримання у психіатричній лікарні; по-третє, обґрунтованість тривалого тримання у психіатричній лікарні залежить від стійкості такого захворювання. Медичне втручання, здійснене проти волі заявника, становить втручання у його право на приватне життя, зокрема у право на фізичну недоторканість.

7. СПРАВА «МАМЧУР ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MAMCHUR V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 10383/09) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 16.10.2015..... 27

Заявник скаржився на втручання у його батьківські права, зокрема право на опікування дитиною та безперешкодне спілкування з нею, а також право на виховання дитини. Крім того, він скаржився за статтею 14 Конвенції, що під час здійснення права на повагу до сімейного життя його було піддано дискримінації через його інвалідність. При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним.

8. СПРАВА «ЛАЗОРІВА ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF LAZORIVA V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 6878/14) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 17.07.2018..... 34

Заявниця скаржилась переважно за пунктом 1 статті 6 Конвенції на відсутність у неї доступу до провадження щодо усиновлення її племінника та, що оскаржуване усиновлення порушило її право за статтею 8 Конвенції. Інтерес заявниці у підтримці та розвитку її відносин або зв'язку з її племінником підпадає під визначення «приватного життя», яке є ширшим поняттям і охоплює, *inter alia*, право на встановлення та розвиток стосунків з іншими людьми

9. СПРАВА «М.Р. ТА Д.Р. ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF M.R. AND D.R. V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 63551/13) ОСТАТОЧНЕ 22.08.2018 39

Заявники скаржилися на незабезпечення органами влади України повернення другого заявника до першого заявника, який проживає у Чеській Республіці. Провадження, пов'язане з встановленням батьківської відповідальності, у тому числі виконання остаточного рішення, вимагає невідкладного розгляду, оскільки плин часу може мати непоправні наслідки для відносин між дитиною та тим із батьків, з яким дитина не проживає.

10. СПРАВА «ВИШНЯКОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF VYSHNYAKOV V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 25612/12) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 24.10.2018..... 43

Заявник стверджував, що національні органи влади не виконали судове рішення про надання права доступу до його малолітньої доньки. Він також скаржився, що в рамках іншого провадження національні суди не визначили належним чином місце проживання його доньки та внаслідок цього він зазнав дискримінації за ознакою статі 8 Конвенції. Право взаємного спілкування одного з батьків та дитини становить основоположний елемент «сімейного життя» у розумінні статті 8 Конвенції

11. СПРАВА «ЯКУШЕВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF YAKUSHEV V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 15978/09) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 04.12.2018..... 48

Заявник скаржився за статтями 6 та 8 Конвенції на неможливість оспорити своє батьківство щодо К., оскільки національні суди свавільно відмовили у задоволенні його позову з цього питання. Суть скарги заявника полягає не у тому, що держава повинна була утриматися від дій, а радше у неспроможності національних судів вирішити питання його біологічних відносин з дитиною, тим самим забезпечивши «повагу» до «приватного життя» заявника. Хоча основною ціллю статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання органів державної влади, вона не лише зобов'язує державу утримуватися від такого втручання, на додаток до цього негативного зобов'язання можуть існувати позитивні зобов'язання, притаманні ефективній повазі до приватного або сімейного життя. Ці зобов'язання можуть передбачати вжиття заходів, спрямованих на забезпечення поваги до приватного життя навіть у сфері відносин осіб між собою

12. СПРАВА «М.Т. ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF M.T. V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 950/17) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 19.03.2019 РОКУ..... 50

Заявник скаржився за статтями 6 і 8 Конвенції, що національні суди не встановили його батьківство, обмеживши, таким чином, його право на доступ до суду. Щодо спорів про батьківство, ініційованих ймовірними біологічними батьками, незважаючи на надану національним органам влади свободу розсуду в цій сфері, біологічний батько не повинен повністю виключатись з життя своєї дитини, якщо тільки цього не вимагають відповідні причини щодо захисту найкращих інтересів дитини

1. СПРАВА «НОВОСЕЛЕЦЬКИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF NOVOSELETSKIY V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 47148/99) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 22.02.2005

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_238

Заявник, зокрема, скаржився на те, що в результаті незаконного проникнення до його квартири під час його відсутності його майно було викрадено, а також на те, що у зв'язку з виселенням його з спірної квартири він залишився разом з своєю дружиною без житла та був вимушений проживати у інших осіб, в іншій області країни, в умовах, які перешкоджали здійсненню нормального сімейного життя.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Заявник народився в 1938 році та на цей час проживає в м. Уссурійську (Росія).

А. ЩОДО ВИНИКНЕННЯ СПРАВИ

Рішенням від 2 червня 1995 року керівництво Державного педагогічного інституту у м. Мелітополі (далі - інститут) відповідно до Закону України "Про освіту" надало заявнику як співробітнику інституту ордер на користування двокімнатною квартирою загальною площею 25,1 м кв. у м. Мелітополі, яка знаходилась на балансі інституту. У серпні 1995 року заявник звільнився з інституту та переїхав до міста Володимира (РФ) з метою написання докторської дисертації. Перед тим, як поїхати, він перевіз свою дружину до Котовська (Україна), де вона повинна була пройти медичне лікування.

5 жовтня 1995 року інститут анулював своє рішення від 2 червня 1995 року та надав спірну квартиру іншому співробітнику п. Ч. 3 листопада 1995 року п. Ч. у супроводі чотирьох свідків ввійшов до зазначеної квартири. Пересвідчившись, що квартира була пустою, вони склали акт про відсутність майна у квартирі. Відповідно до тверджень заявника його речі були конфісковані з цієї квартири чи викрадені. У листопаді 1995 року дружина заявника повернулася до Мелітополя. Не маючи можливості перебувати в своїй квартирі, оскільки вона була вже зайнята сім'єю Ч., дружина була вимушена повернутись до Котовська та влаштувалась у родичів. У січні 1996 року заявник приїхав до Мелітополя, але згодом також поїхав до своєї дружини в Котовськ.

В. ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ КВАРТИРИ

Наприкінці лютого 1996 року заявник звернувся до Мелітопольського суду з цивільним позовом проти інституту щодо відшкодування моральної та матеріальної шкоди та про визнання його права на вільне користування спірною квартирою. Інститут, в свою чергу, звернувся з позовом про позбавлення заявника цього права.

15 травня 1996 року після втручання прокурора інститут анулював рішення від 5 жовтня 1995 року як таке, що було прийнято незаконно, та відновив право заявника на квартиру.

Рішенням від 27 червня 1996 року суд відмовив заявнику та

задовольнив позов інституту. Суд встановив, що відповідно до чинного законодавства та до трудової угоди, укладеної між інститутом та заявником, останній втратив право на користування відповідною квартирою, обравши інше місце постійного проживання. Суд відмітив також, що згідно з актом від 3 листопада 1995 року ця квартира під час її відкриття була порожньою. За протестом, який був внесений заступником прокурора Запорізької області, Запорізький обласний суд постановою від 23 травня 1997 року скасував рішення від 27 червня 1996 року та направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції. Рішенням від 28 квітня 1998 року Мелітопольський міський суд відхилив позов заявника, посилаючись на рішення від 27 червня 1996 року.

У відповідь на касаційну скаргу заявника ухвалою від 18 серпня 1998 року Запорізький обласний суд скасував рішення від 28 квітня 1998 року та направив справу до суду першої інстанції на новий розгляд. Суд зазначив, що, задовольняючи позовні вимоги інституту, суд не перевіряв законність відміни інститутом свого рішення про надання пану Ч. житла, хоча це має суттєве значення при вирішенні даного спору. Тим більше, рішення інституту оскаржено прокуратурою м. Мелітополя і скасовано 15.05.96 р. рішенням профспілкового комітету. Крім того, суд відмітив, що дружина заявника теж має право на проживання в квартирі, а її відсутність була тимчасовою і пов'язана з її лікуванням. Крім того, суд встановив, що троє з чотирьох свідків, що підписали акт від 3 листопада 1995 року на прохання Ч., не були присутні під час відкриття спірної квартири останнім. Згідно з рішенням інституту від 2 грудня 1998 року управління житлового майна у м. Мелітополі надало Ч. ордер на володіння спірною квартирою.

Рішенням від 6 січня 1999 року Мелітопольський міський суд частково задовольнив вимоги заявника. Ухвалою від 16 лютого 1999 року Запорізький обласний суд підтримав рішення від 6 січня 1999 року. Суд констатував, зокрема, що переїзд заявника до м. Володимира мав тимчасовий характер і місцем його постійного проживання залишився Мелітополь. Таким чином, суд визнав право заявника на вільне користування спірною квартирою у м. Мелітополі. Проте суд відхилив позов заявника щодо відшкодування завданої моральної і матеріальної шкоди, зазначивши, що у порушенні кримінальної справи щодо зникнення речей заявника було відмовлено 15 лютого 1996 року. З цього приводу суд зауважив, що ні сума вимоги, ні факт матеріальної шкоди, нібито спричиненої інститутом заявнику, не були підкріплені доказами. Крім того, суд відмітив, що "відшкодування моральної шкоди у житлово-правових спорах законом не передбачено".

17 травня 1999 року Мелітопольський міський суд направив до Мелітопольського управління юстиції виконавчий лист про виконання рішення від 6 січня 1999 року. 21 травня 1999 року судовий виконавець з'ясував, що квартира зайнята сім'єю Ч. Після цього судовий виконавець звернувся з запитом до Мелітопольського міського суду про надання роз'яснення рішення від 6 січня 1999 року. Ухвалою від 14 вересня 1999 року суд відмовив у задоволенні цього клопотання в зв'язку із тим, що в клопотанні вимагалось не роз'яснити це рішення, а змінити його. Крім того, суд відмітив, що "Протягом розгляду вищезазначеної цивільної справи суд не мав інформації про те, що спірна квартира (...) була передана у приватну власність, оскільки [Ч.] не проінформував суд про це під час його допиту як свідка на судовому слуханні. І тільки після винесення рішення цей факт був виявлений. Таким чином, ні суд, ні заявник Новоселецький

не мали інформації про те, що квартира була приватизована, і тому заявник Новоселецький Р. подав тільки позов до суду про вселення його в спірну квартиру, а не позов про виселення Ч." Ухвалою від 9 грудня 1999 року Запорізький обласний суд підтримав це рішення. В листопаді 1999 року прокурор Мелітопольської міської прокуратури вніс подання в інтересах заявника до Мелітопольського міського суду з метою визнання незаконним права власності на спірну квартиру, яке було 2 грудня 1998 року надано Ч., та з метою примусового звільнення останнім цієї квартири. Під час судового засідання управління житлового фонду у м. Мелітополі зазначило, що будівництво квартир, які належать інституту, фінансувалось Міністерством освіти та науки України і що всі рішення щодо спірної квартири приймалися керівництвом інституту.

Рішенням від 25 травня 2000 року суд задовольнив подання прокурора і наказав Ч. звільнити квартиру, а інституту забезпечити сім'ю Ч. іншим житлом. До того ж суд дійшов висновку, що рішення інституту щодо спірної квартири носило незаконний характер, оскільки в 1998 році керівництво інституту схвалило приватизацію квартири Ч. у той час, коли справа заявника ще розглядалась в суді. 18 серпня 2000 року це рішення набуло статусу остаточного.

Ухвалою від 28 грудня 2000 року Мелітопольський міський суд надав сім'ї Ч. відстрочку до 1 квітня 2001 року у виконанні рішення від 25 травня 2000 року, враховуючи хронічну хворобу одного з членів сім'ї. Заявник стверджував, що він не був проінформований про судовий розгляд з цього приводу. У грудні 2000 року та в січні 2001 року державний виконавець накладав штраф на директора інституту у зв'язку з затримкою виконання рішення.

Постановами від 13 березня та 28 березня 2001 року державний виконавець закрити виконавчі провадження щодо виконання рішень Мелітопольського міського суду від 6 січня 1999 року та 25 травня 2000 року на тій підставі, що спірна квартира знаходиться у стані, непридатному для проживання. Згідно з актом про вселення заявника в квартиру від 28 березня 2001 року комісія, до складу якої входили заявник та сім свідків, у присутності державного виконавця встановила, що спірна квартира була порожньою і у стані, непридатному для проживання, і що проживання в ній можливе тільки після капітальних ремонтних робіт. Серед інших пошкоджень комісія відмітила, що санвузли та електричні проводи були дуже пошкоджені, раковина та суміжні труби були відсутні, що робило неможливим використання води, а з водозливів у квартиру потрапляли нечистоти, які розповсюджували сильний сморід. Комісія також зазначила, що Ч. та службовець інституту відмовились передати ключі від квартири державному виконавцю.

20 січня 2004 року шість свідків, серед яких було п'ять інженерів, у супроводі заявника оглянули квартиру і встановили, що в кухні та в туалетах були перекриті водозливи, як під час їх візитів у 2002 та 2003 роках, не дивлячись на те, що 28 березня 2001 року заявник звертав увагу на неможливість використовувати санвузли і користуватись водою. На підставі цього був складений акт для привернення уваги керівних органів інституту.

Відповідно до акта від 16 лютого 2004 року, який був складений заявником та чотирма інженерами-свідками для привернення уваги інституту та прокуратури, водозливи були перекриті, водопровід і санвузли пошкоджені. Акт відрізнявся від тих тверджень інституту, які були зроблені 13 лютого 2004 року. Особи,

що підписалися, вказали, що така ситуація була, починаючи з 28 березня 2001 року, коли заявник переїхав до спірної квартири. В своєму листі від 10 лютого 2004 року, адресованому Суду, заявник вказав, що, починаючи з 28 березня 2001 року, з огляду на поганий стан квартири він не міг жити в ній, але він її відвідував з метою регулярного контролю за ситуацією.

С. ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ, ЯКЕ СТОСУЄТЬСЯ ЗНИКНЕННЯ РЕЧЕЙ ЗАЯВНИКА

6 лютого 1996 року заявник подав скаргу до Мелітопольського міського управління Міністерства внутрішніх справ про викрадення його речей з власної квартири. Він також звернувся з заявою про порушення кримінальної справи проти інституту та Ч. у зв'язку з незаконним проникненням до його квартири. До своєї скарги заявник додав дві заяви: одну від своєї сестри Г.Г.С., а іншу - від своєї племінниці Г.І.В., в яких вони свідчили, що бачили в квартирі заявника меблі, багато книг, телевізор, радіо, електропобутові пристрої, два бивні мамонта, золоті та срібні коштовності, а також те, що п'ять тисяч американських доларів були сховані під підлогою. Заявник також додав заяву Т.Г.М. - співробітника міліції, який підтвердив, що допомагав заявнику в липні 1995 року перевезти його особисті речі з гуртожитку, де заявник проживав до переїзду в спірну квартиру.

Відповідно до зауважень Уряду у зв'язку з цією скаргою органи дізнання провели належне розслідування. Було встановлено, що, будучи проінформованим про звільнення заявника та про його від'їзд до Росії, директор інституту наказав Ч. відкрити квартиру та з'ясувати готовність квартири до нового сезону опалення. Постановою від 15 лютого 1996 року Мелітопольське міське управління Міністерства внутрішніх справ відмовило в порушенні кримінальної справи у зв'язку з відсутністю складу злочину. Постанова ґрунтувалась на заяві від 3 листопада 1995 року, яка була складена Ч. та підписана чотирма свідками, де вказувалось, що під час відкриття квартири вона була порожньою.

З 1996 року до 1999 року заявник надсилав декілька скарг до Мелітопольської прокуратури та прокуратури Запорізької області з метою скасування постанови від 15 лютого 1996 року. Листом від 30 жовтня 1999 року Запорізька обласна прокуратура повідомила заявнику, що постановою від 29 жовтня 1999 року Мелітопольська міська прокуратура скасувала постанову від 15 лютого 1996 року та порушила кримінальну справу за фактом крадіжки його майна з квартири.

Листом від 18 травня 2001 року Запорізька обласна прокуратура повідомила заявника, що провадження у кримінальній справі за фактом зникнення його особистих речей ще не закінчене. Листом від 27 серпня 2001 року Запорізька обласна прокуратура поінформувала заявника, що Мелітопольське міське управління Міністерства внутрішніх справ постановою від 3 серпня 2001 року закрило кримінальне провадження у справі про зникнення його речей у зв'язку з відсутністю складу злочину, та зазначила, що процедура перевірки законності цієї постанови триває.

Листами від 28 грудня 2002 року та 13 січня 2003 року прокуратура м. Мелітополя повідомила заявнику, що кримінальна справа щодо зникнення його речей закрита.

5 лютого 2003 року Запорізька обласна прокуратура закінчила перевірку, в результаті якої всі попередні постанови були скасовані і справу було направлено на додаткове розслідування.

Постановою від 22 березня 2003 року Мелітопольське міське управління Міністерства внутрішніх справ закрило кримінальну справу у зв'язку з відсутністю складу злочину. З квітня 2003 року заступник прокурора скасував цю постанову і поновив кримінальне провадження. Постановою від 27 травня 2003 року Мелітопольське міське управління Міністерства внутрішніх справ закрило кримінальну справу у зв'язку з відсутністю складу злочину, зробивши оглядову довідку у цій справі.

Необхідно зазначити, що заявник надав заяви Г.Г.С. та Г.І.В. до суду, але вказані особи відмовились надати свідчення в суді. З огляду на родинні стосунки із заявником Мелітопольський міський суд відмовив взяти до уваги заяву Г.І.В.

Г.Г.М. був допитаний 7 грудня 1999 року, 10 липня 2001 року та 21 травня 2003 року, оскільки його заява була прийнята до уваги. В своїх свідченнях Г.Г.М. згадав наступні речі,

які були перевезені до спірної квартири: пральна машина, холодильник, стільці, гітара, запасні частини до машини, а також домашня консервація. У протоколі було відмічено, що вищезгадані речі не були вказані заявником в його скарзі. Крім цього, Г.Г.М. підтвердив існування бивнів мамонта в кімнаті гуртожитку, де заявник мешкав до переїзду.

Було встановлено, що до свого переїзду в спірну квартиру заявник був орендаром повністю мебльованого помешкання в гуртожитку площею 30,2 м кв. Проте ні Г.Г.М. під час свідчень, ні заявник не могли вказати конкретне місце розташування деяких достатньо об'ємних меблів у мебльованій квартирі площею 30,2 м кв., які заявник указав в своїй скарзі.

Окрім того, протягом розслідування були зібрані свідчення шести осіб, серед яких був і Ч., які проживали в одному будинку та сусідніх будинках. Вони засвідчили відсутність великих та об'ємних меблів у спірній квартирі з серпня до листопада 1995 року. Вважаючи, що такі речі не могли бути непоміченими, та з огляду на попередні свідчення слідчий зробив висновок, що заявник не перевозив до квартири речей, які він вказав, а тому не було їх викрадення. Крім того, в постанові від 27 травня 2003 року було звинувачено заявника в тому, що він не проявив достатнього інтересу в розслідуванні та не відреагував на деякі виклики слідчого.

Відмітивши деякі протиріччя в твердженнях заявника щодо дати його повернення до Мелітополя, слідчий зробив висновок, що заявник надіслав скаргу про крадіжку своїх речей з метою збагачення. Для того, щоб підтвердити свій висновок, в постанові були зазначені негативні характеристики заявника, які були надані його колишніми співробітниками.

ЩОДО СКАРГ ПРО ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

Заявник скаржився на порушення його права на повагу до його приватного та сімейного життя та до житла. Заявник стверджував, зокрема, що протягом більше ніж п'яти років після незаконного проникнення в його квартиру він не міг жити із своєю дружиною та був вимушений проживати у третіх осіб, в умовах, які не дозволяли ведення нормального сімейного життя. Окрім того, заявник скаржився, що його квартиру повернули йому у стані, непридатному до проживання, та що до цього часу влада нічого не зробила для того, щоб це усунути та покарати винних. Він посилався на статтю 8 Конвенції, в якій зазначено, що:

"1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла (...) 2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або (...) для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб".

В. ОЦІНКА СУДУ

1. Загальні принципи

Суд нагадує свою постійну практику, відповідно до якої стаття 8, яка має на меті головним чином захистити особу від свавільного втручання державної влади, може також бути застосована останньою при прийнятті заходів, спрямованих на дотримання прав, гарантованих цією статтею, і у відносинах між особами (див., серед іншого, "Лопез Остра проти Іспанії" (980_348), рішення від 9 грудня 1994 р., серія А, N 303-С, параграф 51; "Сюрюжіу проти Румунії", N 48995/99, п. 59, рішення від 20 квітня 2004 р.).

Якщо розглядати справу зі сторони позитивного зобов'язання з боку держави або з огляду виправдання втручання державної влади відповідно до пункту 2, то є очевидним, що принципи, які застосовуються, є достатньо суміжними. В обох випадках необхідно звернути увагу на дотримання справедливої рівноваги між конкуруючими інтересами осіб і суспільства в цілому. Більше того, навіть для позитивних зобов'язань, які випливають з пункту 1, випадки, перераховані в пункті 2, можуть відігравати деяку роль при пошуку бажаної рівноваги (див. "Морено Гомес проти Іспанії", N 4143/02 (980_232), п. 55, рішення від 16 листопада 2004 р.). Більше того, розуміння позитивного зобов'язання залежить від різноманіття ситуацій, які виникають в договірних країнах, та застосування у цих випадках відповідних термінів. Таке зобов'язання не повинно бути інтерпретоване таким чином, щоб нав'язати органам влади нестерпний та обтяжуючий тягар (див., *mutatis mutandis*, "Озгюр Гюндем проти Туреччини", N 23144/93, п. 43, CEDH 2000-III).

2. Застосування цих принципів до конкретної справи

А. ПОПЕРЕДНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Суд спочатку зауважує, що заява, яка розглядається, ґрунтується на позбавленні Державним педагогічним інститутом (роботодавцем заявника) права користування державною квартирою, яка знаходилась на балансі інституту. Далі Суд нагадує, що він не може розглядати факти щодо вилучення права володіння спірною квартирою та дозволу відкриття останньої у відсутності заявника, так як вони мали місце у жовтні - листопаді 1995 року і не підпадають, таким чином, *ratione temporis* під юрисдикцію (див. рішення від 11 березня 2003 року щодо прийнятності даної заяви). Суд бере до уваги, між тим, оцінку, яку Уряд надав ситуації, яка склалась. Крім цього, Суд бере до уваги заходи, що були застосовані державними органами з метою відновлення права заявника на повагу до його житла та приватного і сімейного життя.

В. РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ СУДІВ

Суд зазначає, що з січня 1996 року до березня 2001 року заявник був позбавлений квартири та був вимушений жити зі своєю дружиною у третіх осіб. Суд далі відмічає, що цивільна справа заявника тричі розглядалася українськими судами та що цей розгляд закінчився прийняттям рішення від 6 січня 1999 року, яким було визнано право заявника на спірну квартиру. Суд не-

впевнений, що юридична складність цієї справи була такою, яка вимагала процес, що включав би в себе три судових розгляди тривалістю три роки, особливо враховуючи те, що заявник не міг вести приватне та сімейне життя. Якщо навіть припустити, що деякі дії були необхідні, Суд зауважує, що відношення судів до положення заявника під час судового процесу було більш вимогливе, ніж до сім'ї Ч. У зв'язку з цим, Суд зазначає, що положення сім'ї Ч. було взято до уваги українськими судами. Останні, зокрема, наказали інституту надати їй іншу квартиру та призупинили виконання рішення, що зобов'язувало її переїзд, з огляду на проблемний стан здоров'я одного з членів сім'ї. Натомість, Суд невпевнений, що судові органи вжили всіх можливих заходів для того, щоб захистити приватне і сімейне життя заявника під час судового розгляду.

У цьому контексті Суд особливо здивований тим, що в своєму рішенні від 6 січня 1999 року Мелітопольський міський суд відхилив позов про відшкодування шкоди, завданої заявнику, посилаючись на те, що "відшкодування моральної шкоди задоволенню не підлягає, так як воно не передбачено національним законодавством". Суд нагадує, що заявник звертався з заявою до суду про відшкодування шкоди, яка була спричинена йому внаслідок проникнення в його квартиру та неможливості користуватись нею.

Крім того, Суд зауважує, що в тому ж рішенні Мелітопольський міський суд не розглянув законність відкриття квартири у відсутність заявника, і це відбулось всупереч вказівкам, які були дані обласним судом в своєму рішенні від 18 серпня 1998 року, де він поставив під сумнів підписи трьох свідків - авторів заяв від 3 листопада 1995 року. Суд відмічає, що для розгляду заяви заявника про відшкодування шкоди питання законності відкриття квартири було очевидно важливим та безперечним. Суд нагадує, що прокуратура не надала належної уваги вищезазначеному (в порівнянні з наведеною вище справою Лопез Остра, п. 55).

Відповідно Суд вважає, що українські суди не виконали повністю завдань, які на них покладались в силу позитивних зобов'язань держави відповідно до положень статті 8 Конвенції. Виправданням є те, що за участю прокуратури суди відновили право заявника на користування спірною квартирою, хоча в непомірні строки. З огляду на обставини справи таке положення не може прирівнюватися до поновлення права на повагу до житла, як і до приватного та сімейного життя.

С. РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ У М. МЕЛІТОПОЛЬ

Суд зауважує, що рішення від 6 січня 1999 року не могло бути виконане у короткий термін через те, що відповідно до рішення інституту управління житлового майна у м. Мелітополі надало Ч. ордер на володіння відповідною квартирою. Суд вважає за необхідне з'ясувати статус та роль інституту щодо прав заявника. З цього приводу Суд нагадує, що він не має права замінювати національні органи, щоб визначити більш належну поведінку інституту у справі. На думку Суду необхідно оцінити рішення, які були прийняті цими органами, з огляду на відповідність їх Конвенції (див. рішення "Цвіжеті проти Хорватії", N 71549/01, параграф 49, 26 лютого 2004 року). Суд зауважує, що інститут є вищим навчальним закладом, який належить державі та підпорядкований Міністерству освіти і науки України. З огляду на це, інститут має у своєму розпорядженні частину державного житлового фонду для забезпечення житлових потреб своїх

службовців, зокрема, будівлі, збудовані за рахунок коштів Міністерства освіти і науки України.

Суд зауважує, що надання квартир, які є частиною державного житлового фонду, проводиться відповідно до Житлового кодексу України. Будь-яке рішення чи будь-який акт щодо розпорядження житловим фондом приймаються державою, а деякі важливі функції здійснюються місцевими радами. Суд робить висновок, що інститут здійснює "державне управління" відповідно до законодавства України та контролюється державною владою, в його функції також входить управління та розподіл житлового фонду, що перебуває на балансі інституту, і, таким чином, він може розцінюватись як "державна організація" в сенсі практики Суду (див. "Святі монастирі проти Греції", рішення від 9 грудня 1994 року, серія А, N 301-А, параграф 49; "Радіо Франція та інші проти Франції" (ріш.) N 53984/00, CEDH 2003-X () (витяг), параграф 26; "RENFE проти Іспанії", N 35216/97, рішення Комісії від 8 вересня 1997 року, рішення "Михайленки та інші проти України", N 35091/02, 35196/02, 35201/02, 35204/02, 35945/02, 35949/02, 35953/02, 36800/02, 38296/02 і 42814/02, п. 45, рішення від 30 листопада 2004 року), а тому аргументи Уряду-відповідача, які заперечують відповідальність держави за дії або бездіяльність інституту, не є для Суду переконливими.

Що стосується судового провадження, то Суд вважає, що протягом його тривалості інститут міг би краще вивчити положення заявника, головним чином це стосується рішення інституту від 15 травня 1996 року, яке поновило його права на спірну квартиру. Саме інститут міг би звернути увагу на той факт, що з січня 1996 року заявник разом з його дружиною знаходились у місті Володимирі в Росії, а не в Котовську у родичів.

Суд вважає, що інститут як власник та розпорядник частини державного житлового фонду міг би реагувати більш належним чином, наприклад, надати заявнику тимчасове житло, що навіть не потребувало б рішення суду. У випадку відсутності вільних квартир на своєму балансі інститут міг би звернутись за допомогою до місцевої ради, яка також має частину державного житлового фонду у своєму розпорядженні та здійснює контроль за цим питанням. Це припущення є більш аргументованим та ґрунтується на тривалості процесу до моменту прийняття рішення від 6 січня 1999 року, яке було остаточним та було виконано. Таким чином, з огляду на вищевикладене, Суд не знайшов жодного проявлення будь-якої ініціативи з боку інституту (в порівнянні з вищезгаданим рішенням Лопез Остра, пп. 21, 53 та 57).

Суд зауважує, що інститут, навпаки, дав свою згоду Ч. на приватизацію спірної квартири в той час, коли ще тривав судовий розгляд, навіть не проінформовавши про це суд. Суд констатує, що ці дії затримали в значній мірі виконання рішення суду від 6 січня 1999 року (в порівнянні з вищезгаданим Лопез Остра (980_348), параграф 56). Зокрема, необхідно було почати окремий процес для того, щоб анулювати право приватної власності на квартиру. Суд нагадує, що Мелітопольський міський суд вважав незаконним рішення інституту стосовно приватизації квартири. Враховуючи це, Суд здивований докором, зробленим Урядом заявнику про те, що він не подав з самого початку заяву про виселення.

Дійсно, інститут був зобов'язаний поважати права також сім'ї Ч., як це доводить Уряд. Суд нагадує, що в цьому відношенні визначення справедливої рівноваги використовується як засіб, спрямований на благо обох сторін. Але Уряд не вказав жодного

засобу, прийнятого інститутом щодо заявника.

Суд відмічає, що спірна квартира була надана заявнику тільки 28 березня 2001 року і то в стані, непридатному для проживання. Все ж таки інститут як власник та розпорядник державного житлового фонду не вжив жодних заходів для того, щоб відшкодувати нанесену шкоду, а також заходів, які були б спрямовані на встановлення відповідальних осіб за посягання на квартиру, що є частиною державного житлового фонду, та притягнення їх до відповідальності в судовому порядку. З огляду на зазначені обставини Суду важко визначити в справі реалізацію державного контролю над житловим фондом, як це зазначено в Житловому кодексі України.

Суд звертає увагу на твердження заявника, надані 20 січня та 16 лютого 2004 року, відповідно до яких пошкодження в квартирі були очевидні, але з 28 березня 2001 року ніякого втручання не було зроблено, щоб їх усунути. Суд констатує, що жодний аргумент, наданий Урядом в своїх зауваженнях, не дозволяє поставити під сумнів ці твердження. Зокрема, Уряд не надав жодного аргументу чи інформації, яка б стосувалась періоду з 28 березня 2001 року і відносилась би до спірної квартири.

Д. ВИСНОВКИ

Враховуючи судові рішення, винесені у справі, та поведінку зацікавлених державних органів, Суд вважає, що держава не виконала своїх зобов'язань, які б полягали у встановленні можливості користування заявником своїм правом на житло та приватне і сімейне життя. З огляду на вищезазначене, Суд вважає, що мало місце порушення статті 8 Конвенції.

В. ОЦІНКА СУДУ

1. Загальні принципи

Суд нагадує, що стаття 1 Протоколу N 1, яка спрямована в основному на захист особи від будь-якого посягання держави на право володіти своїм майном, також зобов'язує державу приймати деякі необхідні заходи, спрямовані на захист права власності (див. рішення "Броньовський проти Польщі" [GC], N 31443/96, п. 143, CEDH 2004-...). У кожній справі, в якій іде мова про порушення вищезгаданого права, Суд повинен перевірити дії чи бездіяльність держави з огляду на дотримання балансу між потребами загальної суспільної потреби та потребами збереження фундаментальних прав особи, особливо враховуючи те, що заінтересована особа не повинна нести непропорційний та непомірний тягар (див. рішення "Спорронт та Лонрот проти Швеції", від 23 вересня 1982 року, серія А, N 52, стор. 26, п.69).

Щоб оцінити поведінку держави щодо дотримання статті 1 Протоколу N 1, Суд має зробити повне дослідження різних інтересів у справі, беручи до уваги, що ціль Конвенції полягає в захисті прав, які є "очевидними та вагомими". Суд повинен встановити наявність спірної ситуації. Дійсно, коли питання суспільної користі виникає у справі, державні органи влади повинні реагувати належним чином, правильно та з великою відповідальністю (див. рішення "Васілеску проти Румунії", рішення від 22 травня 1998 року, Збірник рішень та ухвал 1998-III, стор. 1078, параграф 51; "Бейлер проти Іспанії" [GC], N 33202/96, параграф 110 in fine, 114 і 120 in fine, CEDH 2000-I).

Зокрема, якщо відповідно до положень статті 1 Протоколу N 1 держава зобов'язана вжити заходи у вигляді розслідування, то останнє повинно бути проведене об'єктивно, у розумні строки і

неупереджено (див., *mutatis mutandis*, "Велікова проти Болгарії", N 41488/98, п. 80, CEDH 2000-VI). Суд нагадує, що мінімальний та ефективний критерій розслідування залежить від обставин справи, які оцінюються на основі сукупності фактів та беруться до уваги разом з реальною роботою, проведеною при розслідуванні. Неможливо передбачити всю різноманітність ситуацій в процесуальних документах розслідування (див., *mutatis mutandis*, рішення "Kaia проти Туреччини" від 19 лютого 1998 року, Збірник 1998-I, пп. 325-326, пп. 89-91, і "Гюлес проти Туреччини" від 27 липня 1998 року, Збірник 1998-IV, пп. 1732-1733, параграфи 79-81).

2. Окремий випадок

Щодо поставленого перед українськими судами питання зникнення речей заявника, то Суд нагадує свою вищевикладену позицію, що проникнення до квартири у відсутність заявника ніколи не було предметом розгляду з точки зору Конвенції та українського законодавства. Крім того, Суд зауважує, що не дивлячись на факти, які стосувались цього проникнення і були зазначені обласним судом у своєму рішенні від 18 серпня 1998 року, Мелітопольський міський суд не взяв їх до уваги при винесенні рішення від 6 січня 1999 року, розглядаючи позов щодо відшкодування матеріальної шкоди заявнику, і посилався весь час на постанову від 15 лютого 1996 року про відмову в порушенні кримінальної справи.

Суд зауважує, що з січня 1996 року до 27 травня 2003 року кримінальне розслідування багато раз призупинялось, а потім було закрито прокуратурою. Враховуючи всі обставини, Суд не може знайти пояснення такій тривалості. Що стосується розслідування, то Суд ще раз нагадує, що він не може замінити функції внутрішніх органів, зокрема прокуратури, щоб вказувати їй, як вести розслідування або вчиняти будь-які інші дії. Суд, таким чином, не має компетенції у вивченні питання щодо факту того, чи володів заявник, *in fine*, двома бивніями мамонта, колекцією коштовностей чи інших об'єктів, і де вони можуть на даний час знаходитись. Проте Суд вважає за необхідне дослідити, чи було розслідування ефективним та послідовним з точки зору обставин, які були викладені заявником, і чи таке розслідування відповідало позитивним зобов'язанням відповідно до статті 1 Протоколу N 1.

Суд відмічає, що проблема, яка постала перед прокуратурою, відрізняється від звичайної крадіжки та потребує уважного дослідження та встановлення винного. У цьому випадку мова йде про проникнення в квартиру в момент відсутності заявника, яке було дозволено владою, зокрема, з відома інституту, що було здійснене двома особами, серед яких одна була Ч., який отримав право на проживання в цій квартирі і який не міг надати достатніх доказів незацікавленості в цій ситуації. Суд зауважує, що особи, які відкрили двері квартири заявника, були відомі. Суд нагадує, що ці особи склали акт про вільний стан квартири та запросили трьох інших осіб підписати цей акт без будь-якої перевірки.

Суд зауважує, що заявник, посилаючись на зникнення своїх речей, звернувся до прокуратури з заявою про перевірку законності їх проникнення. Проте прокуратура жодним чином не відреагувала і навіть не надала відповіді заявнику з цього приводу.

Суд зазначає, що під час розслідування справи прокуратура ніколи не розглядала можливість відповідальності двох осіб, які здійснили проникнення, в результаті чого зникли зазначені речі, і все це всупереч скаргам заявника з цього приводу та без

будь-яких пояснень.

У зв'язку з цим, Суд нагадує, що прокуратура є державним органом правової держави, діяльність якого сприяє здійсненню правосуддя, і у випадку недотримання зобов'язань, покладених на цей орган, права, гарантовані Конвенцією, були б позбавлені їх "конкретного та ефективного" сенсу. Одне з таких зобов'язань передбачає те, що сторона, яка постраждала, може сподіватись на уважний та ретельний розгляд її скарг (див., *mutatis mutandis*, вищезазначене рішення Суругіу, параграф 65, також рішення "Ruic Toria і Хиро Балані проти Іспанії" від 9 грудня 1994 року, в серії А, N 303-А і 303-В, стор. 12, параграф 29, та пп. 29-30, параграф 27).

Суд вважає, що питання законності проникнення до квартири заявника, так як і питання відповідальності цих двох осіб за можливе втручання в його власність, заслуговували більшої уваги як судів, так і прокуратури. Суд зауважує, що згідно з постановою від 27 травня 2003 року розслідування було головним чином спрямоване на те, щоб встановити, чи володів заявник в дійсності зазначеними ним речами, такими, як бивні мамонта, коштовності, меблі та ін. В розслідуванні з цього приводу було відмічено, що заявник та його свідок Т.Г.М. не могли вказати конкретне місце розташування меблів, які були у заявника в попередній квартирі, і що шість сусідів заявника, серед яких був і Ч., не бачили перевезення великих меблів до спірної квартири, транспортування яких, за ствердженнями зазначених осіб, не могло пройти непоміченим. Уряд також докоряв заявнику за його пасивність у доказуванні реального існування своїх речей, зокрема, бивнів мамонтів.

Суд не бере до уваги шляхи перевірок тверджень заявника. Проте Суду важко зрозуміти, чому під час розслідування весь час заперечувалась реальність існування особистих речей, які належали заявнику, особливо з огляду на заяву Т.Г.М., який допомагав заявнику при переїзді. Суд констатує, що, неналежно перевіряючи питання існування речей заявника, прокуратура не приділяла достатньої уваги скаргам заявника, які він подавав, та не звернула увагу на відповідальність задіяних у справі органів влади. Суд з цього робить висновок, що держава не змогла забезпечити рівновагу між різними інтересами в справі та не вчинила жодних зусиль для здійснення ефективного та неупередженого розслідування щодо зникнення речей заявника в результаті проникнення з дозволу влади до його квартири.

Виходячи з вищезазначеного, Суд констатує, що було порушення статті 1 Протоколу N 1.

А. ШКОДА

У своїй заяві заявник вимагав суму в розмірі 32100 доларів США для відшкодування моральної шкоди, а також 20000 доларів США для відшкодування матеріальної шкоди, яку він зазнав внаслідок зникнення належної йому суми у розмірі 5000 доларів США готівкою, бивнів мамонта, коштовностей, меблів та інших особистих речей, які він оцінив у 15 000 доларів США.

Суд вважає, що заявнику була спричинена моральна шкода, яка не може бути відшкодована простою констатацією порушення. Але сума, яку вимагає заявник, є надмірною. Що стосується матеріальної шкоди, то Суд визначає, що заявник не надав жодного доказу з цього приводу. Проте є очевидним, що він зазнав певної шкоди в цьому сенсі. Суд на засадах справедливості та відповідно до статті 41 Конвенції присуджує заявнику суму в розмірі 8000 ЄВРО за всю зазану шкоду разом.

2. СПРАВА «ХАНТ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF HUNT V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 31111/04) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 07.12.2006

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126

Відсутність поваги до сімейного життя заявника в зв'язку з незалученням його до провадження стосовно визначення опіки є основним предметом скарги заявника. Заявник стверджував, що його процесуальні права були знехтувані судами, оскільки він не був повідомлений про місце і час слухання справи і особисто не отримав жодного документа, який стосувався його справи, в тому числі і судових рішень.

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Заявник народився в 1953 році і проживає в м. Ризі, Латвія. Заявник був одруженим з пані М., громадянкою України. Вони проживали в Україні. У 2000 році у них народився син Н. Пані М. мала також іншу дитину, М., яку в листопаді 2002 року заявник усиновив. В січні 2003 року заявник поїхав з України, а в квітні 2003 року заявник та пані М. розлучились. 24 червня 2003 року пані М. звернулась до Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, вимагаючи заборонити заявнику в'їзд на територію України. Пані М. зокрема скаржилась на те, що в червні 2003 року заявник приїхав до м. Канни у Франції, де її син перебував на канікулах з нянею, та погрожував забрати сина. Вона також зазначала, що, перебуваючи в попередньому шлюбі, заявник завдав тяжких тілесних ушкоджень своїй дружині.

26 червня 2003 року Міністерство внутрішніх справ направило до Державного комітету у справах охорони державного кордону України подання щодо заборони заявнику в'їжджати на територію України.

27 червня 2003 року Державний комітет у справах охорони державного кордону України повідомив Міністерство, що п. Ханту заборонено в'їзд в Україну протягом п'яти років. Про це рішення заявник дізнався в той же час.

А. ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОПІКИ, ІНІЦІЙОВАНЕ ПАНІ М.

В листопаді 2003 року п. Т., адвокат заявника у іншій цивільній справі, повідомив заявника про те, що його колишня дружина звернулась до Печерського районного суду м. Києва з позовною заявою про позбавлення заявника батьківських прав стосовно його рідного сина Н. Заявник не міг бути присутнім на слуханні справи у зв'язку із заборонаю в'їзду на територію України, але був представлений на суді адвокатом п. Т.

5 грудня 2003 року суд першої інстанції виніс рішення на користь п. М. та позбавив заявника його батьківських прав. Суд мотивував дане рішення тим, що заявник не виконував належним чином свої батьківські обов'язки, зокрема, він не брав участі у вихованні дитини, не спілкувався з нею і взагалі втратив до дитини інтерес. Суд також взяв до уваги те, що заявник не скаржився до місцевих органів опіки та піклування щодо заборони пані М. бачитись з дитиною. Суд не надав значення аргументам

заявника щодо неможливості брати участь у вихованні сина в зв'язку із забороною в'їзду на територію України, оскільки заявник не зустрічався з сином з січня 2003 року.

Відповідно до інформації, наданої Урядом, національним судам було відомо, що заявник свідомо вказав в офіційних документах невірну дату та місце свого народження, а також, що раніше він притягувався до кримінальної відповідальності і ніколи не був офіційно виправданим. Представник заявника оскаржив це рішення до апеляційного суду м. Києва. В апеляційній скарзі зазначалось, що висновок суду першої інстанції про небажання заявника бачитись з сином був помилковим, оскільки в своєму зверненні до правоохоронних органів від 24 червня 2003 року пані М. прямо вказувала про спробу заявника побачитись з сином в червні 2003 року. Було також зазначено, що заявник намагався звернутись з заявою до органів опіки та піклування Печерської районної державної адміністрації в м. Києві, однак його було проінформовано про те, що для розгляду заяви необхідна його присутність. Представник заявника скаржився на те, що суд першої інстанції вислухав свідків тільки протилежної сторони, яких пані М. найняла. Заявник зазначив, що суд не намагався отримати інформацію особисто від заявника за допомогою міжнародних договорів про правову допомогу.

5 березня 2004 року апеляційний суд залишив рішення суду першої інстанції без змін. Повторивши висновки суду першої інстанції, апеляційний суд зазначив, що заперечення заявника не були підтвержені жодними доказами, а аргументи протилежної сторони були підтвержені свідченнями двох няньок дитини. Суд також зазначає, що аргументи, викладені в апеляційній скарзі заявника, не спростували висновків суду першої інстанції та не вказували на їх невідповідність. Заявник оскаржив рішення апеляційного суду до суду касаційної інстанції. В своїй скарзі він повторив попередні аргументи та поскаржився на відмову апеляційного суду викликати свідків за його клопотанням.

1 червня 2004 року колегія у складі трьох суддів Верховного Суду України відмовила в задоволенні касаційної скарги заявника, встановивши, що суди не порушили норм матеріального або процесуального права.

Листом від 7 червня 2004 року Міністерство юстиції України повідомило представника заявника про те, що вручення за кордоном судових документів здійснюється на підставі міжнародних договорів. У відносинах між Україною та Сполученими Штатами Америки застосовуються положення Гаазької конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних та комерційних справах від 15 листопада 1965 року.

Б. ІНШІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ

1. Проведення щодо виправлення дати народження заявника

12 травня 2003 року Печерський районний суд м. Києва розглянув заяву заявника про виправлення запису дати народження заявника в актах громадянського стану. Суд задовольнив заяву.

16 червня 2003 року той самий суд скасував попереднє рішення від 12 травня 2003 року в зв'язку з нововиявленими обставинами справи та відновив провадження.

19 грудня 2003 року суд відхилив заяву про виправлення запису дати народження заявника в актах громадянського стану.

10 березня 2004 року та 5 липня 2004 року відповідно апеляційний суд м. Києва та Верховний Суд залишили рішення суду першої інстанції без змін.

2. Проведення щодо скасування рішення про всиновлення

1 жовтня 2004 року Печерський районний суд м. Києва розглянув позов заявника щодо скасування рішення про всиновлення М., старшого сина пані М., та відхилив його як необґрунтований, беручи до уваги те, що на час всиновлення заявник та пані М. перебували в хороших сімейних стосунках. 8 червня 2005 року той самий суд скасував вищезазначене рішення про всиновлення заявником М.

3. Проведення щодо оскарження заборони на в'їзд

15 жовтня 2003 року Печерський районний суд м. Києва відхилив скаргу заявника на рішення про заборону його в'їзду в Україну. 11 лютого 2004 року апеляційний суд м. Києва залишив рішення суду першої інстанції без змін. 1 березня 2005 року заявник подав касаційну скаргу. Проведення досі триває.

I. ЩОДО СТВЕРДЖУВАНИХ ПОРУШЕНЬ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

Заявник скаржився за статтею 8 Конвенції на невиправдане втручання в його приватне та сімейне життя в зв'язку із забороною на в'їзд в Україну, де проживає його син, а також в зв'язку з позбавленням його батьківських прав. Стаття 8 Конвенції зазначає наступне: "1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. 2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб".

А. ПРИЙНЯТІСТЬ

Суд зазначає, що скарги заявника за цією статтею стосуються двох питань: щодо заборони на в'їзд в Україну та щодо позбавлення батьківських прав. Суд розглядатиме їх окремо.

1. Заборона на в'їзд в Україну

Уряд стверджував, що заявник мав можливість оскаржити рішення національних органів про заборону на в'їзд, однак він зробив це тільки після звернення до Європейського суду. Крім того, відповідні судові провадження ще тривали. Уряд вважав, що дана скарга має бути визнана неприйнятною у зв'язку з невичерпанням національних засобів захисту. У відповідь заявник зазначив, що це була не єдина його скарга і що він був позбавлений можливості зустрічатись з дитиною в результаті заборони на в'їзд, навіть якщо Уряд стверджує протилежне.

Щодо скарги на заборону в'їзду, як окремої скарги заявника, Суд вважає, що заявник не вичерпав всіх доступних засобів захисту, які передбачає законодавство України, оскільки відповідні провадження досі тривають. Таким чином, ця скарга має бути відхилена відповідно до пп. 1 та 4 статті 35 Конвенції в зв'язку з невичерпанням національних засобів захисту.

2. Позбавлення батьківських прав

Суд далі зазначає, що вищевказані заперечення Уряду не стосуються скарги заявника щодо позбавлення його батьківських прав. На думку Суду, дана скарга не є необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції і відповідно має бути визнана прийнятною.

2. Оцінка Суду

(а) Чи відбулось втручання у право заявника на повагу до його сімейного життя відповідно до статті 8 Конвенції

Оскільки дане питання не було оскаржене сторонами, Суд вважає, що позбавлення заявника його батьківських прав становило втручання в право заявника, в значенні пункту 2 статті 8 Конвенції, на повагу до його сімейного життя, яке гарантується п. 1 статті 8.

(б) Чи було втручання виправданим

Дане втручання не становить порушення статті 8, якщо воно здійснене "згідно із законом", відповідає одній чи кільком законним цілям, про які йдеться в пункті 2, і до того ж є необхідним у демократичному суспільстві для забезпечення цих цілей.

1) "Згідно із законом"

Для Суду є беззаперечним те, що рішення національних судів мали законні підстави, а саме ст. ст. 70 та 71 Кодексу про сім'ю та шлюб, які були чинними протягом періоду, який розглядається.

2) Законна мета

На думку Суду, рішення національного суду, які оскаржує заявник, були дійсно спрямовані на захист "прав і свобод" дитини. Відповідно рішення національного суду мали законну мету у значенні пункту 2 статті 8.

3) "Необхідний у демократичному суспільстві"

Визначаючи, чи був захід, який оскаржується, "необхідним в демократичному суспільстві", Суд, беручи до уваги справу в цілому, буде розглядати підстави, наведені для виправдання застосованого заходу, на предмет їх відповідності та обґрунтованості відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції. Беззаперечно, що аналіз того, що має найкраще задовольняти інтереси дитини, є дуже важливим у таких справах. Більше того, необхідно зважити, що зазвичай державні органи мають перевагу у безпосередньому спілкуванні з особами, яких стосується справа. Виходячи з цих міркувань, завдання Суду полягають не в виконанні обов'язків національних органів щодо визначення питань опіки чи доступу до дитини, а в дослідженні рішень, які виносились державними органами, здійснюючи свої дискреційні повноваження, на предмет їх відповідності Конвенції (див. рішення у справі *Hokkanen v. Finland*, від 23 вересня 1994 року, Серія А, N 229-А, ст. 20, п. 55 та *mutatis mutandis* рішення у справі *Bronda v. Italy*, від 9 червня 1998 року, п. 59).

Суд нагадує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага (див. рішення у справі *Olsson v. Sweden* (N 2), від 27 листопада 1992 року, Серія А, N 250, ст. 35-36, п. 90)О, і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку

дитини (див. рішення у справі *Johansen v. Norway* від 7 серпня 1996 року, п. 78).

Суд зазначає, що в даній справі компетентні національні суди, вирішуючи позбавити заявника батьківських прав, брали до уваги аргументи, надані матір'ю дитини та іншими свідками її сторони, відповідно до яких заявник втратив цікавість до свого сина.

Суд не має сумнівів, що такі доводи можуть бути належними. Однак, звертаючись до усталеної прецедентної практики Суду щодо статті 8, яка включає імпліцитні процедурні вимоги, необхідно визначити, чи був заявник залучений до процесу прийняття рішень, розглядаючи провадження в цілому, в тій мірі, яка є достатньою для забезпечення відповідного захисту його інтересів, беручи до уваги обставини справи, а також важливість прийнятих рішень (див. рішення у справі *Elsholz v. Germany*, N 25735/94, п. 52, ЄСПЛ 2000-VIII, рішення у справі *P., C. And S. V. The United Kingdom*, п. 119, та рішення у справі *Venema v. the Netherlands*, N 35731/97, п. 91, ЄСПЛ 2002-X, з посиланням на рішення у справі *W. v. United Kingdom* від 8 липня 1987 року, Серія А N 121, ст. 28-29, п. 64).

Повертаючись до обставин цієї справи, Суд зазначає, що цивільне провадження у справі стосувалось сімейних відносин заявника та позбавлення його батьківських прав. Ці питання як за національним законодавством, так і у оскаржуваному провадженні мали ґрунтуватись на оцінці особистості заявника та його поведінці. На думку Суду, досить складно визначити, в якій мірі національні суди могли дати таку оцінку, не заслухавши заявника особисто, або принаймні з огляду на обставини справи, не отримавши інформації особисто від заявника щодо його бачення подій та відносин з сином та пані М., користуючись міжнародними угодами про правову допомогу. Окрім того, національні суди не надали значення тому факту, що заявник намагався побачити сина в червні 2003 року. Суду не заслухали свідка, клопотання про виклик якого подавалось заявником, а відповідні суди вищих інстанцій не відреагували на скарги заявника щодо таких дій суду. До того ж факт оскарження заявником заяви пані М. про позбавлення його батьківських прав також міг свідчити про його інтерес до сина.

Суд нагадує, що в даній справі не йшлося про будь-які тілесні ушкодження, завдані заявником дитині. Щодо зауважень Уряду про те, що судам було відомо про протизаконні дії заявника та кримінальні провадження стосовно нього, Суд вважає, що такі аргументи могли враховуватись при винесенні рішення про позбавлення батьківських прав. Однак дані аргументи здебільшого не були підтверджені матеріалами справи, і більш важливим є те, що ні в судових рішеннях, ні в поясненнях сторін не зазначається, що дані аргументи розглядались в ході судових слухань або були використані судами в обґрунтуванні своїх рішень.

Таким чином, Суд доходить висновку, що заявник не був залучений в провадження, в результаті яких приймалися рішення, в тій мірі, яка є достатньою для забезпечення захисту його інтересів, а державні органи вийшли за межі своєї дискреції і не забезпечили рівновагу між інтересами заявника та інших осіб. Таким чином, у цій справі права заявника, гарантовані статтею 8 Конвенції, були порушені.

А. ШКОДА

Заявник вимагав 120 000 доларів як відшкодування моральної шкоди. Уряд стверджував, що заявник не обґрунтував свою вимогу. Уряд зауважив, що в даній справі визнання порушення становитиме достатню компенсацію моральної шкоди. Крім того, Уряд вважав, що сума, яку вимагав заявник, є завищеною, та просив Суд визначити розмір компенсації моральної шкоди на засадах справедливості.

Суд зазначає, що заявник безперечно зазнав моральної шкоди, однак сума, яку він вимагав, є надмірною. Таким чином, Суд присуджує заявнику 10 000 євро як відшкодування завданої моральної шкоди.

3. СПРАВА “САВИНИ ПРОТИ УКРАЇНИ”(CASE OF SAVINY V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 39948/06) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 18.03.2009

<https://bit.ly/2tQuMnz>

Заявники стверджували, зокрема, що передання їхніх трьох неповнолітніх дітей під опіку держави порушило їхні права, гарантовані пунктом 1 статті 6, статтями 8 і 14 Конвенції. Право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя. Заявники скаржилися, що рішення про встановлення опіки над дітьми приймалися на тій підставі, що заявники є інвалідами, і стверджували, що держава не виконала свого обов'язку із забезпечення належних умов за для збереження їхньої сім'ї.

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Заявники - чоловік і дружина, 1957 і 1956 років народження відповідно, проживають у місті Ромни. А. Сімейні обставини і матеріально-побутові умови заявників Обидва заявники є сліпими з дитинства.

З 1990 до 2006 року заявник був офіційно працевлаштований на підприємстві Українського товариства сліпих (далі - УТОС), громадської організації, мета діяльності якої, що здійснюється за фінансової підтримки держави,- допомога інвалідам зору. Однак, як свідчить інформація, надана його працедавцем, з 2001 до 2006 року він фактично працював не більше кількох днів на рік. У 2006 році заявника, який досяг пенсійного віку, було звільнено у зв'язку із скороченням штатів. Заявниця не працює з початку дев'яностих років.

Із 1997 року в розпорядженні сім'ї були дві двокімнатні квартири з державного житлового фонду, хоча самі заявники стверджують, що вони користувалися лише однією з них. Квартири обігрівалися печами, але не були обладнані системами водоводу і гарячого водопостачання.

Заявники мали семеро дітей: О.С. - 1991 р.н., М.С. - 1992 р.н., Ю.С. - 1993 р.н., П.С. - 1995 р.н., С.С. - 1997 р.н., К.С. - 1998 р.н. і Т.С. - 2001 р.н. У лютому 1998 року чотирьох дітей (М.С, Ю.С, П.С. та С.С.) передали під опіку держави у зв'язку з неспромож-

ністю заявників забезпечити їм належний догляд і виховання. Спочатку дітей помістили в різні заклади; однак, як свідчать матеріали, нині вони, за винятком П.С, якого було усиновлено за згодою заявників, є вихованцями Роменської загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, ім. О.А.Деревської.

У 1997 році найстаршого сина, О.С., який залишався під їх опікою, також передали до зазначеного інтернату. Батьки забирали їх додому на вихідні та на час канікул. Директор інтернату неодноразово скаржився до відповідних комунальних служб на те, що О.С. постійно тікає зі школи, займається бродяжництвом, збираючи порожні пляшки, жебракує. Ніяких подробиць або конкретних випадків не наведено.

У період з 1998 до 2004 року представники служби у справах неповнолітніх і органу опіки та піклування разом із кількома іншими комунальними службами приблизно десять разів відвідували квартиру заявників і склали акти щодо придатності їхніх матеріально-побутових умов для виховання дітей, які залишалися на їхньому піклуванні. Згідно з цими актами зазначені умови були вкрай незадовільними. Зокрема, приміщення потребували невідкладного ремонту; у квартирі було холодно, скрізь бруд, павутиння, запах людських екскрементів. Усюди на підлозі та на ліжках було розкидано одяг і лахміття. Посуд було не вимито. Постільні речі, які були не на всіх ліжках, були дуже забруднені. Дитячий матрац прогнів усередині через постійне потрапляння сечі. Дитяче ліжко було непридатне для користування. Ніяких продуктів на кухні не виявилось. Діти були немиті і вдягнені не по сезону. В одному з актів було зазначено, що у Т.С., найменшої дитини, був висип на шкірі. Ще в одному акті зафіксовано, що "діти хворіють", хоча ознак їх захворювань не уточнено. Одного разу діти не пустили інспекторів до помешкання, оскільки батьки вийшли до крамниці по молоко, а діти залишилися самі з найстаршим із них, О.С.

У період з 1998 до 2004 року (дату не зазначено) УТОС надавало заявникам матеріальну допомогурізного характеру, розмір якої не задокументовано. Зокрема, надавалися дрова, одяг, взуття та основні харчові продукти (такі як цукор, картопля, крупи та борошно). У 1998 році УТОС також організувало ремонтні роботи у квартирі, проведені на добровільних засадах місцевими студентами: вони, зокрема, здійснили побілку та пофарбували підлогу і віконні рами. Заявники зверталися (дату не зазначено) до міської влади з проханням забезпечити постачання газу в їхню квартиру, що дало б змогу поліпшити її обігрів, а також умови приготування їжі та можливість користуватися гарячою водою. 10 січня 2000 року їх повідомили, що проти цього рішення заперечують їхні сусіди, на думку яких небезпечно встановлювати газове обладнання у квартирі сліпих, де є малі діти. До того ж це було технічно неможливо.

22 лютого 2000 року заявники звернулися до начальника міського управління соціальної допомоги з проханням посприяти їм у пошуках підходящої роботи для заявника. Стосовно реагування на це звернення інформації немає.

22 лютого 2000 року служба у справах неповнолітніх звернулася з клопотанням до керівника комітету міської ради у справах жінок про надання гуманітарної допомоги сім'ї заявників. Стосовно реагування на це звернення інформації немає.

16 лютого 2001 року К.С. пройшов обстеження у лікаря, який виявив затримку його мовного розвитку та наявність ознак першої стадії анемії. Лікар також зазначив, що живіт дитини м'який і

не роздутий; температура нормальна, ознак недоїдання немає, шкірні покриви чисті; лімфатичні вузли і печінка не збільшені, горло без почервоніння, сечовивипускання і випорожнення в межах норми.

27 лютого 2001 року заявники одержали 150 гривень фінансової допомоги для оплати електроенергії. 8 липня 2003 року комітет міської ради з питань соціального захисту і запобігання підліткової злочинності попередив заявників про необхідність поліпшення умов, у яких виховуються їхні діти. Завідувач дитячого садка, до якого з 2003 року ходив К.С., видав (дата невідома) довідку про його розвиток, в якій зазначено, що К.С. відвідував заклад регулярно і що батьки приводили його до садка і забирали додому вчасно. Заявниця, як повідомлялося, активно цікавилася виховним процесом щодо К.С. і загалом реагувала на зауваження вихователів і медичних працівників. Дитина, як зазначалося, була дещо неспокійною і неактивною на заняттях, але охочою до спілкування з іншими дітьми. Водночас також зазначалося, що іноді неохайний вигляд і брудний одяг К.С. відлякував від нього його товаришів.

У грудні 2003 року роменський центр охорони здоров'я дітей видав довідку про те, що О.С. і К.С. харчуються в школі і що їм було надано путівки до літніх таборів, оскільки вони стоять на обліку як хворі на анемію першого ступеня. Згодом (дату не зазначено) заявник звернувся до суду з позовом, вимагаючи від свого працедавця виплати заборгованості із заробітної плати та інших виплат, включаючи відшкодування за час вимушеної перерви в роботі, яка тривала до 31 листопада 2004 року (початкової дати цієї перерви не зазначено). 3 листопада 2004 року Роменський міський суд припинив провадження у справі з огляду на досягнення сторонами мирової угоди, за умовами якої заявник мав одержати компенсацію в розмірі 1500 гривень. 5 січня 2006 року Роменський міський суд присудив заявникові додатково кілька компенсаційних сум у загальному розмірі 1110 гривень - за подальший період вимушеної перерви в роботі.

В. Судовий розгляд справи про передання О.С., К.С. і Т.С. під державну опіку та піклування 5 січня 2004 року прокурор м. Ромни, за клопотанням служби у справах неповнолітніх, ініціював провадження щодо встановлення опіки держави щодо О.С., К.С. і Т.С.

2 грудня 2004 року, заслухавши заявників, представників служби у справах неповнолітніх та органу опіки та піклування, суд задовольнив позов прокурора. У відповідній частині судового рішення зазначено: "Належним утриманням та вихованням дітей відповідачі [заявники] не займаються. Діти брудні, голодні, часто знаходяться вдома самі без догляду... Представники служби у справах неповнолітніх та органу опіки і піклування підтримали свої позовні вимоги, зокрема, описали жалюві побутові умови, в яких проживає сім'я відповідачів, бруд, антисанітарію, вкрай низьке матеріальне забезпечення..."

Довідка дитячої поліклініки від 16 грудня 2003 року підтверджує, що діти К.С. та О.С. перебувають на диспансерному обліку з приводу анемії I ступеня...

При розгляді справи встановлено, що умови проживання О.С., К.С. і Т.С. є небезпечні для життя і здоров'я, морального виховання, зокрема, діти брудні, голодні, перебувають на диспансерному обліку; О.С. займається бродяжництвом, збирає пляшки, просить милостиню, тому підлягають відібранню у відповідачів та передачі органу опіки і піклування..."

Заявники оскаржили це рішення. Вони послалися на те, що Сімейний кодекс України містить обмежений перелік підстав для відібрання дітей від їхніх батьків - це ухилення від обов'язків з догляду, жорстоке поводження з дитиною, хронічний алкоголізм і наркозалежність батьків, експлуатація дитини, примушення її до жебракування та бродяжництва. Батьки доводили, що ніколи не вчиняли зазначеного і що немає доказів того, що умови виховання їхніх дітей - хай і примітивні - є справді небезпечними. Заявники також стверджували, що їхня неспроможність забезпечити дітям кращі умови пояснюється лише тим, що заявники є сліпими. Вони доводили, що як інваліди вони зазнали дискримінації, і наголошували, що замість того, щоб відбирати у них дітей, державні органи повинні були надати їхній сім'ї необхідну допомогу. Заявники також послалися на статтю 8 Конвенції.

14 лютого 2005 року апеляційний суд Сумської області відмовив у задоволенні апеляційної скарги заявників. У своїй ухвалі апеляційний суд повторив висновки суду першої інстанції про те, що залишати дітей у заявників небезпечно для їхнього життя, здоров'я і морального виховання. В ухвалі, зокрема, зазначено: "...той факт, що відповідачі є інвалідами по зору, за встановлених обставин не впливає на висновки суду. Заявники не довели, що органи державної влади та місцевого самоврядування створили дискримінаційні умови для життя сім'ї заявників. Навпаки, як вбачається з матеріалів справи, державні та інші органи, в межах своїх повноважень, приймали дієві заходи по допомозі сім'ї відповідачів.

Згідно зі статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на порушення якої посилаються заявники, держава все ж таки має право втручатися в особисте і сімейне життя для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей. Враховуючи такі вимоги та фактичні обставини справи, колегія суддів вважає, що порушення статті 8 названої Конвенції не було".

Заявники оскаржили це рішення до касаційного суду, послаючись, по суті, на ті самі аргументи, якими обґрунтовували свою апеляційну скаргу. 22 березня 2006 року Верховний Суд України відмовив у задоволенні касаційної скарги заявників. На жодному етапі провадження в судах дітей заявників не заслуховували. 23 червня 2006 року рішення суду було виконано. Зрештою, К.С. влаштували до роменського інтернату, тоді як О.С. і Т.С. - до інтернату в м. Суми (приблизно 100 км від Ромен). Згідно з інформацією, одержаною в червні 2007 року від соціального педагога нового інтернату, в який було влаштовано О.С., хлопчик продовжував тікати зі школи, займатися бродяжництвом, і часто виникала необхідність його розшуку.

Оцінка Суду

А. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

Суд повторює, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 (див., зокрема, рішення у справі "МакМайкл проти Сполученого Королівства" (McMichael v. the United Kingdom) від 24 лютого 1995 року, п. 86, серія А, N 307-В). Таке втручання є порушенням зазначеного положення, якщо воно здійснюється не "згідно із законом", не відповідає законним цілям, переліченим у пункті 2 статті 8, і не

може вважатися "необхідним у демократичному суспільстві" (див. згадане вище рішення у справі МакМайкла, п. 87).

Визначаючи, чи було конкретне втручання "необхідним у демократичному суспільстві", Суд повинен оцінити - у контексті всієї справи загалом - чи були мотиви, наведені на виправдання втручання, доречними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції і чи був відповідний процес прийняття рішень справедливим і здатним забезпечити належний захист інтересів, як цього вимагає стаття 8 (див., наприклад, справи "Кутцнер проти Німеччини" (Kutzner v. Germany), N 46544/99 п. 65, ЄСПЛ 2002-I, та "Зоммерфельд проти Німеччини" (Sommerfeld v. Germany), [GC], N 31871/96, п. 66, ЄСПЛ 2003-VIII).

Суд також повторює, що, хоча національним органам надається певна свобода розсуду у вирішенні питань щодо встановлення державної опіки над дитиною, вони повинні враховувати що розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а це можна виправдати лише за виняткових обставин (див., наприклад, справу "Ньяоре проти Франції" (Gnahore v. France), N 40031/98, п. 59, ECHR 2000-IX). Отже, відповідне рішення має підкріплюватися достатньо переконливими і зваженими аргументами на захист інтересів дитини, і саме держава-відповідач повинна переконатися в тому, що було проведено ретельний аналіз можливих наслідків запропонованого заходу з опіки для батьків і дитини (див., наприклад, справу "Скоццарі та Дж'юнта проти Італії" (Scozzari & Giunta v. Italy), [GC], NN 39221/98 і 41963/98, п.148, ЄСПЛ 2000-VIII).

Зокрема, якщо рішення мотивується необхідністю захистити дитину від небезпеки, має бути доведено, що така небезпека справді існує (див., *mutatis mutandis*, справу "Хазе проти Німеччини" (Haase v. Germany), N 11057/02, п. 99, ЄСПЛ 2004-III (в'язги)). При винесенні рішення про відібрання дитини від батьків може постати необхідність врахування цілої низки чинників. Можливо, потрібно буде з'ясувати, наприклад, чи зазнаватиме дитина якщо її залишать під опікою батьків, жорстокого поводження, чи страждатиме вона через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки, або визначити, чи виправдовується встановлення державної опіки над дитиною станом її фізичного або психічного здоров'я (див. справи "Валлова і Валла проти Чеської Республіки" (Wallova and Walla v. the Czech Republic), N 23848/04, п. 72, від 26 жовтня 2006 року; і "Гавелка та інші проти Чеської Республіки" (Havelka and Others v. the Czech Republic), N 23499/06, п. 57, від 21 червня 2007 року). З іншого боку, сам той факт, що дитина може бути поміщена в середовище, більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового відібрання її від батьків (див., наприклад, справу "КА. проти Фінляндії" (K.A. v. Finland), N 27751/95, п. 92, ЄСПЛ 2003-I). Такий захід не можна також виправдовувати виключно посиланням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням (див., наприклад, справу "Мозер проти Австрії" (Moser v. Austria), N 12643/02, п. 68, від 21 вересня 2006 року; згадані вище рішення у справі "Валлова і Валла проти Чеської Республіки", пп. 73-76, та у справі Гавелка та інші, п. 61).

Крім того, оцінюючи процес вирішення питання про встановлення опіки, який завершився рішенням про роз'єднання сім'ї, Суд повинен, зокрема, переконатися, чи ґрунтуються висновки національних органів на достатній доказовій базі (яка, за потре-

би, може включати показання свідків, висновки компетентних органів, психологічні та інші експертні висновки та медичні довідки), і чи мали заінтересовані сторони, зокрема батьки, достатні можливості брати участь у вирішенні такого питання (див., *mutatis mutandis*, ухвали у справах: "Шульц проти Польщі" (Schultz v. Poland), N 50510/99, від 8 січня 2002 року; "Реммо і Узункая проти Німеччини" (Remmo and Uzunkaya v. Germany), N 5496/04, від 20 березня 2007 року; та "Полашек проти Чеської Республіки" (Polasek v. Czech Republic), N 31885/05, від 8 січня 2007 року). Суд також повинен врахувати, чи самим дітям було надано можливість висловити свою думку, коли цього вимагали обставини (див., наприклад, згадані вище рішення у справах Гавелка та інші, п. 62, і Хазе, п. 97).

У будь-якому разі передання дитини під державну опіку слід зазвичай розглядати як тимчасовий захід, здійснення якого має одразу припинитися, коли це дозволяють обставини. Отже, такий захід не може бути санкціонований без попереднього розгляду можливих альтернативних заходів (див. згадані вище рішення у справах К. і Т., п. 166; Кутцнера, п. 67, та Мозера, п. 70) і має оцінюватися в контексті позитивного обов'язку держави вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння возз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками, дбаючи при досягненні цієї мети про надання їм можливості підтримувати регулярні контакти між собою та якщо це можливо, не допускаючи розлучення братів і сестер (див., *mutatis mutandis*, згадані вище рішення у справах Кутцнера, п. 76-77, та "К. і Т. проти Фінляндії" [GC], п. 179).

В. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАЗНАЧЕНИХ ПРИНЦИПІВ У ЦІЙ СПРАВІ

Сторони погоджуються з тим фактом, що рішення про встановлення державної опіки над О.С., К.С. та Т.С. становило втручання у права заявників, гарантовані статтею 8; що це втручання здійснювалося згідно із законом і мало законну мету - захист інтересів дітей. Залишається визначити, чи було втручання "необхідним у демократичному суспільстві".

У цьому зв'язку Суд передусім зазначає: заявники загалом погоджувалися з Урядом, що з погляду матеріального забезпечення розміщення їхніх дітей до таких спеціальних виховних закладів, як інтернати, можливо, відповідало інтересам дітей, якщо враховувати обмеженість наявних у них ресурсів для задоволення своїх повсякденних потреб. Проте вони не погоджувалися з тим, що для цього необхідно було виносити рішення про відібрання від них дітей, яке обмежило їхні можливості забирати дітей додому на час, вільний від занять, наприклад, на час канікул чи на вихідні.

Як зазначає Суд, національні органи мотивували своє рішення тим, що заявники, через недостатність коштів і через особисті якості, неспроможні забезпечувати дітей належним харчуванням, одягом, підтримувати належні санітарні умови, належним чином дбати про здоров'я дітей, а також забезпечувати їхню соціальну адаптацію та справляти на них відповідний виховний вплив, і що така ситуація була небезпечною для життя, здоров'я та морального виховання дітей. Суд визнає, що такі мотиви були безсумнівно доречними для прийняття відповідного рішення.

Проте, оцінюючи, чи були вони також достатніми Суд ставить під сумнів адекватність відповідної доказової бази для висновку про те, що матеріально-побутові умови дітей були справді небезпечними для їхнього життя і здоров'я. Суд зазначає, зо-

крема, що провадження у справі про опіку, розпочате в січні 2004 року, завершилося лише 23 червня 2006 року, коли було ухвалено рішення про відібрання дітей від батьків, але, як свідчать документи, протягом зазначеного періоду не було жодного клопотання про вжиття тимчасових (проміжних) заходів і не було зафіксовано жодного факту завдання шкоди дітям. Крім того, кілька конкретних висновків (наприклад, про те, що дітей не годують і не вдягають належним чином, а також часто залишають самих удома) ґрунтувалися виключно на доповідях, складених представниками відповідних міських служб за результатами окремих, не систематичних перевірок помешкання заявників. При цьому суд не розглядав ніяких доказів на підтвердження такої інформації - не заслуховував, наприклад, самих дітей, не досліджував їхні медичні документи, не звертався до висновків педіатрів чи показань сусідів. Фактом є те, що єдиним об'єктивним доказом, наведеним у рішенні суду першої інстанції на підтвердження висновку про незадовільний стан здоров'я дітей, є медична довідка, видана за рік до того, яка засвідчувала перебування О.С. та К.С. на обліку як хворих на анемію першого ступеня, хоч її достовірність, незважаючи на відповідні спростування з боку заявників, не було перевірено. Так само, формулюючи висновок про неспроможність заявників справляти на дітей належний виховний вплив і забезпечувати їхню соціальну адаптацію, суди спиралися головним чином на інформацію міських служб про те, що О.С. бродяжить і жебракує, проте не зажадали від них назвати конкретні дати, кількість прогулів, імена свідків та інші відповідні факти.

Поза тим, немає свідчень того, що судові органи якимсь чином аналізували, якою мірою стверджувану незадовільність виховання дітей зумовлювала саме непоправна нездатність заявників забезпечувати належну опіку і піклування, а не їхні фінансові труднощі та об'єктивний стан фрустрації, що можна було виправити за допомогою цільової фінансової та соціальної допомоги й ефективного консультування. Щодо фінансових проблем, то роль Суду не полягає в тому, щоб визначити, чи мала сім'я заявників, з огляду на інтереси збереження єдності сім'ї, право на забезпечення їй певного рівня матеріально-побутових умов за державний кошт. Однак це питання потребує обговорення - спочатку на рівні відповідних державних органів, а далі - під час судового розгляду.

Щодо міри, якою незадовільність виховання дітей могла бути зумовлена стверджуваною безвідповідальністю заявників як батьків, суди не вдавалися до розгляду незалежних доказів (наприклад, експертного висновку психолога), аби оцінити їхню емоційну чи психічну зрілість та мотивацію в розв'язанні побутових проблем. У мотивувальній частині судового рішення немає й аналізу спроб заявників поліпшити умови свого життя - наприклад, їхніх звернень з проханням забезпечити постачання природного газу, компенсувати заборгованості із заробітної плати і допомоги з працевлаштуванням. Натомість суди, як видається, прийняли на віру подану міськими службами інформацію про те, що заявники не спромоглися поліпшити свої матеріально-побутові умови та скорегувати своє ставлення, незважаючи на фінансову та іншу підтримку, а також заходи з відповідного консультування. Окрім описових доповідей, складених за результатами перевірок, у яких вказувалося на ті самі проблеми (скажімо, як прогнилий дитячий матрац), суд не зажадав ніяких інших даних, наприклад, стосовно фактичного обсягу та достатності соціальної допомоги або змісту конкретних рекомендацій, наданих під час консультування, а також пояснень, чому ці рекомендації не дали результату. Суд вважає, що

виребувана конкретна інформація у цьому зв'язку могла б допомогти визначити, чи виконали відповідні органи свій конвенційний обов'язок зі збереження єдності сім'ї і чи дослідили вони достатнім чином ефективність менш суворих альтернативних заходів перед тим, як клопотати про відібрання дітей від батьків.

Суд також зауважує, що на жодному етапі провадження у справі судді не заслуховували дітей (включаючи О.С., якому в грудні 2004 року, коли тривав розгляд справи в суді першої інстанції, було тринадцять років) і що внаслідок виконання рішення про відібрання дітей від батьків їх не лише відокремили від родини, а й помістили в різні заклади. Двоє з них виховуються в іншому місті, далеко від Ромен, де живуть їхні батьки, брати і сестри, і це ускладнює можливості підтримувати регулярні стосунки.

Беручи до уваги всі наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що, незважаючи на доречність аргументів, якими національні органи обґрунтовували своє рішення про відібрання дітей від батьків, ці аргументи не були достатніми для виправдання такого серйозного втручання в сімейне життя заявників.

Отже, було порушено статтю 8 Конвенції.

А. ШКОДА

Заявники вимагали 30 000 євро відшкодування моральної шкоди. Уряд оскаржив цю вимогу.

Суд визнає, що заявники зазнали моральної шкоди внаслідок невиконання державою свого обов'язку із забезпечення права заявників на повагу до своєї сім'ї.

Суд вважає, що висновок про наявність порушення Конвенції не становить достатнє відшкодування моральної шкоди. Здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявникам 5000 євро як спільне відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто з цієї суми.

4. СПРАВА «КУРОЧКІН ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KUROCHKIN V. UKRAINE) (ЗАЯВА №42276/08) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 20.08.2010

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_841

Заявник скаржився, що рішення національних судів про скасування усиновлення несправедливі, і стверджував, що вони зруйнували його сім'ю. Він посилався на пункт 1 статті 6 та статті 8 і 13 Конвенції. Стосунки між усиновлювачем і усиновленою дитиною, як правило, мають такий самий характер, як і стосунки в сім'ї, охоронювані статтею 8 Конвенції, і такі стосунки, що виникають із законного і щирого усиновлення, можна вважати достатньою умовою для застосування до них таких самих гарантій захисту, які стаття 8 Конвенції передбачає стосовно сімейного життя

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Заявник народився у 1955 році та живе в м. Києві. 26 липня 2004 року заявник і його дружина К. усиновили В.Г. хлопця-сироту, 1993 року народження. Із січня 2005 року через конфлікти між дружиною заявника, з одного боку, та заявником і В.Г., з другого, вони припинили вести спільне домашнє господарство, а згодом дружина заявника переїхала жити в їхній дачний будинок.

У жовтні 2006 року заявник звернувся до Шевченківського районного суду м. Києва (далі - Шевченківський районний суд) із заявою про розірвання шлюбу з К.

27 жовтня 2006 року на клопотання К. орган опіки і піклування Вишгородської районної державної адміністрації Київської області видав висновок щодо скасування усиновлення В.Г. Він встановив, що стосунки між усиновленим хлопчиком і К. негативні, тоді як заявник користувався у хлопчика авторитетом і його стосунки з ним були позитивними. У висновку також зазначалося, що хлопчик висловив бажання залишитися зі своїм прийомним батьком і що заявник готовий займатися вихованням хлопчика. Нарешті, рекомендувалося скасувати усиновлення хлопчика заявником і його дружиною з огляду на погіршення стосунків між ними, що негативно позначалося на хлопчикові, й у зв'язку з цим залишення його з прийомними батьками не відповідало б його інтересам.

У листопаді 2006 року тодішня дружина заявника звернулася до Вишгородського районного суду із заявою про скасування усиновлення дитини нею та її чоловіком, посилаючись на те, що хлопчик неодноразово здійснював на неї фізичні напади, тоді як її чоловік, у присутності якого стався один із таких інцидентів, відмовився припинити напади. На підтримку свого позову вона подала висновок від 27 жовтня 2006 року.

Під час розгляду справи і заявник, і хлопець заперечували проти скасування усиновлення хлопчика заявником, як вимагала К. Водночас заявник не був проти того, щоб було скасовано усиновлення дитини його дружиною. Він також заперечував, що коли-небудь був свідком фізичних нападів В.Г. на К.

Тим часом 6 березня 2007 року заявник і К. розірвали шлюб. 20 липня 2007 року заявник одружився з В.Т.

9 серпня 2007 року Шевченківський районний суд задовольнив клопотання колишньої дружини заявника і скасував усиновлення нею і заявником В.Г. Зокрема, посилаючись на пункт 3 частини першої статті 238 Сімейного кодексу України, суд зазначив, що усиновлення дитини колишньою дружиною заявника має бути скасовано з огляду на те, що стосунки, які склалися між нею і дитиною, погіршилися і роблять неможливим їхнє спільне проживання. Вмотивовуючи рішення, суд спирався на показання К. та медичні докази завданих їй тілесних ушкоджень. Суд також послався на показання сусідів цієї сім'ї та характеристику В.Г. зі школи від 9 серпня 2006 року, в якій зазначалося, що він поводить себе агресивно, ображає оточуючих, погрожує їм і кілька разів бив декого зі своїх шкільних товаришів. У характеристиці від 9 серпня 2006 року також зазначалося, що його агресивна поведінка і неповага до інших є спадковими рисами, у зв'язку з чим його вихованням повинні займатися фахівці. Орган опіки і піклування підтримав позовні вимоги К. і заявив, що скасування усиновлення хлопчика відповідатиме його інтересам.

Суд також зазначив, що в основних інтересах дитини також необхідно скасувати й усиновлення В.Г. заявником, незважаючи

на те, що в суді хлопчик висловив бажання залишитися зі своїм прийомним батьком. Суд визнав, що заявник не реагував на агресивну поведінку хлопчика стосовно прийомної матері, у зв'язку з чим у хлопчика сформувалося негативне ставлення до жінок і неправильне уявлення про нормальні сімейні стосунки. Суд постановив передати хлопчика органі опіки і піклування для подальшого влаштування до спеціалізованої установи. В.Г. продовжував жити разом із заявником, а під опіку його так і не віддали.

28 серпня 2007 року Шевченківський районний суд ухвалив рішення про поділ квартири між заявником і К. Кожному з них припало по кімнаті, тоді як інші приміщення залишились у спільному користуванні.

17 грудня 2007 року апеляційний суд м. Києва залишив рішення від 9 серпня 2007 року без зміни. Він відмовив у задоволенні апеляції заявника та зазначив, що заявник не надав доказів, які б засвідчили його здатність позитивно впливати на хлопчика і забезпечувати його нормальний особистісний розвиток. Апеляційний суд м. Києва визнав, що суд першої інстанції скасував усиновлення правомірно на підставі пункту 3 частини першої статті 238 Сімейного кодексу України, а сам факт позитивних стосунків між заявником і дитиною та його бажання залишатися прийомним батьком хлопчика не можуть бути підставою для скасування зазначеного рішення. Апеляційний суд м. Києва підсумував: «Суд правильно взяв до уваги, що скасування усиновлення ... може також вважатися застосованою до хлопчика санкцією за його негідну поведінку».

27 лютого 2008 року Верховний Суд України не знайшов підстав для перегляду справи заявника в касаційному порядку.

3 червня 2008 року на клопотання заявника і В.Г. та в інтересах останнього Шевченківська районна ум. Києві державна адміністрація призначила заявника піклувальником В.Г. На заявника як на піклувальника дитини було покладено «захист прав і майнових інтересів дитини», а також «фінансове забезпечення і постійне піклування про виховання хлопчика та його фізичний і особистісний розвиток».

11 вересня 2008 року колишня дружина заявника К. звернулася до Шевченківського районного суду з позовом, вимагаючи скасування рішення Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації від 3 червня 2008 року. Вона стверджувала, що це рішення суперечить рішенням, ухваленому Шевченківським районним судом 9 серпня 2007 року, і що проживання В.Г. у квартирі становить небезпеку для її життя.

23 вересня 2008 року Шевченківський районний суд прийняв справу до свого провадження. Сторони не поінформували Суд про подальший розвиток подій.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

Заявник скаржився, що рішення національних судів про скасування усиновлення В.Г. несправедливі, і стверджував, що вони зруйнували його сім'ю. Він посилався на пункт 1 статті 6 та статті 8 і 13 Конвенції.

Суд повторює, що юридична кваліфікація фактів у справі - питання, яке він вирішує сам (див. рішення від 19 лютого 1998 р. у справі «Гуерра та інші проти Італії» (Guerra and Others v. Italy),

Reports of Judgments and Decisions 1998–1, с. 223, п. 44), і що раніше він уже визнав, що, хоча стаття 8 не містить чітких процесуальних вимог, процес прийняття рішення про вжиття заходів, які мають характер втручання, повинен бути справедливим і забезпечувати належну повагу до інтересів, охоронюваних статтею 8 (див. рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини» (Kutzner v. Germany), заява № 46544/99, § 56, ECHR 2002–1).

Отже, Суд вважає, що скарги заявника слід розглянути під кутом зору статті 8 Конвенції, відповідні положення якої передбачають:

В.СУТЬ

Чи мало місце втручання

Суд нагадує, що стосунки між усиновлювачем і усиновленою дитиною, як правило, мають такий самий характер, як і стосунки в сім'ї, охоронювані статтею 8 Конвенції, і такі стосунки, що виникають із законного і широкого усиновлення, можна вважати достатньою умовою для застосування до них таких самих гарантій захисту, які стаття 8 Конвенції передбачає стосовно сімейного життя (див. рішення у справі «Піні та інші проти Румунії» (Pini and Others v. Romania), заяви № 78028/01 і № 78030/01, пункти 140 і 148, ECHR 2004–V (витаги).

Суд вважає, що сторони в цій справі не заперечують того, що скасування усиновлення В.Г. заявником становило втручання у право заявника на повагу до сімейного життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції. Суд також зазначає, що рішення або захід на користь заявника не є в принципі достатнім для того, щоб говорити про втрату ним статусу потерпілого, якщо національні органи прямо або по суті не визнали наявності порушення Конвенції і не забезпечили після цього відповідного відшкодування (див. рішення від 26 жовтня 2006 р. у справі «Валлова і Валла проти Чеської Республіки» (Wallova and Walla v. the Czech Republic), заява № 23848/04, п. 55, і рішення в справі «Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy) (no. 1) [ВП], заява № 36813/97, п. 180, ECHR 2006–V). У справі, що розглядається, призначення заявника піклувальником В.Г. не можна прирівнювати до усиновлення, яке згідно зі статтею 232 Сімейного кодексу наділяє усиновлювача та усиновлену дитину такими самими правами і покладає на них такі самі обов'язки, які існують стосовно біологічних батьків і їхніх дітей. Суд також зауважує, що держава жодним чином не визнала факт порушення прав заявника, а рішення від 3 червня 2008 року про призначення його піклувальником В.Г. було ухвалене без урахування стверджуваного порушення статті 8 стосовно заявника.

Суд доходить висновку, що призначення заявника піклувальником В.Г. не виправило ситуацію з втручанням у право заявника на повагу до його сімейного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції, і не позбавило його статусу потерпілого за статтею 34 Конвенції.

Чи було втручання виправданим

Втручання у право на повагу до сімейного життя становить порушення статті 8, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не має однієї або кількох законних цілей, зазначених у пункті 2 статті 8, а також не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення такої цілі чи цілей (див. рішення від 7 серпня 1996 р. у справі «Йогансен проти Норвегії» (Johansen v. Norway), Reports 1996–111, с. 1001–1002, п. 52). Під необхідністю втручання мається на увазі, що воно відповідає нагальній

соціальної потребі, і, зокрема, є пропорційним до поставленої законної мети (див., наприклад, згадане вище рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини», п. 60, та рішення від 18 грудня 2008 р. у справі «Савіні проти України» (Saviny v. Ukraine), заява № 39948/06, п. 47).

I. Згідно із законом

Словосполучення «згідно із законом» у пункті 2 статті 8 вимагає передусім, щоб відповідний захід був певним чином передбачений національним законодавством; він також стосується якості відповідного закону і вимагає його відповідності принципу верховенства права та доступності відповідній особі, яка, зокрема, має бути здатною передбачити його наслідки для себе (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 1 липня 2008 р. у справі «Лібєрті та інші проти Сполученого Королівства» (Liberty and Others v. the United Kingdom), заява № 58243/00, п. 59).

У справі, що розглядається, не заперечується той факт, що оскаржуваний захід було вжито на підставі частини першої статті 238 Сімейного кодексу, в якому наведено вичерпний список підстав для скасування усиновлення.

Щодо доводів заявника про те, що пункти 1 і 3 частини першої статті 238 Сімейного кодексу, на які посилалися суди, сформульовано в загальних термінах, Суд зазначає, що обставини, за яких може виникнути необхідність передання дитини під державну опіку і виконання рішення про опіку, можуть бути найрізноманітнішими, у зв'язку з чим навряд чи можливо сформулювати закон так, щоб передбачити кожний можливий випадок (див. рішення від 24 березня 1988 р. у справі «Олссон проти Швеції (№ 1)» (Olsson v. Sweden (no. 1), п. 62, Series A, № 130, та від 26 травня 2009 р. у справі «Аманалакьоай проти Румунії» (Amanalachioai v. Romania), заява № 4023/04, пункти 76–77).

У справі, що розглядається, навіть якщо вважати відповідні положення (пункти 1 і 3 частини першої статті 238 Сімейного кодексу) сформульованими в досить загальних термінах, рішення про скасування усиновлення було ухвалене судом і підлягало подальшому судовому перегляду в апеляційному і касаційному порядку. Таким чином, гарантії проти свавільного втручання забезпечувалися тим, що здійснення майже всіх передбачених законом повноважень покладалося на суди і підлягало судовому контролю на кількох рівнях. Тому Суд вважає, що, з огляду на такі гарантії, межі дискреційних повноважень, якими органи влади наділені згідно з відповідним законом, видаються розумними і прийнятними для цілей статті 8 Конвенції.

Зважаючи на викладене вище, Суд доходить висновку, що відповідний захід був застосований органами влади згідно із законом у значенні статті 8 Конвенції.

II. Законна мета

Суд вважає, що оскаржуване рішення мало законну мету «захисту здоров'я і моралі», а також «прав і свобод інших осіб».

III. Необхідність у демократичному суспільстві

Суд повторює: для того щоб визначити, чи були оскаржувані заходи «необхідними в демократичному суспільстві», Суд, бе-

ручи до уваги всю справу загалом, має оцінити, чи були мотиви, наведені на виправдання таких заходів, належними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції (див., серед багатьох інших джерел, згадані вище рішення у справах «Олссон проти Швеції (№ 1)», п. 68, «Кутцнер проти Німеччини», п. 65; рішення у справах «К. і Т. проти Фінляндії» (K. and T. v. Finland) [ВП], заява № 25702/94, п. 154, ECHR 2001-VII, «P., C. і S. проти Сполученого Королівства» (P., C. and S. v. the United Kingdom), заява № 56547/00, п. 114, ECHR 2002-VI; і рішення від 21 вересня 2006 р. у справі «Мозер проти Австрії» (Moser v. Austria), заява № 12643/02, п. 64).

При цьому завдання Суду полягає не в тому, щоб підмінити собою національні органи у виконанні їхніх обов'язків регулювання питань державної опіки над дітьми та прав батьків, чиїх дітей було взято під опіку, а в тому, щоб перевірити відповідність Конвенції рішень, прийнятих цими органами в межах свого права на свободу розсуду (див. згадані вище рішення у справах «К. і Т. проти Фінляндії» [ВП], п. 154, «Кутцнер проти Німеччини», п. 66, «P., C. і S. проти Сполученого Королівства», п. 115, та рішення від 23 вересня 1994 р. у справі «Хокканен проти Фінляндії» (Hokkanen v. Finland), Series A, № 299-A, с. 20, п. 55).

Суд визнає, що, хоча органи влади користуються широкою свободою розсуду в оцінюванні необхідності передання дитини під опіку, Суд повинен все-таки переконатися, що в конкретному випадку існують обставини, які виправдовують відібрання дитини від батьків, а держава-відповідач має довести, що перед здійсненням пропонованого заходу було проведено ретельний аналіз можливих наслідків такого заходу для батьків і дитини, а також можливих альтернатив переданню дитини під державну опіку (див. згадані вище рішення у справах «Мозер проти Австрії», п. 66, «P., C. і S. проти Сполученого Королівства», п. 116, та «К. і Т. проти Фінляндії» [ВП], п. 166).53.

Суд також зазначає, що, в разі якщо встановлено існування родинного зв'язку, держава має, в принципі, діяти у такий спосіб, щоб уможливити розвиток такого зв'язку (див. згадане вище рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини», п. 61). Здійснення заходів із роз'єднання сім'ї є втручанням надзвичайно серйозного характеру. Рішення про вжиття такого заходу має спиратися на достатньо переконливі та зважені аргументи, що враховують інтереси дитини (див. рішення у справі «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії» (Scozzari & Giunta v. Italy) [ВП], заяви № 39221/98 і № 41963/98, п. 148, ECHR 2000-VIII).

Повертаючись до обставин справи, що розглядається, Суд зауважує, що, на відміну від більшості справ про опіку над дітьми, скасування усиновлення хлопчика заявником і рішення про передання дитини під опіку не мотивувалися неспроможністю заявника піклуватися про хлопчика з огляду на фізичний стан чи психічну хворобу заявника або його насильницьку та образливу поведінку (див., для порівняння, згадані вище рішення у справах «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії», пункти 149-150; «К. і Т. проти Фінляндії», п. 173, і «P., C. і S. проти Сполученого Королівства» [ВП], п. 134). Це рішення було ухвалено на підставі висновку національних судів про те, що заявник не користувався у В.Г. авторитетом і не продемонстрував свою здатність забезпечувати належне виховання дитини.

На підтвердження свого висновку про необхідність скасування усиновлення та неспроможність заявника здійснювати батьківські обов'язки національні органи послалися на факти нападі В.Г. на прийомну матір, показання свідків і його шкільну харак-

теристику - все свідчило про агресивну поведінку В.Г. Виходячи з цих міркувань, суди визнали неможливим проживання К. і В.Г. однією сім'єю. На день ухвалення судом рішення про скасування усиновлення хлопця заявник і К. уже були розлучені та не жили однією сім'єю. Отже, видається, що скасування усиновлення хлопця К. не викликало необхідності розлучення заявника з ним.

Крім того, національні суди зазначили, що скасування усиновлення може також вважатися санкцією, застосованою до В.Г. за його негідну поведінку, але це не видається доречним виправданням застосування такого заходу, який призводить до роз'єднання сформованого сімейного осередку.

Факти у справі не вказують на те, що національні органи провели ретельний аналіз можливих наслідків, які могло мати для майбутнього добробуту дитини-сироти скасування її усиновлення, і не дослідили ніяких інших, менш суворих, альтернативних заходів, які могли б забезпечити усунення стверджуваних недоліків у вихованні та розвитку В.Г. і виконання державою свого обов'язку зі збереження єдності сім'ї. Натомість національні органи поклали тягар доведення на заявника, встановивши умову не скасування усиновлення - він мав довести свою спроможність належним чином впливати і виховувати хлопця, - незважаючи на те, що як заявник, так і хлопець мали бажання й далі жити однією сім'єю.

Суд далі зауважує, що після скасування усиновлення та винесення рішення про передання хлопця під опіку він і далі проживав із заявником. Через кілька місяців після скасування усиновлення орган опіки і піклування призначив заявника піклувальником В.Г. доручивши йому забезпечувати «захист прав і майнових інтересів дитини», а також «фінансове забезпечення і постійне піклування про виховання хлопця та його фізичний і особистісний розвиток». Ці подальші дії не видаються такими, що підтверджують висновки національних судів про неспроможність заявника забезпечувати виховання В.Г. у сімейному середовищі.

З огляду на викладене вище, Суд вважає, що висновки національних судів, якими мотивувалося скасування усиновлення В.Г. заявником, не були підкріплені відповідними й достатніми підставами, які виправдовували б таке втручання в сімейне життя заявника. Отже, незважаючи на надану національним органам свободу розсуду, Суд визнає, що втручання не було пропорційним до законної мети і не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні пункту 2 статті 8 Конвенції.

Таким чином, було порушення статті 8 Конвенції.

А. ШКОДА

Заявник вимагав відшкодування моральної шкоди в розмірі 10000 євро. Суд визнає, що заявник зазнав моральної шкоди внаслідок невиконання державою свого обов'язку із забезпечення його права на повагу до своєї сім'ї. Суд вважає, що висновок про порушення Конвенції не є достатньою компенсацією такої моральної шкоди. Керуючись принципом справедливості, Суд присуджує заявникові 6000 євро на відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку в разі його стягнення.

5. СПРАВА «ГАРНАГА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GARNAGA V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 20390/07) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 16.08.2013

<https://bit.ly/2sahaDn>

Заявниця стверджувала, що державні органи влади втрутилися в її приватне життя, відхиливши її заяву про зміну по батькові (по батькові може вважатися другим ім'ям, котре походить від власного імені батька з відповідним суфіксом, що означає стать особи). Стосовно вибору або зміни імені та прізвища, це питання охоплюється статтею 8 Конвенції, оскільки ім'я та прізвище стосуються приватного та сімейного життя особи. Оскільки державні органи не забезпечили балансу відповідних інтересів, про які йдеться, вони не виконали своє позитивне зобов'язання щодо забезпечення права заявниці на повагу до її приватного життя.

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Заявниця народилася у 1968 році та проживає у м. Біла Церква, Україна. Згідно з твердженнями заявниці, протягом багатьох років вона жила однією родиною зі своїм вітчимою, матір'ю та неповнорідним братом та бажала ще тісніше пов'язати себе з членами своєї родини, взявши прізвище вітчима, а також його ім'я для свого по батькові.

24 березня 2004 року заявниця подала до відділу реєстрації актів цивільного стану Білоцерківського міського управління юстиції (далі – відділ РАЦС) заяву про зміну її по батькові з «Володимирівна» на «Юріївна».

Листом від 27 березня 2004 року відділ РАЦС відмовив у задоволенні заяви заявниці, посилаючись на затвержені Міністерством юстиції України Правила реєстрації актів цивільного стану в Україні, згідно з якими по батькові фізичної особи може бути змінено тільки у разі зміни її батьком свого власного імені.

23 квітня 2004 року заявниця оскаржила цю відмову до Білоцерківського міськрайонного суду Київської області. Вона скаржилась у зв'язку з тим, що її по батькові, як і її ім'я та прізвище, є складовою частиною її повного імені, та вона має право змінити його. Вона стверджувала, що ця відмова порушила її конституційні права, була неконституційною та не ґрунтувалась на законі. Вона також стверджувала, що має вагомі причини для зміни по батькові, а саме: відмежуватися від свого біологічного батька та більш тісно пов'язати себе зі своїми вітчимою та неповнорідним братом.

5 травня 2004 року заявниця змінила своє родове прізвище «Глазкова» на прізвище свого вітчима – «Гарнага», яке також було прізвищем її матері та неповнорідного брата. 10 червня 2004 року Білоцерківський міськрайонний суд Київської області дійшов висновку, що відділ РАЦС діяв згідно із законодавством, відповідно до статті 149 Сімейного кодексу України 2002 року, а тому відмовив у задоволенні скарги заявниці. Суд дійшов висновку, що зміна по батькові можлива тільки у тому випадку, коли батько такої особи попередньо змінив своє ім'я. Отже, з огляду на те, що батько заявниці не змінив своє ім'я, заява заявниці щодо зміни по батькові не відповідала законодавству. Суд

також зазначив, що Правила реєстрації актів цивільного стану в Україні передбачають більш детальне регулювання відповідних положень Конституції України, Цивільного та Сімейного кодексів України та не суперечать їм.

3 грудня 2004 року апеляційний суд Київської області залишив рішення суду першої інстанції без змін, зазначивши, що його висновки ґрунтувалися на чинному законодавстві.

31 жовтня 2006 року Вищий адміністративний суд України відхилив касаційну скаргу заявниці з питань права. Суд постановив, зокрема, що висунутий заявницею аргумент про те, що новий Сімейний кодекс України обмежує право на зміну по батькові, ґрунтувався на неправильному тлумаченні положень статті 191 Кодексу про шлюб та сім'ю України 1969 року.

A. ПРИЙНЯТІСТЬ

Уряд стверджував, що національне законодавство містить чіткі положення, які не дозволяють зміну по батькові на власний розсуд, а національні суди не можуть винести рішення, що суперечитиме законодавству. Отже, на думку Уряду, у заявниці не було ефективного засобу юридичного захисту, за допомогою якого вона могла б оскаржити до національних судів відмову від 27 березня 2004 року, та за таких обставин в неї не було будь-яких інших ефективних засобів юридичного захисту. Уряд зауважив, що у разі відсутності доступного засобу юридичного захисту або його неефективності, перебіг шестимісячного строку загалом розпочинається від дати оскаржуваної дії. Відповідно, заявниця мала подати заяву до Суду протягом шести місяців з дати відмови відділом РАЦС у задоволенні її заяви про зміну по батькові від 27 березня 2004 року.

Заявниця не погодилась. Вона вважала, що мала право на доступ до національних судів зі своїм цивільно-правовим спором, та, оскільки такий засіб юридичного захисту в неї був, вона мала скористатися ним. Крім того, вона стверджувала, що національне законодавство не забороняє їй зміну по батькові та, що рішення національних судів не ґрунтувалися на законі.

Суд нагадує, що у разі відсутності засобів юридичного захисту або якщо вони вважаються неефективними, шестимісячний строк загалом відраховується з дати оскаржуваної дії (див. ухвалу у справі «Хазар та інші проти Туреччини» (Hazar and Others v. Turkey) від 10 січня 2002 року, заява № 62566/00).

Суд нагадує, що для того, щоб бути ефективним, засіб захисту має бути незалежним від будь-якої вжитої на розсуд державних органів дії, бути безпосередньо доступним для тих, кого він стосується (див. рішення від 6 вересня 2005 року у справі «Гурепка проти України» (Gurepka v. Ukraine), заява № 61406/00, п. 59); спроможним запобігти виникненню або продовженню стверджуваному порушенню чи надати належне відшкодування за будь-яке порушення, яке вже мало місце (див. рішення у справі «Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland) [ВП], заява № 30210/96, п. 158, ECHR 2000 XI).

Суд зауважує, що у низці справ проти України він встановлював, що суди загальної юрисдикції в Україні, включаючи Верховний Суд України, не мають повноважень визнавати закони нечинними. Крім того, за законодавством України фізична особа не має права на подання заяви до Конституційного суду України, який має виключні повноваження визнати законодавчу норму неконституційною. Отже, у разі якщо скарга заявника безпосередньо стосується законодавчої норми, яка є чіткою

та недвозначною, Суд дійде висновку, що в такого заявника не було засобу юридичного захисту, який можна було б вважати ефективним за обставин його справи (див., наприклад, ухвалу від 3 квітня 2007 року у справі «Мирошніченко проти України» (Myroshnychenko v. Ukraine), заява № 10205/04).

Суд зазначає, що у цій справі у заявниці був прямий доступ до національних судів з її цивільно-правовим спором. Крім того, така можливість була чітко передбачена національним законодавством. Залишається лише розглянути, чи було національне законодавство зі спірного питання настільки чітким, що будь-які спроби заявниці оскаржити відмову відділу РАЦС до національних судів були абсолютно марними, як про це стверджує Уряд. У зв'язку з цим Суд зазначає, що на час подій, які стали підставою для подання цієї заяви, до законодавства України шойно були внесені зміни і положення нового Цивільного та Сімейного кодексів України, які обмежили можливість зміни по батькові до випадків, коли батько відповідної особи змінював своє ім'я, від якого походить по батькові. У зв'язку з цим слід зазначити, що відповідні Указ Президента України та постанова Кабінету Міністрів України, які дозволяли таку зміну, не висуваючи в якості умови вимогу про зміну імені батька, залишалися чинними ще три роки після оскаржуваної відмови, та навіть положення статті 149 Сімейного кодексу України не були визнані такими, що накладають таке обмеження. У зв'язку з цим Суд звертає увагу на коментар, опублікований розробником нового Сімейного кодексу України, який вважав, що зазначена стаття не врегульовує такі ситуації, як ситуація заявниці, та вважав, що вирішенням такої ситуації може бути застосування аналогії права або закону. Цих відомостей Суду достатньо, аби дійти висновку, що на час подій правове регулювання спірного питання, а саме, можливості для фізичної особи змінити по батькові без зміни імені батьком, не було достатньо чітким, аби надати відповідній особі підстави вважати, що оскарження до національних судів відмови щодо зміни по батькові буде абсолютно марним.

Отже, Суд вважає, що заявниці не можна дорікнути за використання засобів юридичного захисту, які могли небезпідставно вважатися ефективними в її ситуації. Враховуючи те, що заявниця подала свою заяву 2 квітня 2007 року, тобто в межах шести місяців після остаточного судового рішення в її справі, винесеного Вищим адміністративним судом України 31 жовтня 2006 року, Суд відхиляє заперечення Уряду.

Суд також зазначає, що ця заява не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

В. СУТЬ

Заявниця стверджувала, що впродовж багатьох років проживала однією сім'єю зі своїм вітчимою, матір'ю та неповнорідним братом та бажала ще тісніше пов'язати себе з ними, взявши прізвище свого вітчима та по батькові, що походило б від його імені. Незважаючи на те, що заявниці було дозволено змінити своє прізвище, державні органи влади відмовили їй у зміні по батькові, розтлумачивши нове законодавство як таке, що забороняє таку зміну. Заявниця не погодилась з таким тлумаченням, стверджуючи, що зміна по батькові на власний розсуд дозволялася їй Указом Президента України та Постановою Кабінету Міністрів України. Вона вважала, що обмеження її права на зміну її по батькові було незаконним та необґрунтованим.

Уряд не надав своїх зауважень щодо суті скарги, вважаючи заяву неприйнятною.

Жодна зі сторін не ставила під сумнів застосовність у цій справі статті 8 Конвенції, отже, Суд не вбачає підстав для цього. Суд нагадує, що в багатьох подібних справах стосовно вибору або зміни імені та прізвища він доходив висновку, що це питання охоплюється статтею 8 Конвенції, оскільки ім'я та прізвище стосуються приватного та сімейного життя особи (див. серед багатьох інших джерел рішення у справі «Бурґхартц проти Швейцарії» (Burghartz v. Switzerland) від 22 лютого 1994 року, п. 24, Series A № 280 B; «Ст'єрна проти Фінляндії» (Stjerna v. Finland) від 25 листопада 1994 року, п. 37, Series A no. 299 B та «Гійо проти Франції» (Guillot v. France) від 24 жовтня 1996 року, пп. 21 та 22, Звіт про рішення та ухвали 1996 V). Справа «Булґаков проти України» (Bulgakov v. Ukraine, заява. № 59894/00, п. 42, рішення від 11 вересня 2007 року) також стосувалась по батькові заявника як частини його імені. Отже, предмет цієї заяви охоплюється статтею 8 Конвенції.

Суд також нагадує, що хоча зобов'язання щодо зміни імені особи може вважатися втручанням у приватне життя такої особи, відмову в наданні особі дозволу взяти нове ім'я не можна автоматично вважати таким втручанням. Суд ще раз нагадує, що хоча мета статті 8 Конвенції головним чином стосується захисту особи від свавільного втручання державних органів, вона не лише зобов'язує державу утриматися від такого втручання, але й покладає на неї позитивні зобов'язання, властиві дієвій повазі до приватного та сімейного життя. Якщо межі між позитивними та негативними зобов'язаннями держави за статтею 8 не можна визначити з достатньою точністю, то застосовні принципи, тим не менш, є подібними. В обох контекстах слід дотримуватись справедливого балансу, який потрібно встановити між конкуруючими інтересами особи та суспільства в цілому (див. вищезазначене рішення у справі «Ст'єрна проти Фінляндії» (Stjerna v. Finland), п. 38 та рішення від 6 вересня 2007 року у справі «Юханссон проти Фінляндії» (Johansson v. Finland), заява № 10163/02, п. 29).

Визнаючи, що в особи можуть існувати справжні причини, щоб бажати змінити своє ім'я, Суд визнає, що законодавчі обмеження такої можливості можуть бути виправдані інтересами суспільства, наприклад, для забезпечення точного обліку населення або схоронності засобів ідентифікації особи та зв'язку носіїв певного імені з сім'єю (див. вищезазначене рішення у справі «Ст'єрна проти Фінляндії» (Stjerna v. Finland), п. 39).

Суд також нагадує, що Договірні держави мають широкі межі свободи розсуду у сфері регулювання зміни імен особами, а його завдання полягає не у тому, щоб замінити собою компетентні державні органи при визначенні найбільш відповідної політики у зазначеній сфері, а у перевірці згідно з Конвенцією рішень, ухвалених зазначеними органами при здійсненні своїх дискреційних повноважень (див. вищезазначене рішення у справі «Ст'єрна проти Фінляндії» (Stjerna v. Finland), п. 39). Саме державному органу належить навести відповідні та достатні підстави на підтримку своєї відмови у наданні дозволу на зміну імені особи для того, щоб це обмеження вважалось «необхідним у демократичному суспільстві» (див. рішення від 21 жовтня 2008 року у справі «Гюзель Ердаґьоз проти Туреччини» (Güzel Erdagöz v. Turkey), заява № 37483/02, п. 50–55).

По батькові, як частина особистого імені, традиційно походить від імені батька відповідної особи. Однак, законодавство Укра-

їни визнає, що коли особа досягає достатньо дорослого віку для того, щоб приймати самостійні рішення щодо зміни імені, вона може зберегти або змінити ім'я, надане їй при народженні. Вартий особливої уваги той факт, що особа може зберегти по батькові, навіть якщо її батько більше не носить імені, від якого походить по батькові. У цьому випадку розірвання традиційного зв'язку між по батькові особи та іменем її батька визнається можливим. Новий Цивільний кодекс України, чинний з 1 січня 2004 року, передбачає можливість зміни особою по батькові, якщо її батько змінив ім'я. Державні органи розтлумачили це положення як чітку вказівку на те, що зміна імені батьком особи є єдиною можливою підставою для зміни по батькові відповідної особи. Заявниця стверджувала, що це спірне положення не забороняє зміну по батькові за інших ситуацій та, що інші нормативні акти не містять подібних обмежень. На думку заявниці, така відмова у будь-якому випадку була необґрунтованим та зайвим обмеженням її права на ім'я як частину її особистості та сімейної індивідуальності.

Таким чином, Суд зазначає, що сторони оспоруєть те, чи ґрунтується обмеження права заявниці на законі чи на неправильному тлумаченні закону. На час подій чинними були різні положення, що свідчить про те, що питання зміни по батькові не було визначено з достатньою чіткістю. Проте, навіть якщо існує суперечність стосовно правильного тлумачення закону, безперечним є те, що право особи на збереження свого імені, як і право на його зміну, визнається законодавством України. Слід зауважити, що українська система зміни імен видається доволі гнучкою та особа може змінити своє ім'я, дотримуючись спеціальної процедури, яка передбачає тільки мінімальні обмеження, які застосовуються у дуже конкретних випадках, здебільшого пов'язаних з кримінальним судочинством. У той самий час, як видається, будь-яких ширших міркувань для накладення обмежень на зміну імені особи – таких як точний облік населення або зв'язок носіїв певного імені з сім'єю – державними органами не висувається. За такої ситуації майже повної свободи зміни імені або прізвища особи обмеження, накладені на зміну по батькові, не видаються належним чином та достатньою мірою мотивованими національним законодавством. Крім того, державними органами не було надано жодного обґрунтування позбавлення заявниці її права приймати рішення з цього важливого аспекту її приватного та сімейного життя, і таке обґрунтування не було встановлено жодним іншим способом. Оскільки державні органи не забезпечили балансу відповідних інтересів, про які йдеться, вони не виконали своє позитивне зобов'язання щодо забезпечення права заявниці на повагу до її приватного життя. Відповідно Суд вважає, що у цій справі було порушення статті 8 Конвенції.

А. ШКОДА

Заявниця вимагала 5000 євро відшкодування моральної шкоди. Суд вважає, що констатація порушення сама по собі становить достатню справедливу сатисфакцію за будь-яку моральну шкоду, якої зазнала заявниця.

6. СПРАВА «АКОПЯН ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF AKOPYAN V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 12317/06) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 05.09.2014

<https://bit.ly/39aytES>

Заявниця скаржилася, що тривале тримання її у психіатричній лікарні було свавільним, та впродовж цього періоду не було проведено ефективного перегляду стану її психічного здоров'я. Вона скаржилася, що її тримання супроводжувалося примусовим лікуванням, завдало їй тяжких страждань та шкоди її приватному та сімейному життю. Особа не може бути позбавлена волі як «психічнохвора», якщо не дотримано трьох нижченаведених мінімальних умов: по-перше, має бути достовірно доведено, що особа є психічно хворою; по-друге, психічний розлад повинен бути такого виду або ступеня, що слугує підставою для примусового тримання у психіатричній лікарні; по-третє, обґрунтованість тривалого тримання у психіатричній лікарні залежить від стійкості такого захворювання. Медичне втручання, здійснене проти волі заявника, становить втручання у його право на приватне життя, зокрема у право на фізичну недоторканість.

І. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Стационарне лікування заявниці у період з 1994 до 1997 року та пов'язані з цим питання Заявниця народилась у 1953 році та проживає у м. Харків. У 1985 році вона вийшла заміж та народила першу доньку. У 1987 році вона народила другу доньку.

Стосунки заявниці з її чоловіком погіршились, і у серпні 1994 року вона з доньками переїхала до будинку, орендованого її чоловіком у селі Пісочин. Її чоловік час від часу відвідував своїх доньок. Наприкінці листопада або на початку грудня 1994 року чоловік заявниці забрав доньок до Харкова. Заявниця залишилася сама. 17 грудня 1994 року заявницю було госпіталізовано до Харківської обласної психіатричної лікарні (далі – психіатрична лікарня), що є державною установою. Згідно з історією хвороби, заявницю туди було доправлено каретою швидкої допомоги, оскільки вона перебувала у реактивному стані та виявляла ознаки психічного розладу. Незабаром після госпіталізації до психіатричної лікарні заявниці було діагностовано галюцинаторно-параноїдну форму шизофренії та призначено курс лікування. У період з січня 1995 року до листопада 1997 року заявниця неодноразово клопотала про виписку із психіатричної лікарні та подавала скарги на примусове тримання у психіатричному закладі, але безуспішно. Впродовж зазначеного періоду заявниця отримувала лікування нейрорептичними засобами.

7 листопада 1997 року заявниця втекла з психіатричної лікарні та знайшла притулок у своїх знайомих. До того часу вона вже була розлученою. 23 грудня 1997 року за клопотанням заявниці її було госпіталізовано до Харківської міської клінічної психіатричної лікарні для стаціонарного психіатричного обстеження. Згідно з історією хвороби, впродовж перебування заявниці у міській лікарні вона не отримувала жодних ліків, а єдиною формою лікування були розмови з лікарями. 4 лютого 1998 року заявницю було виписано з лікарні з висновком, що вона є психічно здоровою.

Згодом заявниця відновила зв'язки зі своїми дітьми та стала жити разом з ними.

Кримінальне розслідування психіатричної госпіталізації заявниці

За скаргою заявниці 17 лютого 1998 року прокуратурою Харківської області було порушено кримінальну справу щодо П., лікаря заявниці, за підозрою у незаконному поміщенні заявниці до психіатричної лікарні – злочині, передбаченому статтею 1232 Кримінального кодексу України 1960 року.

21 липня 1998 року комісія експертів провела судово-психіатричну експертизу заявниці та дійшла висновку, що вона не страждає на жодне психічне захворювання. Також, згідно з висновком комісії, госпіталізація заявниці до психіатричної лікарні 17 грудня 1994 року могла бути зумовлена станом її здоров'я, проте під час перебування у психіатричній лікарні їй був поставлений неправильний діагноз, обстеження заявниці не було всебічним, та з самого початку, тобто з грудня 1994 року, їй не надавалося правильне лікування.

9 жовтня 1998 року експертна комісія склала додатковий висновок, згідно з яким заявницю можна було виписати з психіатричної лікарні 17 січня 1995 року на підставі її клопотання про виписку, оскільки з огляду на стан її психічного здоров'я не вбачалось, що вона становила загрозу для себе або для оточуючих. 24 лютого 1999 року заявницю було визнано цивільним позивачем у кримінальному провадженні.

25 лютого 1999 року діяння, у вчиненні якого П. обвинувачувався, було кваліфіковано як неналежне виконання службових обов'язків (халатність), що спричинило тяжкі наслідки для заявниці. 9 квітня 1999 року П. постав перед Харківським районним судом Харківської області (далі – Харківський районний суд).

20 червня 2000 року матеріали справи були знищені внаслідок пожежі у будівлі суду.

24 листопада 2000 року суд повернув справу до прокуратури на додаткове розслідування.

8 червня 2001 року справу знову було передано до суду. У період з червня 2001 року до червня 2002 року було призначено кілька засідань, але жодне з них не відбулося з різних причин. 26 червня 2002 року у відповідь на скаргу заявниці Головне управління юстиції у Харківській області звернулося до голови Харківського районного суду з клопотанням про прискорення розгляду справи, вважаючи його необґрунтовано тривалим. 24 лютого 2003 року Харківський районний суд призначив проведення слідчими органами ще однієї психіатричної експертизи заявниці.

14 квітня 2004 року слідчі органи призначили проведення психіатричної експертизи заявниці. 12 січня 2005 року справу було знову передано до суду, хоча призначену експертизу не було проведено. 27 квітня 2005 року заявниця, з огляду на те, що матеріали справи були знищені пожежею у 2000 році, подала до Харківського районного суду ще один цивільний позов, вимагаючи від П. та психіатричної лікарні відшкодування шкоди за її необґрунтовану психіатричну госпіталізацію.

3 червня 2005 року за клопотанням П. Харківський районний суд заклав кримінальну справу у зв'язку із закінченням строку давності. Заявниця оскаржила це рішення, стверджуючи, зокрема, що воно було незаконним, а розгляд справи необ-

ґрунтовано затягувався органами влади. Вона також скаржилася, що суд першої інстанції не розглянув її цивільний позов. 22 грудня 2005 року апеляційний суд Харківської області залишив постанову суду від 3 червня 2005 року без змін. Того ж дня апеляційний суд Харківської області постановив окрему ухвалу, звернувши увагу обласної ради суддів на недоліки у роботі Харківського районного суду, наслідком яких став тривалий розгляд справи заявниці. Апеляційним судом зазначалося, зокрема, що у період з 8 червня 2001 року до 3 червня 2005 року була невиправдано велика кількість відкладених судових засідань і що мав місце період тривалістю два роки, протягом якого у справі безпідставно не проводилось жодних дій в очікуванні результатів судово-психіатричної експертизи, яку так і не було проведено. Заявниця оскаржила у касаційному порядку постанову про закриття кримінальної справи, висунувши ті ж аргументи, що й у своїй апеляційній скарзі. Вона стверджувала, що суди не ухвалили рішення за її цивільним позовом.

13 травня 2008 року Верховний Суд України відмовив у задоволенні касаційної скарги заявниці.

Цивільний позов до лікаря заявниці та психіатричної лікарні щодо відшкодування шкоди

У березні 2006 року заявниця подала цивільний позов до П. та психіатричної лікарні, вимагаючи від П. 10 000 грн, а від психіатричної лікарні – 90 000 грн відшкодування шкоди, завданої внаслідок необґрунтованої госпіталізації. Вона стверджувала, зокрема, що її трирічне перебування у психіатричній лікарні завдало їй тяжких моральних та фізичних страждань. Вона доводила, що постійно відчувала приниження та вважала, що з нею поводяться як з неповноцінною особою, чия думка не має значення. На додаток, вона зазнавала примусового медичного втручання. Крім того, приватне та сімейне життя заявниці було зруйновано.

31 січня 2007 року Червонозаводський районний суд м. Харкова дійшов висновку, що 17 грудня 1994 року заявницю було госпіталізовано на законних підставах з огляду на психіатричне захворювання. Суд також постановив, що під час перебування заявниці у лікарні її лікар П. порушував численні законодавчі положення щодо надання психіатричної допомоги. Суд встановив, що не було дотримано обов'язкового порядку примусової госпіталізації; в іншому випадку, якщо б заявницю було госпіталізовано добровільно, її б мали виписати з лікарні на підставі її заяви. Суд також зазначив, що заявниця неодноразово клопотала про виписку, та дійшов висновку, що її мали виписати ще 17 січня 1995 року на підставі такого клопотання. Суд дійшов висновку, що внаслідок цих порушень національного законодавства заявниці був поставлений неправильний діагноз і її помилково лікували в психіатричній лікарні протягом тривалого періоду часу.

Суд також зазначив, що впродовж неправомірного тримання заявниці у психіатричній лікарні вона була не в змозі вільно користуватися своїми правами та керувати своїм життям. Отже, суд дійшов висновку, що заявниця зазнала моральної шкоди, яка має бути відшкодована психіатричною лікарнею, в якій працював П. Констатуючи це, суд також посилався на кримінальну справу щодо П. та докази, зібрані слідчими органами у цій кримінальній справі.

Суд присудив заявниці 7 000 грн відшкодування моральної шкоди, зазначивши, що при визначенні цієї суми він врахував тривалість необґрунтованого тримання заявниці у психіатрич-

ній лікарні, характер та ступінь фізичних і моральних страждань, вимушені зміни способу її життя та обмеження її громадянських прав на вільну організацію свого життя і на те, щоб дбати про власне здоров'я. Заявниця оскаржила вищезазначене рішення, вимагаючи більшої суми відшкодування від обох відповідачів. 19 квітня 2007 року апеляційний суд Харківської області залишив рішення від 31 січня 2007 року без змін.

Заявниця не оскаржувала це рішення до Верховного Суду України.

Оцінка Суду

Ці скарги стосуються тримання заявниці у психіатричній лікарні у період з 17 грудня 1994 року до 7 листопада 1997 року. Проте Конвенція набрала чинності для України 11 вересня 1997 року. Відтак період часу, протягом якого заявниця перебувала у лікарні до цієї дати, знаходиться поза межами юрисдикції Суду за критерієм *ratione temporis*, а отже, відповідна частина заяви має бути визнана неприйнятною згідно з підпунктом «а» пункту 3 і пунктом 4 статті 35 Конвенції. Тим не менш, для того, аби в цілому оцінити оскаржувані контекст і ситуацію, Суд врахує відповідні факти, що передували даті набрання чинності Конвенцією в Україні (див., *mutatis mutandis*, рішення від 14 грудня 2010 року у справі «Мілановіч проти Сербії» (*Milanović v. Serbia*, заява № 44614/07 п.78)). Що стосується проміжку часу з 11 вересня 1997 року до 7 листопада 1997 року, який за критерієм *ratione temporis* підпадає під юрисдикцію Суду, Суд вважає, що заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту тісно пов'язані із суттю справи. Відтак Суд долучає ці питання до розгляду справи по суті. Суд також зазначає, що ця частина заяви не є явно необґрунтованою у значенні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Вона також не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

(а) Пункт 1 статті 5 Конвенції

(I) Застосовність пункту 1 статті 5 Конвенції

Для того, аби встановити, чи мало місце «позбавлення свободи», треба врахувати цілу низку чинників, які постають у конкретній справі. Поняття позбавлення свободи поєднує у собі як об'єктивний елемент, а саме тримання особи в обмеженому просторі протягом значного періоду часу, так і суб'єктивний елемент, тобто відсутність достовірної згоди особи на таке тримання (див. рішення від 16 червня 2005 року у справі «Шторк проти Німеччини» (*Storck v. Germany*), заява № 61603/00, пп. 71 і 74, ЄСПЛ 2005 V).

У цій справі сторони не оскаржували той факт, що тримання заявниці у психіатричній лікарні становило «позбавлення свободи» у значенні пункту 1 статті 5 Конвенції. Суд не вбачає підстав вважати інакше. Зокрема, що стосується об'єктивного елементу, то заявницю тримали в лікарні впродовж значного проміжку часу, вона не могла вільно залишити її, а її зв'язок із зовнішнім світом був серйозно обмежений. Щодо суб'єктивного елементу, ніщо не свідчить про те, що тримання заявниці у лікарні було добровільним. Насамкінець вона втекла з лікарні після численних марних клопотань про випуск.

Суд також зазначає, що психіатрична лікарня була державною установою, та вважає, що оскаржувана ситуація порушує питання відповідальності держави-відповідача за Конвенці-

єю (див. рішення у справах «Гласс проти Сполученого Королівства» (*Glass v. the United Kingdom*), заява № 61827/00, п. 71, ЄСПЛ 2004 II, та «Штукатуров проти Росії» (*Shtukaturov v. Russia*), заява № 44009/05, п. 110, ЄСПЛ 2008).

(II) Правомірність позбавлення свободи

Для того, щоб відповідати пункту 1 статті 5 Конвенції, тримання під вартою, про яке йдеться, повинне, перш за все, бути «законним», зокрема відповідати передбаченій законом процедурі; у зв'язку з цим Конвенція по суті посилається на національне законодавство та передбачає обов'язок дотримання його матеріально-правових та процесуальних норм (див. рішення від 24 вересня 1992 року у справі «Херцегфальві проти Австрії» (*Herczegfalvy v. Austria*), п. 63, Series A № 244). Крім того, вимога щодо затримання відповідно до «процедури, встановленої законом», вимагає наявності в національному законодавстві «справедливих та належних процедур» і відповідного правового захисту від свавільного позбавлення свободи (див. рішення від 24 жовтня 1979 року у справах «Вінтерверп проти Нідерландів» (*Winterwerp v. the Netherlands*), п. 45, Series A № 33; «Амуур проти Франції» (*Amuur v. France*), від 25 червня 1996 року, п. 53, Reports of Judgments and Decisions 1996 III та «Н.Л. проти Сполученого Королівства» (*H.L. v. the United Kingdom*), заява № 45508/99, п. 115, ECHR 2004 IX).

На додаток, підпункти з «а» до «f» пункту 1 статті 5 Конвенції містять вичерпний перелік дозволених підстав позбавлення свободи; такий захід не буде законним, якщо він не відповідає одній з цих підстав (див. рішення у справах «Вітольд Літва проти Польщі» (*Witold Litwa v. Poland*), заява № 26629/95, п. 49, ЄСПЛ 2000 -III, та «Єндровяк проти Німеччини» (*Jendrowiak v. Germany*), заява № 30060/04, п. 31, від 14 квітня 2011 року).

У цій справі заявницю помістили до психіатричної лікарні та тримали там, тому що лікарі вважали, що вона потребує лікування психіатричного захворювання. Отже, випадок заявниці має розглядатися за підпунктом «е» пункту 1 статті 5 Конвенції, який в якості винятку передбачає затримання «психічнохворих».

Згідно з практикою Суду особа не може бути позбавлена волі як «психічнохворою», якщо не дотримано трьох нижченаведених мінімальних умов: по-перше, має бути достовірно доведено, що особа є психічно хворою; по-друге, психічний розлад повинен бути такого виду або ступеня, що слугує підставою для примусового тримання у психіатричній лікарні; по-третє, обґрунтованість тривалого тримання у психіатричній лікарні залежить від стійкості такого захворювання (див. вищезазначене рішення у справі «Вінтерверп проти Нідерландів» (*Winterwerp v. the Netherlands*), п. 39; рішення у справі «Варбанов проти Болгарії» (*Varbanov v. Bulgaria*), заява № 31365/96, п. 45, ЄСПЛ 2000 X, та вищезазначене рішення у справі «Штукатуров проти Росії» (*Shtukaturov v. Russia*), п. 114).

Національні органи дійшли висновку, що власне госпіталізація заявниці до лікарні була виправданою. Проте не було зроблено подібного висновку стосовно продовжуваного тримання заявниці в лікарні, яке тривало з 11 вересня до 7 листопада 1997 року. Навпаки, під час провадження на національному рівні експертна комісія дійшла висновку, що заявниця могла бути виписана із психіатричної лікарні незабаром після її госпіталізації за її клопотанням про випуск, оскільки її психічний стан не свідчив про те, що вона становить небезпеку для себе та оточуючих. Отже, не вбачається, що заявниця страждала на

психіатричне захворювання, яке вимагало тримання її у лікарні впродовж строку, що розглядається. Цього достатньо, аби дійти висновку, що тримання заявниці у лікарні впродовж проміжку часу, який розглядається, не відповідало вимогам підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції. Проте Суд вважає за належне додати наступні міркування стосовно законності позбавлення заявниці свободи.

(III) «Справедливий та належний порядок»

Суд зазначає, що невинуватене позбавлення заявниці свободи на той час стало можливим внаслідок відсутності справедливих та належних засобів, які могли б забезпечити адекватний юридичний захист від свавілля. У цій справі довготривале становище припинилося не внаслідок застосування законної гарантії або засобу юридичного захисту, а внаслідок успішної втечі заявниці з лікарні. Зокрема, клопотання заявниці про випуск та її скарги не дали жодного результату. Так, клопотання заявниці про випуск з лікарні та її скарги виявилися безуспішними, жодне з її клопотань не було належним чином розглянуто ані самою лікарнею, ані іншим органом за результатами незалежного розгляду; інші процесуальні гарантії, які мають бути притаманні такій процедурі, взагалі були відсутні.

Насправді не було дотримано навіть існуючих гарантій захисту від свавільної госпіталізації. У зв'язку з цим національні суди дійшли висновку, що, з одного боку, госпіталізацію заявниці було здійснено з порушенням національного законодавства, тому що не було дотримано порядку примусової госпіталізації, а з іншого боку, – якщо заявниця мала вважатися госпіталізованою на добровільних засадах, то її треба було виписати на підставі клопотань, які вона подала незабаром після своєї госпіталізації.

З огляду на фактологічні висновки КЗК щодо подібних психіатричних установ в Україні та його загальні зауваження з питань відсутності належного порядку розгляду скарг пацієнтів, гарантування конфіденційності їхнього листування та спілкування, доступу до адвоката та незалежного органу, Суд зазначає, що факти цієї справи не свідчать про існування таких гарантій у лікарні, в якій трималась заявниця.

Отже, Суд повторює свої висновки, наведені у вищезазначеному рішенні у справі «М. проти України» ((M. v. Ukraine), п. 87) та вважає, що з практичної точки зору впродовж свого перебування у психіатричній лікарні у період з 11 вересня до 7 листопада 1997 року заявниця не мала доступу до «справедливої та належної процедури», включаючи запобіжні заходи юридичного захисту, здатні покласти край триваючій ситуації, щодо якої подано скарги.

З огляду на вищевикладене Суд тепер має розглянути, чи може заявниця вважатися потерпілою у зв'язку з її скаргою за пунктом 1 статті 5 Конвенції та чи вичерпала вона у зв'язку з цим національні засоби юридичного захисту.

(IV) Статус потерпілої та вичерпання національних засобів юридичного захисту

Суд нагадує, що обов'язок відшкодувати збитки у зв'язку з порушеннями Конвенції покладено, в першу чергу, на національні органи влади (див., серед іншого, рішення у справі «Сільядин проти Франції» (Siliadin v. France), заява № 73316/01, п. 61, ЄСПЛ 2005–VII). Прийняття рішення або вжиття заходів на користь заявника в принципі недостатньо для того, щоб позбавити його

статусу потерпілого, якщо державні органи не визнали, явно або по суті, порушення Конвенції та зрештою не надали відшкодування за таке порушення (див., серед іншого, рішення у справі «Далбан проти Румунії» (Dalban v. Romania) [ВП], заява № 28114/95, п. 44, ЄСПЛ 1999–VI, та вищезазначене рішення у справі «Сільядин проти Франції» (Siliadin v. France), п. 62).

Відшкодування має бути належним та достатнім у цілях виправлення порушення конвенційного права на національному рівні. Суд загалом вважає, що це залежить від обставин справи, і також має враховуватися, зокрема, характер порушення Конвенції, про яке йдеться (див. рішення у справі «Куріч та інші проти Словенії» (Kurić and Others v. Slovenia) [ВП], заява № 26828/06, п. 260, ЄСПЛ 2012 (витяги)).

Крім того, відшкодування за порушення Конвенції має надаватися за допомогою застосування засобу юридичного захисту, який сам по собі є доступним та ефективним. Зокрема, надмірні затримки у провадженні за позовом про відшкодування зроблять такий засіб неефективним, наслідком чого буде збереження заявником статусу потерпілого (див. рішення у справах «Скордіно проти Італії (№1)» (Scordino v. Italy (no. 1)) [ВП], заява № 36813/97, п. 195, ЄСПЛ 2006–V, стосовно компенсації за недотримання вимоги статті 6 Конвенції щодо «розумного строку» та «Гефген проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany) [ВП], заява № 22978/05, п. 127, ЄСПЛ 2010, стосовно засобу відшкодування за порушення статті 3 Конвенції).

(α) Характеристики відшкодування

Суд вважає, що якщо стверджується про порушення, яке продовжується протягом тривалого періоду, розгляд питання щодо адекватності наявного відшкодування має включати у себе аналіз засобів юридичного захисту, які можуть забезпечити і превентивне, і ретроспективне відшкодування. Так, Суд зазначав, що ретроспективні засоби юридичного захисту можуть бути належним і достатнім відшкодуванням стосовно певних скарг щодо позбавлення свободи (див. вищезазначене рішення у справі «М. проти України» (M. v. Ukraine), п. 84). Проте у випадку, коли скарга стосується продовжуваного та свавільного позбавлення свободи у зв'язку з відсутністю справедливого та належного порядку поміщення особи до психіатричної установи, адекватним засобом юридичного захисту буде перш за все той, що здатен негайно припинити порушення шляхом звільнення особи, а ретроспективний засіб відшкодування може бути при цьому додатковим до вищезазначеного засобу (там само).

Аналогічним чином, у разі якщо продовжувана ситуація становить порушення права на належні умови тримання у значенні статті 3 Конвенції, Суд зауважував, що «найціннішим» буде засіб юридичного захисту, який покладе край триваючому порушенню. Проте після звільнення з установи з неналежними умовами тримання заявник повинен мати здійсненне право на відшкодування за порушення, яке вже відбулось (див. рішення від 10 січня 2012 року у справі «Ананьєв та інші проти Росії» (Ananyev and Others v. Russia), заяви №№ 42525/07 і 60800/08, п. 97).

Також слід зазначити, що ефективним засобом юридичного захисту стосовно надмірної тривалості провадження є той, що може забезпечити попередження відповідного порушення або відшкодування за нього (див. рішення у справі «Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland) [ВП], заява № 30210/96, п. 159, ЄСПЛ 2000 XI). Проте було визнано, що превентивний засіб юридичного захисту має безперечну перевагу перед компенсаційним,

оскільки він запобігає порушенням стосовно того ж провадження надалі та, на відміну від компенсаційного засобу юридичного захисту, не просто виправляє порушення а *posteriori* (див., наприклад, вищезазначене рішення у справі «Скордіно проти Італії (№1)» (*Scordino v. Italy* (no. 1)), п. 183, та рішення від 10 травня 2011 року у справі «Фінгер проти Болгарії» (*Finger v. Bulgaria*), заява № 37346/05, п. 83).

З огляду на вищезазначені принципи щодо взаємодоповнюваності превентивних та ретроспективних засобів захисту у справах, в яких перший вид засобів захисту все-таки має перевагу, Суд навіть в частині двомісячного періоду, який підпадає під юрисдикцію Суду за критерієм *ratione temporis*, вважає, що заявниця перш за все мала бути забезпечена ефективним засобом юридичного захисту, який би запобіг виникненню або продовженню порушення у цей період. Згодом мав би бути наданий ефективний ретроспективний засіб юридичного захисту для відшкодування за порушення, яке мало місце протягом зазначеного періоду. Наявність обох засобів юридичного захисту дала би Судові змогу вважати, що заявниця мала доступ до адекватного відшкодування за порушення її права на свободу.

(β) Щодо превентивних засобів юридичного захисту

Суд встановив, що впродовж перебування у психіатричній лікарні у період з 11 вересня до 7 листопада 1997 року заявниця не мала доступу до засобів юридичного захисту, здатних покласти край ситуації, щодо якої вона скаржилася. Отже, превентивні засоби юридичного захисту у цій справі були відсутні.

(γ) Щодо ретроспективних засобів юридичного захисту

– Необхідність у кримінально-правових засобах юридичного захисту

У цій справі заявниця вимагала кримінального переслідування та покарання лікаря, який її лікував. Суд не виключає, що ефективний захист права на свободу за Конвенцією може вимагати застосування кримінально-правових засобів юридичного захисту, які у певних випадках можуть породжувати позитивний обов'язок держави гарантувати ефективну дію положень кримінального законодавства. Проте це залежить від обставин кожної справи. У справах, пов'язаних з недбалістю лікарів, межі відшкодування та позитивний обов'язок держави у цій сфері розглядалися Судом передусім у контексті стверджуваних порушень права на життя. У зв'язку з цим Суд зазначав, що у конкретній сфері злочинної недбалості лікарів, що не включає умисного порушення права на життя або фізичну недоторканність, немає потреби у порушенні кримінального провадження у кожній справі; достатньо буде, щоб національне законодавство надавало потерпілій особі засіб юридичного захисту в межах цивільного провадження, який забезпечив би можливість притягнути до відповідальності причетних лікарів та надати відповідне цивільно-правове відшкодування – таке як відшкодування шкоди та оприлюднення рішення; також можуть застосовуватися дисциплінарні стягнення (див., наприклад, рішення у справі «Во проти Франції» (*Vo v. France*) [ВП], заява № 53924/00, п. 90, ЄСПЛ 2004 VIII з подальшими посиланнями).

Суд вважає, що стосовно питання лікарської недбалості в частині, що охоплюється пунктом 1 статті 5 Конвенції, стандарти відшкодування та відповідних позитивних обов'язків держави не повинні бути вищими за стандарти, розроблені за статтею 2 Конвенції.

Враховуючи вищенаведене, Суд зауважує, що питання вини лікаря заявниці розглядалося органами влади під час провадження на національному рівні. Зокрема, в остаточному обвинуальному висновку діяння лікаря було кваліфіковано як недбалість. З огляду на те, що питання такого характеру передусім мають оцінюватися на національному рівні, Суд зазначає, що заявниця не порушувала питання щодо вини лікаря перед слідчими чи судовими органами. Крім того, наявні докази не дають Судові підстав піддавати сумніву висновки органів влади щодо цього питання.

Отже, Суд вважає, що кримінально-правові засоби юридичного захисту не були обов'язковими для надання адекватного ретроспективного відшкодування за порушення права заявниці на свободу. Відтак той факт, що кримінальне провадження щодо лікаря заявниці було припинено без винесення рішення по суті справи, сам по собі не дає підстав для констатації порушення.

– Щодо цивільно-правових засобів юридичного захисту

Суд зазначає, що на національному рівні заявниці було присуджено відшкодування у зв'язку з її незаконною госпіталізацією до психіатричної установи. Заявниця на національному рівні не оскаржила рішення від 31 січня та 19 квітня 2007 року, а отже, не може оскаржувати достатність суми відшкодування на міжнародному рівні (див. рішення від 9 листопада 2010 року у справі «Криво́ва проти України» (*Krivova v. Ukraine*), заява № 25732/05, п. 51).

Проте, навіть якщо припустити, що сума відшкодування була достатньою, потрібно встановити, чи було цивільно-правовий засіб юридичного захисту надано заявниці в ефективний спосіб.

Перш за все Суд нагадує, що від заявника, який вичерпав очевидно ефективні і достатні засоби юридичного захисту, не можна вимагати спроб застосувати інші заходи, які є доступними, але ймовірно не більш успішними (див. рішення від 29 квітня 1999 року у справі «Т.В. проти Мальти» (*T.W. v. Malta*) [ВП], заява № 25644/94, п. 34). У цій справі заявниця із самого початку подала цивільний позов у кримінальному провадженні щодо її лікаря. З огляду на факти справи та положення національного кримінального законодавства, ініціювання заявницею кримінального провадження, яке також могло забезпечити ухвалення рішення за її цивільним позовом, не видається необґрунтованим. Національні органи влади, які розглядали кримінальну справу до моменту, коли її було закрито у зв'язку із закінченням строку давності, теж не вважали його таким.

Отже, заявниці не можна дорікати з приводу того, що вона надала перевагу такому провадженню, а не поданню окремого цивільного позову. Цей варіант можливо міг насправді бути більш вигідним (див. рішення у справах «Арская проти України» (*Arskaya v. Ukraine*), заява № 45076/05, п. 78, від 5 грудня 2013 року, та «Валерій Фуклев проти України» (*Valeriy Fuklev v. Ukraine*), заява № 6318/03, п. 80, від 16 січня 2014 року). Проте через більш ніж сім років і три місяці після порушення справи суд першої інстанції заклав кримінальну справу, не ухваливши рішення по суті цивільного позову. Суд з огляду на наявні документи вважає, що така тривалість провадження не була виправдана обставинами справи. У задоволенні наступних апеляційних скарг заявниці щодо кримінального провадження, в яких вона скаржилась на невіршенням судом питання щодо її цивільного позову, було відмовлено за безпідставністю. Відтак потенційно ефективний цивільно-правовий засіб юридичного

захисту у кримінальному провадженні, якого послідовно домагалася заявниця, виявився неефективним.

Що стосується окремого цивільного позову, який заявниця подала у 2006 році, то суди дійсно розглянули його за короткий проміжок часу. Проте така оперативність стала можливою здебільшого тому, що більшість доказів було зібрано слідчими органами під час кримінального провадження. Отже, ефективність цього засобу юридичного захисту не може розглядатися окремо. Навпаки, оцінюючи загальну тривалість обох проваджень у сукупності, Суд вважає, що національні органи влади не розглянули цивільний позов заявниці оперативно. Загалом, національні провадження, які могли забезпечити заявниці цивільно-правове відшкодування, тривали надмірно довго, а отже були неефективними у цій справі.

Що стосується твердження Уряду, що заявниця не оскаржила рішення судів в окремому цивільному провадженні, Суд зазначає, що заявниця підтримувала свій цивільний позов у кримінальному провадженні до тих пір, доки справу не було закрито. Суд вважає, що за цих обставин заявниця з цією ж метою могла скористатися іншим цивільно-правовим засобом юридичного захисту, але не була зобов'язана робити це. Відповідно, той факт, що заявниця не подала касаційну скаргу в наступному цивільному провадженні, не є вирішальним для правила щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту.

(V) Висновки

У світлі цих міркувань та з огляду на те, що в рішенні від 31 січня 2007 року не було належним чином відображено всі вище-проаналізовані обставини, Суд констатує, що заявниця все ще може вважатися потерпілою від порушення її права на свободу. Крім того, підтримуючи свій цивільний позов у кримінальному провадженні до моменту його закриття, заявниця довела свій цивільний позов до відома національних органів влади достатньою мірою, щоб виконати обов'язок щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту, передбачений пунктом 1 статті 35 Конвенції. Отже, відповідні зауваження Уряду відхиляються.

Суд також констатує, що позбавлення заявниці свободи не відповідало підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції. Воно також не відповідало будь-якому іншому підпункту пункту 1 статті 5 Конвенції. Отже, було порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

(b) Статті 3 і 8 Конвенції

Щодо заперечень Уряду стосовно того, що заявниця не може вважатися потерпілою у зв'язку зі стверджуваними порушеннями статей 3 і 8 Конвенції і що вона не вичерпала національні засоби юридичного захисту, Суд посилається на свої вищезазначені висновки за статтею 5 Конвенції та відхиляє ці заперечення з таких самих причин.

(I) Щодо стверджуваного жорстокого поводження

Медичне втручання, якому піддають особу проти її волі, включаючи втручання з метою надання психіатричної допомоги, може вважатися поводженням, забороненим статтею 3 Конвенції (див., наприклад, рішення у справах «Горобет проти Молдови» (Gorobet v. Moldova), заява № 30951/10, пп. 47–53, від 11 жовтня 2011 року, та «V.C. проти Словаччини» (V.C. v. Slovakia), заява № 18968/07, пп. 100–120, ЄСПЛ 2011 (витяги) з подальшими посиланнями у тексті).

Для цілей статті 3 Конвенції жорстоке поводження має досягнути певного мінімального рівня жорстокості. Оцінка цього мінімуму є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках мають враховуватися також стать, вік і стан здоров'я потерпілого (див. рішення у справі «Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy) [ВП], заява № 26772/95, пп. 119–20, ЄСПЛ 2000–IV). Суд при оцінці доказів загалом керується критерієм доведеності «поза розумним сумнівом». Проте така доведеність може впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою (див. рішення від 15 листопада 2012 року у справі «Єрохіна проти України» (Yerokhina v. Ukraine), заява № 12167/04, п. 52).

У цій справі заявниця була піддана лікуванню нейролептичними засобами у психіатричній лікарні. Її неодноразові клопотання про виписку та надалі втеча з лікарні свідчать про те, що її лікували примусово.

Проте заявниця не конкретизувала ступінь жорстокості медичного втручання, спосіб, у який воно здійснювалося, його конкретні наслідки та потенційні побічні ефекти, умови її лікування або інші обставини, суттєві для оцінювання ступеня її страждань. Відповідно, у Суду немає достатнього підґрунтя, щоб дійти висновку, що заявниця зазнала впливу, достатньо серйозного, аби досягти мінімального рівня жорстокості, який вимагається статтею 3 Конвенції.

Отже, Суд доходить висновку, що не було порушення статті 3 Конвенції.

(II) Щодо стверджуваного втручання у приватне та сімейне життя

(а) Наявність втручання

Згідно із практикою Суду медичне втручання, здійснене проти волі заявника, становить втручання у його право на приватне життя, зокрема у право на фізичну недоторканість (див. рішення у вищезазначеній справі «Гласс проти Сполученого Королівства» (Glass v. the United Kingdom), п. 70, та «Х. проти Фінляндії» (X v. Finland), заява № 34806/04, п. 212, ЄСПЛ 2012 (витяги)). На відміну від вищенаведених висновків за статтею 3 Конвенції, Суд вважає, що фактів стосовно примусової госпіталізації та лікування заявниці у період, що розглядається, достатньо для висновку, що ці заходи становили втручання у її фізичну недоторканість, а відтак – у її приватне життя.

Суд також зазначає, що спільне перебування батьків з дитиною становить основоположний елемент сімейного життя, навіть коли стосунки між батьками розірвані (див. рішення 26 травня 1994 року у справі «Кіган проти Ірландії» (Keegan v. Ireland), п. 50, Series A № 290). Тримання заявниці у лікарні у період, який розглядається, значною мірою ускладнило її спілкування з неповнолітніми доньками та не давало їй змогу отримати доступ до них. Відповідно, було також втручання у сімейне життя заявниці.

(б) Законність втручання

Словосполучення «згідно із законом» пункту 2 статті 8 Конвенції по суті робить посилання на національне законодавство та передбачає обов'язок дотримуватися його матеріально-правових та процесуальних норм (див. рішення від 30 вересня 2010 року у справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти

України» (Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine), заява № 12451/04, п. 44).

У цій справі національні суди дійшли висновку, що внаслідок порушень національних нормативно-правових актів заявниці було поставлено неправильний діагноз і її впродовж тривалого часу неправильно лікували у психіатричній лікарні, незважаючи на те, що її можна було виписати невдовзі після госпіталізації. Суд доходить висновку, що оскільки втручання, про яке йдеться, суперечило національному законодавству, воно не відповідає вимозі законності, передбаченій статтею 8 Конвенції.

Відповідно, було порушення статті 8 Конвенції.

А. ШКОДА

Заявниця вимагала 100 000 євро відшкодування моральної шкоди. Суд вважає, що внаслідок подій, які призвели до встановлення порушення у цій справі, заявниця зазнала болю та страждань, які не можуть бути виправлені самою лише констатацією порушення. Ухвалюючи рішення на засадах справедливості та враховуючи, що за критерієм *ratione temporis* в межах юрисдикції Суду знаходиться тільки період з 11 вересня до 7 листопада 1997 року, Суд присуджує заявниці 12 000 євро відшкодування моральної шкоди.

7. СПРАВА «МАМЧУР ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MAMCHUR V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 10383/09) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 16.10.2015

<https://bit.ly/2ERqY7S>

Заявник скаржився на втручання у його батьківські права, зокрема право на опікування дитиною та безперешкодне спілкування з нею, а також право на виховання дитини. Крім того, він скаржився за статтею 14 Конвенції, що під час здійснення права на повагу до сімейного життя його було піддано дискримінації через його інвалідність. Заявник також стверджував, посилаючись головним чином на пункт 1 статті 6 Конвенції, що судові розгляди його справи були несправедливими.

При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним.

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Заявник народився у 1954 році та проживає у м. Чернігів.

З дитинства заявник має II групу інвалідності. Заявник, зокрема, має обмежену здатність до пересування – він може ходити лише на милицях. З серпня 1977 року заявник працював старшим науковим співробітником Інституту сільськогосподарської мікробіології у м. Чернігів. Ситуація в сім'ї заявника та події, що призвели до судового спору щодо встановлення над дитиною опіки та догляду за нею. Заявник був одружений з О.М., з якою у нього була спільна донька А.М., яка народилась 5 травня 2002 року. Вони проживали разом як сім'я у квартирі заявника у м. Чернігів. Я.Л. – інша донька О.М., яка народилась 30 квітня 1994 року, та М.М., мати заявника, також проживали у цій квартирі.

У жовтні 2005 року О.М., забравши із собою А.М., якій тоді було лише 3 роки, переїхала жити до квартири її матері у м. Чернігів, оскільки О.М. страждала на рак та потребувала сторонньої допомоги.

3 квітня 2006 року адвокат, представляючи інтереси О.М., звернувся до Деснянського районного суду м. Чернігова із позовом до заявника щодо стягнення аліментів. У позові, зокрема, було зазначено, що з серпня 2005 року О.М. та заявник «не проживають як подружжя», що заявник «залишив родину», а також, що він не брав участі у вихованні А.М. та не надавав матеріальної допомоги.

Заявник подав свої заперечення проти позову, у яких він зазначив, що саме О.М. «залишила родину» для проживання у квартирі її матері та забрала А.М. із собою. Заявник стверджував, що він давав гроші на виховання своєї доньки та що коли вона хворіла, то залишалась у нього, щоб захистити О.М. від можливого зараження, востаннє з 31 березня до 5 квітня 2006 року. Крім того, заявник наполягав, що в О.М. був поганий стан здоров'я та вона постійно вживала препарати опію, а також, що саме її родичі, зокрема В.К., мати О.М., спонукали подати позов до суду.

Заявник просив суд постановити рішення про повернення А.М. для проживання у його квартирі, поки стан здоров'я О. М. залишається поганим.

16 травня 2006 року Деснянський районний суд задовольнив позов О.М., встановивши, що вона та А.М. проживали окремо від заявника, та він не надавав матеріальної допомоги на виховання дитини. Заявник не оскаржив це рішення, стверджуючи, що він дізнався про нього лише через деякий час.

16 червня 2006 року О.М. померла. В.К. забрала А.М. з м. Чернігів, не повідомивши заявника про місцезнаходження останньої. Заявник зазначив, що він подав до міліції, прокуратури, місцевих органів опіки та піклування та неурядових організацій певну кількість скарг та заяв з проханням допомогти у поверненні його доньки. Зокрема, він надав копію своєї заяви від 19 вересня 2006 року до міліції та Міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у м. Чернігів.

У листі від 16 жовтня 2006 року Міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді повідомив заявника, що його запит від 19 вересня 2006 року щодо повернення його доньки було розглянуто. Також сусіди В.К. повідомили заявника, що вона переїхала з Чернігова до Андріївки, села у Чернігівській області (приблизно 25 км від м. Чернігів), та забрала з собою А.М. У зв'язку з цим представники Міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді звернулись до органів місцевої влади стосовно сприяння поверненню заявнику його дочки. Чернігівський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді також повідомив заявника, що він має звернутись до суду з приводу встановлення місця проживання його дочки.

У жовтні 2006 року органи внутрішніх справ повідомили заявника, що для порушення за його заявою кримінальної справи відсутні підстави та що він має звернутись до суду в приватному порядку. 11 грудня 2006 року В.К. подала заяву до Деснянської районної у м. Чернігів ради з проханням призначити її опікуном А.М., зазначаючи, що А.М. проживала з нею після смерті О.М., що заявник є інвалідом II групи та що від нього вона не отримувала жодної допомоги.

Заявника не повідомили про заяву В.К.

22 грудня 2006 року у відповідь на заяву В.К. Деснянська районна у м. Чернігів рада прийняла рішення призначити її опікуном А.М. на підставі того, що «мати дитини померла [та] її батько, який є інвалідом II групи, за станом здоров'я не може займатись вихованням [дитини] (рішення про встановлення опіки)». У рішенні було зазначено, що А.М. проживала разом з В.К. за місцем проживання останньої.

Листом від 24 лютого 2007 року Деснянська районна у м. Чернігів рада повідомила заявника про рішення щодо встановлення опіки. 31 грудня 2006 року А.М. зламала стегнову кістку після падіння з шафи у квартирі В.К. Як стверджує заявник, це сталося через те, що В.К. на тривалий час залишила його дочку без нагляду.

В. ПЕРШЕ ПРОВАДЖЕННЯ У СУДІ

У лютому 2007 року заявник звернувся до Деснянського районного суду з позовом щодо повернення його дочки. 8 травня 2007 року позовну заяву було залишено без розгляду, оскільки заявник не з'явився до суду. Як стверджує заявник, на судові засідання не прийшов його адвокат.

У вересні 2007 року заявник подав до Деснянського районного суду новий позов щодо негайного повернення його дочки відповідно до статті 162 Сімейного кодексу України. Заявник стверджував, що після смерті його дружини В.К. незаконно без його згоди утримувала його дочку. Він також зазначив, що В.К. перешкождала його спілкуванню з А.М. Заявник посилався на статті 151, 153, 154 та 163 Сімейного кодексу України та статтю 23 Цивільного кодексу України. В.К. заперечила проти позову заявника, стверджуючи, що вона була опікуном А.М. та що її онука законно проживала в її будинку. В.К. зазначила, що у жовтні 2005 року О.М. та А.М. переїхали до її квартири, оскільки О.М. потребувала допомоги у зв'язку зі станом здоров'я. Після смерті останньої А.М. залишилась з В.К.

В.К. подала зустрічну позовну заяву, вимагаючи відшкодування моральної шкоди у зв'язку зі стверджуваною недостовірною інформацією, яку заявник повідомив судам. У її зустрічному позові В.К. зазначила, що після смерті О.М. заявник «час від часу» телефонував їй та просив повернути йому А.М. В.К. стверджувала, що він ображав її нецензурною лайкою, але не надала додаткових подробиць.

Представники органу опіки та піклування Деснянської районної ради зазначили, що рішення про встановлення опіки було прийнято на підставі того, що заявник через його інвалідність не міг займатись вихованням дитини, що було обстежено житлово-побутові умови за місцем проживання дитини та що було враховано інтереси дитини.

Під час судового засідання 19 грудня 2007 року заявник зазначив, що хотів би змінити його позовну заяву, включивши вимогу про скасування рішення щодо встановлення опіки. Суддя запропонувала заявнику подати уточнену позовну заяву письмово.

У судовому засіданні 8 лютого 2008 року заявник подав до суду свій уточнений позов, в якому він оскаржував законність рішення про встановлення опіки та просив суд надати Деснянській районній у м. Чернігів раді розпорядження вжити негайних заходів щодо повернення його доньки. Заявник стверджував, що оскаржуване рішення було прийнято без його згоди і його не повідомили про прийняте рішення. Посилаючись на випадок, що відбувся 31 грудня 2006 року, внаслідок якого А.М. травмувалась, заявник стверджував, що поки його дочка залишалась з В.К., її життя та здоров'я було під загрозою. Зокрема, заявник посилався, серед іншого, на статті 152, 153, 157, 160 та 163 Сімейного кодексу України, статті 58, 79, 1167 та 1168 Цивільного кодексу України, а також на статті 3 та 9 Конвенції про права дитини від 1989 року.

Суддя, який розглядав цю справу, відмовився долучити уточнену позовну заяву до справи на підставі того, що вона була фактично новим позовом. Суддя зазначив, що її долучення до справи вимагатиме залучення до участі у справі нових сторін та ускладнюватиме розгляд першого позову.

У судовому засіданні 8 лютого 2008 року суд ухвалив рішення про відмову у задоволенні первинного позову заявника. Суд встановив, що заявника повідомили про рішення щодо встановлення опіки до того, як він звернувся із позовом до суду, та оскільки він не оскаржив це рішення, А.М. законно перебувала з В.К. Цим же рішенням суд відмовив у задоволенні зустрічного позову В.К. у зв'язку з його безпідставністю.

Заявник подав апеляційну скаргу, зазначаючи, що відмова суду

першої інстанції розглянути його уточнену позовну заяву була безпідставною та що рішення було прийнято з порушенням вимог чинного законодавства. Заявник також зазначив, що суд не дозволив йому допитати свідків, які з'явилися на судове засідання, але не мотивував свою відмову.

10 квітня 2008 року апеляційний суд Чернігівської області відхилив апеляційну скаргу заявника. Судом було зазначено, що з жовтня 2005 року А.М. «постійно» проживала за місцем проживання В.К. та що Деснянський районний суд у рішенні від 16 травня 2006 року постановив, що заявник має сплачувати О.М. аліменти на утримання А.М. Апеляційний суд постановив, що відсутні підстави для повернення А.М. заявнику відповідно до пункту 2 статті 163 Сімейного кодексу України, що А.М. законно перебувала з В.К., враховуючи, що рішення про встановлення опіки було чинним, а також, що В.К. заперечувала проти повернення дитини для проживання із заявником, оскільки була переконана, що це суперечитиме інтересам дитини.

Апеляційний суд, посилаючись на статтю 3 Конвенції про права дитини від 1989 року, встановив, що заявник не надав жодного доказу того, що проживання А.М. з ним якнайкраще відповідає її інтересам та що проживання з опікуном суперечить її інтересам. Апеляційний суд відмовився від розгляду аргументів заявника, викладених в його уточненій позовній заяві, оскільки суд першої інстанції її не розглядав. У цьому контексті апеляційний суд постановив, що рішення суду першої інстанції не долучати уточнену позовну заяву відповідало статті 126 Цивільного процесуального кодексу України.

Заявник подав касаційну скаргу. Він доводив, що суди здійснювали розгляд його справи у супереч належним процесуальним вимогам. Зокрема, заявник стверджував, що суди незаконно відмовили у розгляді його уточненої позовної заяви, що вони відхилили клопотання про виклик свідків з його сторони без зазначення причин для такого рішення, що вони не розглянули клопотання заявника про включення у справу важливих письмових доказів, а також що суди систематично обмежували його процесуальні права, зокрема право ознайомлюватися з матеріалами справи та ставити запитання учасникам процесу.

Заявник також стверджував, що судові рішення не відповідали вимогам законодавства. У своїй касаційній скарзі заявник додатково стверджував, що В.К. систематично перешкоджала його доступу до дитини.

Верховний Суд України ухвалою від 9 вересня 2008 року відмовив у відкритті провадження за касаційною скаргою з підстав її необґрунтованості, встановивши, що наведені у ній твердження не становлять підстав для висновків щодо незаконності та неправильності рішень нижчестоящих судів. Верховний Суд України не надав додаткових обґрунтувань відмови.

Як стверджує заявник, деякі судові засідання було проведено за відсутності його представника, який за станом здоров'я не міг бути присутнім. Він не надав додаткових подробиць у зв'язку з цим.

С. ДРУГЕ ПРОВАДЖЕННЯ У СУДІ

1 квітня 2008 року заявник звернувся до Деснянського районного суду із позовною заявою, вимагаючи скасування рішення про встановлення опіки. В основу позовної заяви було покладено ті самі доводи, що були зазначені у первинній та уточненій позовних заявах, поданих заявником під час першого прова-

дження у суді.

18 серпня 2008 року Деснянський районний суд, посилаючись на пункт 1 статті 3 Конвенції про права дитини від 1989 року, статті 243 і 244 Сімейного кодексу України та пункт 2.2 Правил опіки та піклування від 1999 року, відмовив у задоволенні позову заявника.

Суд зазначив, що (I) заявник не надав жодного доказу того, що проживання А.М. з ним якнайкраще відповідатиме її інтересам, або що проживання А.М. з опікуном суперечитиме її інтересам; (II) що орган опіки та піклування Деснянської районної у м. Чернігів ради не мав зауважень з приводу виконання В.К. її обов'язків опікуна; (III) що до прийняття рішення у справі А.М. три роки проживала у будинку своєї бабусі; (IV) що заявник не цікавився станом дитини протягом цього періоду, не вживав будь-яких заходів для спілкування з нею та не приходив до неї за місцем проживання або у дошкільний заклад, який вона відвідувала; (V) що заявник брав участь в утриманні дочки лише сплачуючи аліменти. Суд постановив, що оскаржуване рішення було прийнято відповідно до законодавства та що інтереси А.М. було належним чином враховано.

Заявник подав апеляційну скаргу, зазначаючи, що суд першої інстанції не взяв до уваги його твердження, що (I) В.К. незаконно утримувала його доньку до того, як було прийнято рішення про встановлення опіки; (II) В.К. перешкоджала його спілкуванню з дитиною; (III) були свідки, які стверджували, що В.К. зловживала алкоголем і «непристойно себе поводи́ла»; (IV) відповідальність за випадок 31 грудня 2006 року було покладено на В.К.; та (V) додатково до сплати аліментів заявник надсилав гроші та посилок А.М. поштою, оскільки не мав можливості передати їх особисто. Більше того, як стверджується, В.К. відмовилась впустити його до її будинку, коли він прийшов побачитись зі своєю дочкою, та не відповідала на його телефонні дзвінки.

Заявник також стверджував, що суд першої інстанції відхилив його клопотання про допит свідків та що йому не дозволили поставити запитання свідкам, яких було допитано у суді. Заявник не надав жодних додаткових деталей щодо цих тверджень.

4 листопада 2008 року апеляційний суд Чернігівської області відхилив апеляційну скаргу заявника, встановивши, що (I) з жовтня 2005 року А.М. прожила з В.К. у її будинку; (II) з дня народження А.М. перебуває під наглядом лікарів поліклініки за адресою проживання бабусі; (III) заявник не взяв на себе відповідальність щодо виховання дитини після смерті О.М.; (IV) заявник не оскаржив законність проживання його дочки з бабуся до прийняття рішення про встановлення опіки; (V) заявник є інвалідом II групи; та (VI) через його «обмежену здатність до пересування» заявник ночував у своєму кабінеті усю ніч у робочі дні (з понеділка по п'ятницю), повертаючись додому тільки на вихідні. Апеляційний суд, посилаючись на ці факти, постановив, що рішенням про встановлення опіки було захищено інтереси дитини, рішення було прийнято з дотриманням закону та воно не порушує права заявника на виховання та утримання його дитини.

Апеляційний суд також постановив, що твердження заявника стосовно того, що В.К. незаконно утримувала його дочку, перешкоджала його спілкуванню з нею та неналежно виконувала її обов'язки опікуна, не підтверджені доказами та спростовані інформацією, наданою Деснянською районною у м. Чернігів радою.

Заявник подав касаційну скаргу. Він стверджував, що суд першої інстанції та апеляційний суд, порушуючи встановлений процес, (I) відхилили клопотання заявника про заслуховування аудіо записів під час судового засідання та перевірку достовірності документів, наданих Деснянською районною радою; (II) не залучили письмові докази, на які посилався заявник; (III) не дозволили заявнику поставити запитання свідкам, зокрема ЯЛ., або висловити свої думки з приводу того, як було проведено судові засідання; та (IV) не дослідили відповідні нормативні акти при прийнятті в якості доказів медичних довідок (яких саме він додатково не зазначив). Заявник також зазначив, що суди не взяли до уваги його доводи про те, що він не міг піклуватися про А.М., оскільки В.К. перешкоджала його спілкуванню з дитиною. Зокрема, вона нібито «ховала» А.М. від заявника, не відкривала двері свого будинку, коли заявник намагався відвідати дочку, та заважала будь-якій можливості для заявника побачитись з А.М. Заявник також стверджував, що суди не застосували закони, які підлягали застосуванню у цій справі.

27 січня 2009 року Верховний Суд України відмовив у відкритті касаційного провадження за скаргою заявника, встановивши, що у ній не було жодних доводів, які вимагають дослідження матеріалів справи або підтверджують, що нижчестоящі суди порушили норми процесуального або матеріального права.

D. СИТУАЦІЯ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ПРОВАДЖЕНЬ У СУДІ

Як стверджує заявник, В.К. продовжувала перешкоджати його спілкуванню з А.М. та він не мав можливості взяти участь у вихованні дочки. Зокрема, у випадках, коли заявник приїжджав, щоб зустрітись з дочкою, В.К. не відкривала двері свого будинку. Вона також не дозволила заявнику взяти А.М. для проведення медичного огляду.

Заявник стверджував, що, незважаючи на його неодноразові звернення щодо надання допомоги в отриманні доступу до його дочки для здійснення його батьківських прав, органи влади не допомогли йому. Заявник надав копії листів від Деснянської районної ради та Андріївської сільської ради, у яких було зазначено, серед іншого, що житлово-побутові умови А.М. були задовільними та що вона добре навчалась у школі. Проте заявник не звертався до адміністрації школи з приводу щоденного життя дитини та її успіхів. У листі від 6 липня 2009 року Деснянська районна рада зазначила, що наступні заяви заявника аналогічного змісту не розглядатимуться.

Заявник також стверджував, що він може забезпечити належні житлово-побутові умови для своєї дочки, оскільки є фізіологом за спеціальністю та має педагогічну освіту; у нього були достатні доходи та власна квартира. Заявник також стверджував, що він був опікуном ЯЛ.

Як стверджує заявник, житлово-побутові умови його дочки у В.К. були гіршими, ніж у його квартирі, у будинку В.К. у с. Андріївка не було належних санітарних засобів та постачання газу. Заявник пояснив, що школу, яку відвідувала його дочка, збирались закрити у зв'язку із недокомплектованістю учнями. Ця школа була розташована на відстані двох кілометрів від будинку В.К., у той час, як квартира заявника знаходилась приблизно на відстані двохсот метрів від школи.

A. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

Суд зазначає, що скарги заявника, які мають бути розглянуті за статтею 8 Конвенції, містять два аспекти. По-перше, вони

стосуються стверджуваного перешкоджання доступу заявника до його дитини та неможливості для нього взяти участь у її вихованні після смерті дружини у червні 2006 року та, по-друге, стверджуваних незаконних рішень органів влади, у тому числі судів, щодо встановлення опіки над А.М. Суд розгляне ці два аспекти скарг заявника по черзі.

(I) Відповідні принципи

Суд нагадує, що хоча первинною метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання органів державної влади, додатково існують позитивні зобов'язання, невід'ємні від реальної «поваги» до приватного та сімейного життя. У зв'язку з основною гарантією права взаємного використання батьками та дитиною присутності один одного, Суд неодноразово встановлював, що стаття 8 Конвенції включає як право батьків на вжиття заходів для повернення дитини, так і обов'язок національних органів влади вживати такі заходи (див. серед інших джерел, рішення у справі «Ігнакколо-Зеніде проти Румунії» (Ignaccolo-Zenide v. Romania), заява № 31679/96, п. 94, ЄСПЛ 2000-I). Зазначене застосовується не лише у справах, пов'язаних із обов'язковим відібранням дітей на державне утримання та вжиттям заходів соціального захисту, а також у справах, у яких між батьками та іншими членами сім'ї дитини виникає спір щодо спілкування з дитиною та її проживання (див., рішення у справі «Хокканен проти Фінляндії» (Hokkanen v. Finland), від 23 вересня 1994 року, п. 55, Series A № 299, та у справі «Фуґса проти Румунії» (Fuşcă v. Romania), заява № 34630/07, п. 34, від 13 липня 2010 року).

Обов'язок національних органів влади вживати заходів щодо сприяння спілкуванню того з батьків, хто не є опікуном, з дитиною не є безумовним (див., рішення у зазначеній справі Хокканен, п. 58). Негайне встановлення спілкування може виявитися неможливим, а тому можуть знадобитись попередні та поступові заходи.

Більше того, таке спілкування, а також його характер та обсяг обумовлюватиметься обставинами кожної справи та зрештою визначатиметься з урахуванням основних інтересів дитини. Незважаючи на те, що національні органи влади зобов'язані максимально сприяти такій взаємодії, будь-який обов'язок застосування примусу з цих питань має бути обмежено, оскільки мають бути враховані інтереси, а також права та свободи усіх зацікавлених осіб, із наданням першочергової важливості основним інтересам дитини та її правам за статтею 8 Конвенції (див., серед іншого, рішення у справі «Йохансен проти Норвегії» (Johansen v. Norway), від 7 серпня 1996 року, п. 78, Reports of Judgments and Decisions 1996-III, та у справі Хокканен, згадане вище, п. 58).

Вирішальним є питання щодо того, чи було вжито національними органами влади для сприяння спілкуванню усіх необхідних заходів, що звичайно можуть вимагатись за конкретних обставин кожної справи (див., рішення у справі Хокканен, зазначено вище, п. 58, та у справі Ігнакколо-Зеніде, зазначено вище, п. 96). У цьому контексті, відповідність дій або заходів має бути оцінено за швидкістю їх виконання, оскільки плин часу може мати непоправні наслідки для відносин дитини з тим із батьків, хто не проживає з нею (див., рішення у справі Ігнакколо-Зеніде, згадане вище, п. 102).

(II) Застосування цих принципів у справі

Суд зазначає, що заявника не було офіційно позбавлено права

на доступ до його дитини та права на участь у її вихованні. Однак, як стверджує заявник, він не міг ефективно здійснювати ці права через те, що після смерті його дружини В.К. перешкоджала доступу заявника до А.М. та спілкуванню з нею. Зокрема, В.К. переїхала з А.М. до іншого місця проживання, не відповідала на телефонні дзвінки заявника та не дозволяла йому відвідувати його доньку у її будинку.

Як впливає з наданих сторонами підтверджуючих документів, з самого початку заявник скаржився з цього приводу до Міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у м. Чернігів та місцевої міліції. Міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді повідомив заявника, що місцеві органи влади, де на той час проживала його дочка, мають надати допомогу за його вимогою щодо повернення дитини, однак не було вжито жодного наступного заходу у зв'язку з цим. Міліція, у свою чергу, відмовилася від втручання. Заявникові було рекомендовано звернутися до суду з цього питання, що він і зробив. Суди відмовили у задоволенні його позовів, зазначивши, що вони не підтверджені жодними доказами. Суди також встановили, що заявник не відвідував свою доньку за місцем її проживання та у школі, у якій вона навчалась тривалий час.

Після завершення судового провадження з цього питання заявник продовжував звертатися до органів влади зі скаргами на відсутність доступу до його дитини, проте марно. Врешті-решт органи влади відмовили йому у розгляді його звернень з цього питання у подальшому. З огляду на зазначені обставини, Суд встановлює, що, по-перше, заявник намагався отримати доступ до своєї дочки після смерті дружини, що було підтверджено В.К. По-друге, враховуючи те, що В.К. переїхала з його дочкою до іншого місця проживання та звернення заявника до різних органів влади щодо допомоги в отриманні доступу до його дочки були безуспішними, він очевидно мав перешкоди у спілкуванні з нею. По-третє, з огляду на відповіді органів влади та висновки судів питання про доступ не було ретельно досліджено. Жодної спроби перевірити наявність реального доступу у заявника до його дочки не здійснювалось. Очевидно, що відповідальність, покладена на заявника за неможливість відвідувати його дочку, вважалась доведеною, незважаючи на те, що повного та ретельного дослідження на підтвердження цього не було. За цих обставин Суд не може погодитися з висновками національних судів, в основу яких покладено обмежений підхід органів влади при розгляді скарг заявника щодо питання доступу. З огляду на ситуацію на той час органи влади очевидно були зобов'язані зробити спробу врегулювати питання доступу заявника до його дитини та допомогти йому домогтися реального здійснення його батьківських прав.

Те, що органи влади не змогли здійснити це, позбавило заявника відповідних правових гарантій щодо його батьківських прав.

За цих обставин Суд не вважає, що заявнику можна дорікати за невжиття заходів відповідно до процедури, передбаченої статтею 162 Сімейного кодексу України, до того, як було прийнято рішення про встановлення опіки. Суд також зазначає, що під час другого провадження національні суди залишили без змін рішення про встановлення опіки та відхилили вимоги заявника щодо доступу. Таким чином, неможливо однозначно стверджувати, що, якби заявник звернувся із позовною заявою про припинення опіки, як це було запропоновано Урядом, тоді можливо було б прийнято інше рішення. У будь-якому разі Уряд не продемонстрував, що така процедура могла б виправити нездатність органів влади ретельно та належно вирішити питання про

відсутність доступу заявника до його дитини та неможливість для нього взяти участь у її вихованні.

Тому, Суд відхиляє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту та встановлює, що було порушення статті 8 Конвенції з огляду на невжиття органами влади жодного суттєвого заходу для забезпечення заявникові доступу до його дитини та його можливості взяти участь у її вихованні.

2. Стверджуване невинуватене встановлення опіки над дитиною заявника

(II) Оцінка Суду

Ця частина справи стосується заходу, а саме призначення бабусі опікуном дитини заявника, в результаті чого було істотно обмежено доступ заявника до дитини та його участь у її вихованні. Зокрема, відповідно до законодавства України рішення про встановлення опіки надавало опікуну право одноосібного опікування дитиною та на визначення способів її виховання. Таке рішення залишається чинним до досягнення дитиною чотирнадцяти років, після чого опікун автоматично стає її піклувальником та продовжує здійснювати повноваження щодо опікування та піклування про дитину до досягнення нею повноліття. Таким чином, відсутні жодні сумніви щодо того, що рішення про встановлення опіки було втручанням у право заявника на повагу до його сімейного життя у розумінні пункту 1 статті 8 Конвенції, та необхідно визначити, чи було таке втручання виправданим згідно з пунктом 2 статті 8 Конвенції, тобто чи було це рішення прийнято відповідно до закону, чи переслідувало воно законну мету та чи було необхідним у демократичному суспільстві (див. серед багатьох інших джерел, рішення у справі «МакМайкл проти Сполученого Королівства» (McMichael v. the United Kingdom), від 24 лютого 1995 року, підпункт А, п.п. 86-87, Series A № 307 B).

Суд зауважує, що цей захід було вжито на підставі положень законодавства, які уповноважували органи влади призначити опікуна дитині, яка «була позбавлена батьківського піклування». Поняття «позбавлена батьківського піклування» охоплює низку випадків, встановлених законодавством, включно з випадком, коли «тривала хвороба» перешкоджає батькам виконувати свої батьківські обов'язки. Орган виконавчої влади, яким було видано рішення про встановлення опіки, встановив, що заявник не може піклуватися про дитину через його інвалідність. Суди, які переглядали це рішення, також встановили, що дитина не проживала із заявником і він не піклувався про неї тривалий час до прийняття рішення про встановлення опіки. Суди також зазначили, що опікун виконувала свої обов'язки, а заявником не було доведено, що проживання дитини з ним, а не з опікуном, якнайкраще відповідало б інтересам дитини.

З огляду на викладене Суд визнає, що втручання у батьківські права заявника було здійснено на достатніх законних підставах та переслідувало законну мету захисту прав інших осіб, а саме А.М., для того, щоб її було виховано у безпечному, спокійному та стійкому середовищі.

Під час проваджень у національних судах заявник не порушував питання з приводу невизначеності щодо того, як національним законодавством розмежовано повноваження органів опіки та піклування, та відсутні будь-які підстави вважати, що органи влади у цій справі перевищили свої повноваження у зв'язку із цим або що вони не дотримувались правильних процесуаль-

них вимог. Хоча твердження заявника, що національне законодавство не містить гарантій проти свавільних рішень органів опіки та піклування може стосуватись питання відповідності вжитого заходу вимогам законності, Суд вважає, що за цих обставин доцільно дослідити твердження з огляду на необхідність та пропорційність заходу, у зв'язку з цим повністю враховуючи процес прийняття рішення, включно з провадженнями у суді.

(α) Відповідні принципи

Для визначення того, чи було конкретне втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд з огляду на справу вцілому розглядатиме, чи були підстави, наведені для виправдання втручання, відповідними та достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції та чи був необхідний процес прийняття рішень справедливим та таким, що забезпечував повагу до інтересів, гарантованих статтею 8 Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини» (Kutzner v. Germany), заява № 46544/99, п. 65, ЄСПЛ 2002–I та у справі «Зоммерфельд проти Німеччини» (Sommerfeld v. Germany), [ВП], заява № 31871/96, п. 66, ЄСПЛ 2003–VIII).

При прийнятті рішень щодо заходів з охорони дитинства перед національними органами влади та судами часто постає завдання, що є надзвичайно складним. Вони, як правило, мають перевагу безпосереднього контакту з усіма зацікавленими особами, часто на етапі, коли вперше виникає необхідність у заходах соціального захисту або одразу після їх вжиття. Тому існує необхідність надання їм певної свободи розсуду при вирішенні того, як найкраще розглядати їх справи, з урахуванням того, що відповідні висновки робляться належно та професіоналами. Завданням Суду є не підміна національних органів влади, а розгляд відповідності Конвенції прийнятих рішень та зроблених висновків органів влади при здійсненні їх свободи розсуду (див., рішення у справі «К. і Т. проти Фінляндії» (K. and T. v. Finland), [ВП], заява № 25702/94, п. 154, ЄСПЛ 2001–VIII та у справі «Р. і Г. проти Сполученого Королівства» (R. and H. v. the United Kingdom), заява № 35348/06, п. 81, від 31 травня 2011 року). Обсяг розгляду може відрізнятися залежно від характеру і важливості втручання. У той час як при вирішенні спорів між батьками щодо опікування дітьми національні органи влади, як правило, користуються широкою свободою розсуду, Суд має ретельніше розглядати випадки, коли обмеження батьківських прав можуть викликати припинення сімейних відносин між батьками та дитиною (див., наприклад, рішення у справі «Й.С. проти Сполученого Королівства» (Y.C. v. the United Kingdom), заява № 4547/10, п. 137, 13 березня 2012 року, та у справі «М. Д. та інші проти Мальти» (M.D. and Others v. Malta), заява № 64791/10, п. 71, від 17 липня 2012 року).

Оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельно оцінювати низку факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятися. Проте, необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими (див., рішення у справі Йохансен, зазначено вище, п. 78; рішення у справі «Кірнс проти Франції» (Kearns v. France), заява № 35991/04, п. 79, від 10 січня 2008 року; та у справі Р. і Х., зазначено вище, п.п. 73 та 81). При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення

її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним. Як Суд зазначив у рішенні у справі «Нойлінгер та Шурук проти Швейцарії» (Neulinger and Shuruk v. Switzerland), ([ВП], заява № 41615/07, ЄСПЛ 2010 року):

«Інтерес дитини складається з двох аспектів. З одного боку цей інтерес вимагає, що зв'язки дитини з її сім'єю мають бути збережені, за винятком випадків, коли сім'я виявилася особливо непридатною. Звідси випливає, що сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише у виняткових випадках та що необхідно зробити все, щоб зберегти особисті відносини та, якщо і коли це можливо, «відновити» сім'ю [рішення у справі «Гнахорé проти Франції» (Gnahoré v. France), заява № 40031/98, п. 59, ЄСПЛ 2000 IX]. З іншого боку очевидно також, що в інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у здоровому середовищі, та батькам не може бути надано право за статтею 8 Конвенції на вжиття таких заходів, що можуть завдати шкоди здоров'ю та розвитку дитини (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Ельсхольц проти Німеччини» (Elsholz v. Germany), [ВП], заява № 25735/94, п. 50, ЄСПЛ 2000–VIII та у справі «Марсалеk проти Чехії» (Maršálek v. the Czech Republic), заява № 8153/04, п. 71, від 4 квітня 2006 року).»

У цьому контексті недостатньо встановити, що дитину може бути поміщено у краще середовище для її виховання (див., рішення у справі К. і Т., зазначено вище, п. 173). Не може також бути виправданим захід, що роз'єднує сімейні зв'язки, самим лише посиланням на ненадійний стан батьків, що може бути вирішено за допомогою менш радикальних засобів, такими як цільова матеріальна допомога та соціальна підтримка, а не шляхом розлучення сім'ї (див., наприклад, рішення у справі «Савіні проти України» (Saviny v. Ukraine), заява № 39948/06, п. 50, від 18 грудня 2008 року).

Встановлення опіки над дитиною, як правило, має бути тимчасовим заходом, який має бути припинено, як тільки дозволять обставини. Тому встановлення опіки не може бути виправдано без попереднього розгляду можливих варіантів (див., рішення у справі К. і Т., зазначено вище, п. 166, та у справі Кутцнер, згадане вище, п. 67) та має бути оцінено в контексті позитивного обов'язку держави докладати серйозні та тривалі зусилля для сприяння воз'єднанню дітей з їх біологічними батьками, та до цього часу уможливити регулярне спілкування між ними (див., з відповідними змінами, рішення у справі Кутцнер, згадане вище, п.п. 76–77, та у справі К. і Т., зазначено вище, п. 179).

Що стосується процесу прийняття рішень, враховуючи конкретні обставини справи та важливий характер рішень, які мають бути прийняті, має бути визначено, чи було залучено батьків до процесу прийняття рішень в цілому для належного виконання зобов'язання щодо захисту їх інтересів та чи могли батьки повністю представити їх справу (див., рішення у справі Р. і Х., згадане вище, п. 75). Таким чином, Суд має встановити, чи провели національні суди всебічне дослідження сімейної ситуації та цілого ряду факторів – зокрема, фактичного, емоційного, психологічного, матеріального та медичного характеру, – та пропорційно і обгрунтовано оцінили відповідні інтереси кожної особи, незмінно враховуючи яке рішення може бути найкращим для дитини. На практиці може існувати частковий збіг у зв'язку із необхідністю наявності відповідних та достатніх підстав для виправдання заходу щодо піклування про дитину.

(β) Застосування головних принципів у цій справі

До того, як розпочати оцінку необхідності та пропорційності

втручання у цій справі, Суд зазначає, що ним було розглянуто певним чином подібну ситуацію, коли опікунами дитини було призначено її бабусю та дідуся, які тривалий час до цього перешкоджали доступу одного з батьків (заявнику у справі) до дитини. У зазначеній справі Суд погодився з національним судовим рішенням, встановивши, що його було прийнято на основі відповідних та достатніх підстав, підтверджених висновком експерта, та питання було вирішено у межах національної свободи розсуду (див., рішення у справі Хокканен, згадане вище, п. 64).

У цій справі Суд, взявши до уваги такі аспекти справи, що є вирішальними, не може погодитися з національним судовим рішенням.

По-перше, заявника не було залучено до процесу прийняття рішення, що призвело до встановлення опіки. Його не було повідомлено про цей процес та не було запрошено взяти у ньому участь. Районна рада не здійснила жодної змістовної або професійної оцінки ситуації в цілому або інтересів сторін, встановивши замість цього, що для доведення нездатності заявника піклуватися про його дитину достатньо лише того факту, що він був інвалідом. Наприклад, районна рада навіть не перевірила, чи користується заявник сторонньою допомогою при веденні домашнього господарства.

По-друге, незважаючи на те, що помилковий висновок районної ради можна було виправити під час наступних проваджень у суді, у яких заявник взяв участь та мав можливість наводити і відстоювати свої твердження, Суд зазначає, що судовий процес не відповідав вимогам повноти та об'єктивності. Рішення судів залишити без змін оскаржуваний захід було прийнято не на основі «законних та вагомих» висновків.

Зокрема, одне із головних тверджень, на підставі якого було вжито захід, було те, що інвалідність заявника перешкоджала його піклуванню про дитину, не було підтверджено при наступному дослідженні. Жодної незалежної оцінки його здатності піклуватися про його дитину не було здійснено та можливість надання допомоги або підтримки навіть не розглядалась. Зауваження апеляційного суду про те, що заявник залишався на роботі вночі у робочі дні, не видаються переконливими щодо нездатності заявника виконувати батьківські обов'язки. Надана інформація щодо групи інвалідності заявника не визначає остаточно, що він не міг піклуватися про свою дитину.

Стосовно висновків судів, що дитина не проживала із заявником тривалий час до прийняття рішення про встановлення опіки та що заявник не піклувався про дитину, Суд зазначає, що заявник послідовно заперечував ці висновки під час проваджень у суді, стверджуючи, що він не мав доступу до дитини в цей період та що він безуспішно звертався до органів влади за допомогою у поверненні його дочки. Як Суд зазначив вище, звернення заявника з цього приводу вимагали більш повного та професійного розгляду та дослідження, ніж у рішеннях національних судів

Інші висновки судів стосовно того, що опікун виконував свої обов'язки та що заявником не було продемонстровано, що у найкращих інтересах дитини буде проживати з ним, відносяться до висновків щодо більш або менш сприятливого середовища для виховання дитини, що є недостатніми самі по собі для виправдання такого крайнього заходу, як відібрання дитини від одного з батьків (див., наприклад, рішення у справі Й.С. проти Сполученого Королівства, згадане вище, п. 134).

Незважаючи на те, що перебування дитини з бабусяю може бути виправдано, зокрема, враховуючи проміжок часу, протягом якого вона проживала з бабусяю, та відсутність спілкування із заявником, можливість возз'єднання заявника з його дочкою не було розглянуто та жодної спроби сприяння такому возз'єднанню не було зроблено (див., рішення у справі Савіни, згадане вище, п. 57). Інтересам заявника щодо опікування своєю дитиною та взяття повної відповідальності за її виховання, як і інтересам дитини щодо збереження тісних зв'язків з її батьком та зведеною сестрою, не було приділено майже жодної уваги.

Наприкінці, Суд зазначає, що, хоча зазначений захід не спричинив постійного розриву сімейних зв'язків та у заявника офіційно залишалось право на доступ до дитини та на участь у її вихованні, національні органи влади не доклали жодних зусиль, щоб допомогти заявнику у здійсненні його батьківських прав, а відтак відповідні правові гарантії було використано поверхово.

З огляду на вищенаведені міркування Суд вважає, що зазначене втручання було здійснено не на основі всебічної та професійної оцінки повної сімейної ситуації та тих факторів, що стосуються інтересів заявника.

Таким чином, було порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з цим також.

А. ШКОДА

Заявник вимагав 30 000 євро відшкодування моральної шкоди. Здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд вважає за належне присудити заявнику 15 000 євро відшкодування моральної шкоди та додатково суму будь-яких податків, що можуть нараховуватися.

8. СПРАВА «ЛАЗОРІВА ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF LAZORIVA V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 6878/14) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 17.07.2018

<https://bit.ly/2Zocx4N>

Заявниця скаржилась переважно за пунктом 1 статті 6 Конвенції на відсутність у неї доступу до провадження щодо усиновлення її племінника та, що оскаржуване усиновлення порушило її право за статтею 8 Конвенції. Інтерес заявниці у підтримці та розвитку її відносин або зв'язку з її племінником підпадає під визначення «приватного життя», яке є ширшим поняттям і охоплює, *inter alia*, право на встановлення та розвиток стосунків з іншими людьми

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

A. ПОДІЇ, ЩО ПЕРЕДУВАЛИ СПРАВІ

Заявниця народилася в Україні у м. Чернівці у 1966 році.

У 1984 році вона переїхала до м. Магадан у Росію (яке знаходиться на відстані приблизно 12 000 км від м. Чернівці), де отримала педагогічну освіту та більше двадцяти років працювала шкільним вчителем.

Її сестра, К.Т.О., громадянка Росії, також протягом певного періоду часу проживала у м. Магадан. У лютому 1993 року К.Т.О. народила дівчинку, К.Л.С., яка також є громадянкою Росії. У грудні 1993 року К.Т.О. разом із К.Л.С. переїхала до м. Чернівці, де проживали її батьки (дід і бабуся К.Л.С.). Після цього дід і бабуся виховували К.Л.С. протягом приблизно десяти років.

У 2004 році батьки заявниці та К.Л.С. переїхали до м. Людиново, Калузька область, Росія (яке знаходиться на відстані приблизно 1 100 км від м. Чернівці та приблизно 11 000 км від м. Магадан).

У серпні 2007 року К.Л.С. переїхала до м. Магадан і з того часу проживала разом із заявницею в її квартирі. Постановою від 29 грудня 2007 року мер м. Магадан призначив заявницю піклувальником К.Л.С. у зв'язку з тим, що батьки дитини не піклувалися про неї.

20 лютого 2009 року Магаданський міський суд задовольнив позов заявниці та позбавив батьків К.Л.С. їхніх батьківських прав у зв'язку з тим, що вони не піклувалися про неї більше п'ятнадцяти років. Апеляційна скарга не подавалась і 11 березня 2009 року рішення набрало законної сили. Суду не була надана інформація, чи були повідомлені батьки К.Л.С. про це рішення.

В. Спроба заявниці стати опікуном (особа, яка здійснює опіку над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років) другої дитини її сестри

У березні 2007 року К.Т.О. народила хлопчика, К.О.С., громадянства якого оспорується сторонами. Відповідно до матеріалів, наданих заявницею, К.Т.О., яка виховувала дитину сама, не піклувалася про неї. У зв'язку з цим у листопаді 2008 року Шевченківський районний суд (далі – Шевченківський суд) м. Чернівці ухвалив рішення передати його органу опіки та піклу-

вання для влаштування у спеціалізований будинок дитини. У березні 2010 року цей суд ухвалив рішення повернути дитину матері. Після цього К.О.С. ще чотири рази направлявся у будинок дитини.

Заявниця стверджує, що вона та її батьки неодноразово відвідували К.О.С. у м. Чернівці та підтримували з ним «тісний сімейний зв'язок». Зокрема, вона посилалась на візити її батьків у квітні 2010 року та травні 2012 року, та свій візит у серпні 2010 року. Відповідно до копії недатованого листа від К.Т.О., заявниця відвідувала її та К.О.С. у м. Чернівці у період з 2010 року до 2012 року (точні дати не зазначені) і надсилала їм посилки з їжею та одягом.

У березні 2012 року К.О.С. був поміщений у будинок дитини, оскільки його мати залишила його самого у своїй квартирі більше ніж на двадцять чотири години.

05 липня 2012 року Шевченківський суд позбавив К.Т.О. її батьківських прав щодо К.О.С., встановивши, що вона не піклувалася про нього та не брала участі у його вихованні. Апеляційна скарга не подавалась і 15 липня 2012 року рішення набрало законної сили. Суду не була надана інформація, чи повідомлялись батьки К.О.С. про це рішення.

27 липня 2012 року К.О.С. був взятий на облік дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть бути усиновлені. 14 серпня 2012 року виконавчий комітет Чернівецької міської ради надав К.О.С. офіційний статус дитини, позбавленої батьківського піклування.

Тим часом у невстановлену дату в липні 2012 року К.Л.С. приїхала до м. Чернівці зустрітись з К.О.С. Вона дізналася, що він був поміщений у будинок дитини і відповідно повідомила про це заявницю. Заявниця вирішила стати опікуном (особа, яка здійснює опіку над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років) свого племінника. Вона повідомила орган опіки та піклування м. Магадан про свій намір стати опікуном і почала збирати документи та довідки для подання офіційної заяви. Зокрема, 22 серпня 2012 року представники Магаданської установи охорони здоров'я провели обстеження її квартири та дійшли висновку, що санітарно-епідеміологічні умови квартири були придатним для проживання К.О.С. у сім'ї заявниці.

У серпні та вересні 2012 року заявниця декілька разів телефонувала до служби у справах дітей м. Чернівці та до будинку дитини з проханням взяти до уваги те, що вона бажала стати опікуном К.О.С. і готувала необхідні документи для подання офіційної заяви.

За клопотанням заявниці орган опіки та піклування м. Магадан направив листа до служби у справах дітей м. Чернівці, повідомивши їх, що вона бажала стати опікуном К.О.С., і що вона виконала свої обов'язки як піклувальник К.Л.С. Орган опіки та піклування м. Магадан також просив службу у справах дітей м. Чернівці не розглядати в якості опікуна К.О.С. інших кандидатів.

Листом від 17 вересня 2012 року служба у справах дітей м. Чернівці повідомила орган опіки та піклування м. Магадан, що інформацію про бажання заявниці стати опікуном К.О.С. вони отримали 04 вересня 2012 року. Служба у справах дітей м. Чернівці також повідомила орган опіки та піклування м. Магадан, що до зазначеної дати подружжю, яке бажало усиновити К.О.С., було видане направлення для встановлення контакту з ним, і вони вже подали всі необхідні документи для його усиовлен-

ня; що буде виданий висновок про доцільність цього усиновлення; і що на підставі цього висновку подружжя подасть заяву про усиновлення дитини до Першотравневого районного суду м. Чернівці (далі – Першотравневий суд). Зрештою, служба у справах дітей м. Чернівці зазначила, що заявниця мала право звернутися до того ж суду із заявою про встановлення опіки та порекомендувала їй зробити це «у найкоротші строки».

10 жовтня 2012 року орган опіки та піклування м. Магадан надав висновок, у якому зазначалось, що з огляду на її особисте становище та якості, заявниця могла стати опікуном або піклувальником.

22 жовтня 2012 року заявниця поїхала до м. Чернівці, здебільшого з метою ініціювати процедуру встановлення опіки над К.О.С. і зустрітися з ним там. Зрештою це виявилось неможливим, оскільки він був усиновлений С.С.В. і С.О.В. до її приїзду в Україну, і органи влади України відмовилися допомогти їй побачитися з К.О.С.

С. УСИНОВЛЕННЯ К.О.С.

30 серпня 2012 року подружжю С.С.В. та С.О.В., яке перебувало на обліку осіб бажаючих усиновити дитину, було видано дозвіл на зустріч з К.О.С. у притулку для дітей.

Об вересня 2012 року вони повідомили службу у справах дітей м. Чернівці про своє бажання усиновити К.О.С. і просили надати висновок про доцільність усиновлення.

19 вересня 2012 року виконавчий комітет Чернівецької міської ради, здійснюючи свої функції, пов'язані зі справами дітей, надав висновок про доцільність усиновлення, про яке вони просили. На думку комітету, моральний, фізичний та матеріальний стан С.С.В. та С.О.В. свідчив про їхню можливість для влаштування та виховання К.О.С. Вони встановили контакт і хороші стосунки з дитиною, та за повідомленням психолога притулку дитина бажала проживати в їхній сім'ї, хоча вона не могла надати письмової згоди, оскільки «у зв'язку з віком не усвідомлювала факту усиновлення». Також було зазначено, що у дитини була зведена сестра та тітка, які проживали у м. Магадан; що у серпні та вересні 2012 року заявниця та органи влади м. Магадан відповідно повідомили службу у справах дітей м. Чернівці про її бажання стати опікуном дитини; що у відповідь заявниці було повідомлено, що вона могла звернутися до районного суду із заявою про встановлення опіки; що така заява подана не була. Зрештою, у висновку було зазначено, що зазвичай усиновлення було «пріоритетнішою формою влаштування дитини», та що у цій справі усиновлення буде доцільним та таким, що відповідає інтересам дитини.

24 вересня 2012 року С.С.В. та С.О.В. звернулися до Першотравневого суду із заявою про усиновлення К.О.С.

02 жовтня 2012 року Першотравневий суд, розглянувши справу у закритому засіданні за участю С.С.В. та С.О.В. і представників служби у справах дітей та притулку для дітей, ухвалив рішення про надання дозволу на усиновлення. Суд також вирішив, щоб прізвище К.О.С. було змінено на прізвище усиновителів, а С.С.В. та С.О.В. відповідно були зареєстровані його батьком та матір'ю замість його біологічних батьків.

Суд здебільшого посилався на інформацію, наведену у висновку виконавчого комітету Чернівецької міської ради. Суд встановив, що усиновлення, про яке просили позивачі, було в інтересе-

сах дитини виховуватися у «стабільних та гармонійних умовах життя».

Заявниця була поінформована про рішення від 02 жовтня 2012 року із затримкою, але вона не зазначила наскільки довгою була ця затримка.

01 лютого 2013 року заявниця звернулася до Апеляційного суду Чернівецької області з апеляційною скаргою на це рішення, зазначивши, що ним було порушено її право на опіку над її близьким родичем та її право подати аргументи проти усиновлення. Зокрема, заявниця стверджувала: (I) що Першотравневий суд не взяв до уваги те, що К.О.С. мав близьких родичів, його зведену сестру та тітку, які не були поінформовані про провадження та не брали участь у ньому; (II) що Першотравневий суд не перевіряв громадянство К.О.С.; (III) що К.О.С. був громадянином Росії, оскільки його біологічна мати була громадянкою Росії на момент його народження у 2007 році; (IV) що не було дотримано порядок, встановлений відповідними міжнародними договорами України щодо усиновлення іноземних громадян; та (V) що Першотравневий суд не взяв до уваги те, що вона повідомила українській службі у справах дітей про своє бажання стати опікуном К.О.С. і готувала необхідні для цього документи.

18 березня 2013 року КЛ.С. надіслала до апеляційного суду листа, зазначивши, що вона та інші члени її сім'ї (зокрема, її дід і бабуся та заявниця) мали тісний зв'язок із К.О.С., та що він бажав проживати разом з ними.

04 квітня 2013 року апеляційний суд відмовив у розгляді апеляційної скарги заявниці у зв'язку з тим, що рішення суду не стосувалося її прав або інтересів, пов'язаних із встановленням опіки над дитиною, чи будь-яких відповідних обов'язків, які в принципі могли бути предметом окремого позову.

Заявниця подала касаційну скаргу, стверджуючи головним чином, що апеляційний суд не розглянув її доводи, та що вона була позбавлена доступу до суду у порушення процесуальних норм.

10 липня 2013 року Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ відмовив у розгляді касаційної скарги заявниці, оскільки нею не було доведено, що оскаржувана ухвала апеляційного суду була незаконною.

Д. ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ПОДІЙ

Згідно з доводами заявниці від 29 березня 2016 року у незазначений день К.Т.О. виїхала з України до Росії та наразі проживає зі своїми батьками (дідом і бабусяю К.О.С.) у м. Людиново.

У грудні 2015 року Уряд надав копію довідки зі стенограмою бесіди з К.О.С., проведеної 19 лютого 2013 року службою у справах дітей за місцем його проживання з С.С.В. та С.О.В. Відповідно до стенограми дитина, *inter alia*, висловила бажання далі проживати з усиновителями, які були присутні під час бесіди, та сказала, що у неї немає тітки чи дядька. Заявниця стверджувала, що цю інформацію не можна брати до уваги, оскільки вона не була перевірена за її участі та суперечила іншим матеріалам справи.

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

Заявниця стверджувала, що усиновлення К.О.С. негативно вплинуло на її сімейне життя та повністю звело нанівець її

спробу стати його опікуном. Як стверджується, це втручання у її право на повагу до її сімейного життя було незаконним, непропорційним і свавільним. Заявниця також зазначила, що воно не було в інтересах дитини, оскільки його зв'язки із заявницею, його зведеною сестрою та його дідом і бабусею були суттєво порушені оскаржуваним усиновленням. Вона посилалась на статтю 8, яка у відповідній частині передбачає: «1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя ...»

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

V. СУТЬ

1. Доводи сторін

(а) Уряд

Уряд стверджував, що між заявницею та її племінником не було встановлено «сімейного життя» у розумінні статті 8 Конвенції.

Зокрема, посилаючись на ухвалу щодо прийнятності у справі «I. та U. проти Норвегії» (I. and U. v. Norway) (заява № 75531/01, від 21 жовтня 2004 року), Уряд стверджував, що сама по собі біологічна спорідненість з її племінником без будь-яких подальших юридичних або фактичних елементів, вказуючих на існування тісних особистих відносин, не є достатньою, щоб такі відносини підпадали під захист статті 8 Конвенції щодо гарантії «сімейного життя». При цьому не було достатніх доказів твердження заявниці, що вона та її сім'я неодноразово відвідували її племінника. У будь-якому випадку з наданих заявницею деталей відвідувань вбачалося, що вона та члени її сім'ї відвідували її племінника лише по одному разу, кожен з них у різні дати, а заявниця бачила свого племінника лише під час її приїзду в 2010 році.

Також під час бесіди, проведеної українською службою у справах дітей у лютому 2013 року, дитина не пригадала жодних зв'язків із заявницею або її сім'єю, яка проживає у м. Магадан, та висловила бажання залишитись з її усиновлювачами.

Уряд також стверджував, що обставини цієї справи не підпадали під визначення «приватного життя» у розумінні статті 8 Конвенції, оскільки не існувало достатнього зв'язку між заявницею та її племінником. По-перше, заявниця та її племінник не були близькими родичами за біологічною ознакою (як, наприклад, мати та син). По-друге, заявниця бачила свого племінника лише один раз.

Посилаючись на наведені аргументи, Уряд стверджував, що обставини цієї справи не стосувалися прав та інтересів заявниці, які захищаються статтею 8 Конвенції.

Уряд також стверджував, що відповідно до свідоцтва про народження К.О.С., виданого на підставі заяви його біологічної матері, він був громадянином України. Більше того, за українським законодавством дитина, батьки якої були позбавлені батьківських прав, набувала громадянства України з моменту її влаштування у будинок дитини. У випадку К.О.С. він був влаштований у будинок дитини у 2008 році, а отже з цього часу він був громадянином України.

Уряд також зазначив, що до 19 вересня 2012 року заявниця не подавала жодних письмових документів щодо її наміру стати опікуном її племінника, а лише зробила декілька телефонних дзвінків до української служби у справах дітей. Як вбачається з листа служби у справах дітей м. Чернівці від 17 вересня 2012 року та висновку виконавчого комітету Чернівецької міської ради від 19 вересня 2012 року, цей факт був належним чином врахований. Отже, органи влади України діяли відповідно до національного законодавства, яке надає перевагу усиновленню як формі догляду, що надається сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування.

(b) Заявниця

Заявниця стверджувала, що адміністративні органи влади України та суди не розглянули загальну ситуацію всієї сім'ї її племінника та не взяли до уваги всі відповідні інтереси. За твердженням заявниці ні вона, ні зведена сестра К.О.С., ні його дід і бабуся не були залучені до процесу прийняття рішення; її аргументи та заяви були повністю проігноровані; не була з'ясована думка К.О.С. щодо його можливого усиновлення; а апеляційний суд відмовив у перегляді законності його усиновлення за її апеляційною скаргою. Органи влади України також не взяли до уваги той факт, що К.О.С. був громадянином Росії, а отже вони не дотрималися порядку, встановленого відповідними міжнародними договорами та національним законодавством.

Заявниця також стверджувала, що органи влади України не дотрималися справедливого балансу між її інтересами та інтересами подружжя, яке бажало усиновити К.О.С. Зокрема, вона вказала на те, що С.С.В. та С.О.В. вперше познайомилися з К.О.С. 30 серпня 2012 року, а отже вони не могли ефективно встановити тісний сімейний зв'язок з ним до надання дозволу на усиновлення 02 жовтня 2012 року. Натомість, заявниця була його родичкою та встановила з ним сімейні зв'язки. Внаслідок усиновлення ці зв'язки були порушені.

(c) Уряд Російської Федерації

Посилаючись на рішення у справах «Анайо проти Німеччини» (Anayo v. Germany) (заява № 20578/07, від 21 грудня 2010 року) та «Н.Ц. та інші проти Грузії» (N.Ts. and Others v. Georgia)

(заява № 71776/12, від 02 лютого 2016 року), Уряд Російської Федерації стверджував, що станом на жовтень 2012 року заявниця встановила сімейні стосунки з К.О.С., з огляду на те, що вона була тіткою дитини, виховала його зведену сестру та піклувалась про стан його здоров'я та благополуччя. Як вбачається з висновку органу опіки та піклування м. Магадан від 10 жовтня 2012 року, вона мала «справжній інтерес» до долі дитини та бажала виховати його у своїй родині, до якої входили його старша сестра та дідусь із бабусею.

Уряд Російської Федерації стверджував, що відмова органів влади України взяти до уваги інтерес заявниці та її намір стати опікуном К.О.С., яка зрештою призвела до припинення будь-якого контакту між нею та дитиною, становила втручання у її право на повагу до приватного та сімейного життя.

На думку Уряду Російської Федерації, відповідне втручання, тобто невиконання органами влади України їхніх позитивних обов'язків за статтею 8 Конвенції, не було здійснене згідно із законом і було свавільним. Зокрема, органи влади України не взяли до уваги той факт, що К.О.С. був громадянином Росії, а отже його усиновлення було здійснено з порушенням чинного

порядку, встановленого відповідними міжнародними договорами та національними правовими інструментами Російської Федерації та України. Зокрема, консульство Російської Федерації у м. Львів не було повідомлено про рішення від 14 серпня 2012 року, внаслідок чого в органів влади Російської Федерації не було можливості прийняти рішення щодо встановлення опіки або піклування над дитиною, хоча вони були уповноважені прийняти таке рішення згідно з відповідним законодавством Російської Федерації, як передбачено статтями 33 та 34 Мінської конвенції.

Уряд Російської Федерації також стверджував, що рішення від 02 жовтня 2012 року було ухвалене з порушенням статті 167 Сімейного кодексу України, без урахування думки родичів дитини, у тому числі заявниці та його зведеної сестри, що призвело до знищення біологічного зв'язку дитини з ними та існуючих сімейних контактів. По суті не було приділено належної уваги найкращим інтересам дитини, а українські суди не надали достатнього обґрунтування, з якого вбачалося б, що в найкращих інтересах дитини було усиновлення подружжям, яке не мало з нею родинного або особистого зв'язку, і яке лише один раз зустрілося з нею, а не встановлення опіки її родичами, з якими дитина мала емоційний контакт. Отже, оскаржуване втручання також не було необхідним у розумінні статті 8 Конвенції.

2. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

Відповідно до усталеної практики Суду існування або відсутність «сімейного життя» для цілей статті 8 є по суті питанням факту, що залежить від реального існування на практиці близьких особистих зв'язків (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «К. та Т. проти Фінляндії» [ВП] (K. and T. v. Finland) [GC], заява № 25702/94, пункт 150, ЄСПЛ 2001–VII). Близькі стосунки за відсутності «сімейного життя», як правило, охоплюватимуться поняттям «приватне життя» (див. рішення у справі «Знаменська проти Росії» (Znamenskaya v. Russia), заява № 77785/01, пункт 27, від 02 червня 2005 року, із наведеними у ньому подальшими посиланнями).

У будь-якому разі основною ціллю статті 8 є захист особи від свавільного втручання державних органів. Додатково можуть існувати позитивні зобов'язання, притаманні ефективній «повазі» до сімейного та/або приватного життя. Проте межі між позитивними та негативними обов'язками держави за цим положенням не можна визначити з достатньою точністю. Застосовні принципи, тим не менш, є подібними. У обох контекстах слід дотримуватись справедливого балансу, який потрібно встановити між конкуруючими інтересами особи та суспільства у цілому, при цьому певне значення мають цілі другого пункту статті 8. У обох контекстах держава користується певною свободою розсуду (див., серед інших джерел, рішення у справах «А, В та С проти Ірландії» [ВП] (A, B and C v. Ireland) [GC], заява № 25579/05, пункт 247, ЄСПЛ 2010, та «Хемелейнен проти Фінляндії» [ВП] (Hämäläinen v. Finland) [GC], заява № 37359/09, пункти 62, 63 та 65 – 67, ЄСПЛ 2014).

Хоча стаття 8 не містить чітких процесуальних вимог, заявники мають бути залученими до процесу прийняття рішення у цілому тією мірою, яка є достатньою для надання їм належного захисту своїх інтересів, гарантованих цією статтею (див. рішення у справах «Фернандез Мартінез проти Іспанії» [ВП] (Fernández Martínez v. Spain) [GC], заява № 56030/07, пункт 147, ЄСПЛ 2014 (витяги); «Ельсхольц проти Німеччини» [ВП], (Elsholz v.

Germany) [GC], заява № 25735/94, пункт 52, ЄСПЛ 2000–VIII; «Z.J. проти Литви» (Z.J. v. Lithuania), заява № 60092/12, пункт 100, від 29 квітня 2014 року; та «W. проти Сполученого Королівства» (W. v. the United Kingdom), від 08 липня 1987 року, пункт 64, Серії А № 121).

(b) Застосування зазначених принципів у цій справі

Суд вважає, що стосовно скарг заявниці за статтею 8 по суті існують три принципові юридичні питання, на які необхідно відповісти:

(I) чи стосується справа права або інтересу, охоронюваного статтею 8, та, зокрема, чи стосується вона «сімейного життя» або «приватного життя» заявниці;

(II) чи було втручання у право заявниці на повагу до «сімейного життя» або «приватного життя»; та

(III) чи свідчить про порушення статті 8 Конвенції стверджувана відмова органів влади України та судів у належному розгляді наміру заявниці стати опікуном її племінника та/або їхня відмова залучити її до процесу прийняття рішення щодо усиновлення її племінника.

Стосовно першого питання Суд зазначає, що аргумент заявниці, що вона встановила сімейні стосунки або зв'язки з її племінником не підтверджується достатніми доказами або переконливими доводами. Дитина не проживала разом із заявницею, і вона посилалася лише на один свій приїзд до неї протягом приблизно п'яти років, у період з 2007 до 2012 роки (див. пункт 12 та для порівняння, наприклад, рішення у справах «Моретті та Бенетті проти Італії» (Moretti and Benedetti v. Italy), заява № 16318/07, пункти 49, 50, від 27 квітня 2010 року, та «Харрудж проти Франції» (Harroudj v. France), заява № 43631/09, пункт 46, від 04 жовтня 2012 року; див. також рішення у справі «Бойл проти Сполученого Королівства» (Boyle v. the United Kingdom), заява № 16580/90, Збірка рішень Комісії від 09 лютого 1993 року, пункти 41 – 47, та ухвалу щодо прийнятності у справі «Цапм'єрі проти Італії» (Zampieri v. Italie), заява № 58194/00, від 03 червня 2004 року, в яких Комісія та Суд відповідно визнали численні контакти між заявниками та дітьми їхніх братів і сестер, а також те, що вони провели разом велику кількість вихідних днів та (у справі «Цапм'єрі проти Італії» (Zampieri v. Italie) частину шкільних канікул, основними підставами для висновку про наявність родинних зв'язків між ними). Отже, стосунки або зв'язок заявниці з її племінником не є таким, що підпадає під визначення «сімейного життя». Крім того, щодо її можливого наміру встановити «сімейне життя» з її племінником, ставши його опікуном, Суд нагадує, що стаття 8 не гарантує право на створення сім'ї.

Проте інтерес заявниці у підтримці та розвитку її відносин або зв'язку з її племінником можливо підпадає під визначення «приватного життя», яке є ширшим поняттям і охоплює, *inter alia*, право на встановлення та розвиток стосунків з іншими людьми (див. рішення у справах «Е.Б. проти Франції» [ВП] (E.B. v. France) [GC], заява № 43546/02, пункт 43, від 22 січня 2008 року; «Парадізо та Кампанеллі проти Італії» [ВП] (Paradiso and Campanelli v. Italy) [GC], заява № 25358/12, пункти 161 – 165, ЄСПЛ 2017 (витяги); та «А.Х. та інші проти Росії» (A.H. and Others v. Russia), заява № 6033/13 та 15 інших заяв, пункт 383, від 17 січня 2017 року). Відповідний інтерес мав фактичні та юридичні підстави з огляду на такі міркування:

(I) дитина була родичем заявниці;

(II) вона мала контакт з дитиною, хоча й не постійного або регулярного характеру;

(III) намір заявниці стати опікуном дитини був справжнім: вона виявила бажання піклуватися про неї як тільки дізналася, що її мати була нездатна робити це. Вона повідомила органи влади про свій намір стати його опікуном та почала збирати документи з метою подання офіційної заяви, також мав значення той факт, що раніше вона вже була піклувальником зведеної сестри дитини;

(IV) національне законодавство надає перевагу членам сім'ї у випадках, коли виникає питання опіки внаслідок нездатності батьків виконувати свої обов'язки щодо їхньої дитини, ані національні органи, ані Уряд не стверджували, що ці положення не були застосовними до справи заявниці. Також ані національні органи влади, ані Уряд не стверджували, що з огляду на відповідні положення Мінської конвенції за конкретних обставин заявниця в принципі не могла бути призначена опікуном свого племінника.

Беручи до уваги всі наведені міркування у сукупності, Суд доходить висновку, що ця справа скоріше стосується «приватного життя» заявниці, а не її «сімейного життя», у розумінні пункту 1 статті 8 Конвенції.

Повертаючись до другого питання, Суд зазначає, що усиновлення племінника заявниці становило втручання у її право на повагу до її приватного життя. Воно призвело до (I) порушення зв'язку між заявницею та її племінником та (II) унеможливило її намір стати опікуном свого племінника.

Щодо питання відповідності втручання у цій справі вимогам статті 8 Суд вважає, що ця справа свідчить про процесуальний недолік або порушення з боку українських органів влади та судів. Зокрема, при вирішенні питання про усиновлення дитини органи влади та суди визнали намір заявниці встановити опіку над її племінником, але не розглянули його належним чином. Суди не пояснили, чому усиновлення К.О.С. краще відповідало його інтересам на відміну від опіки, яку мала намір встановити його тітка, хоча це безумовно було необхідним для з'ясування того, що становило найкращі інтереси дитини, тобто основного питання в оскаржуваному провадженні щодо усиновлення. Навіть припускаючи, що небажання органів влади і судів розглядати це питання можна пояснити тим, що на момент ухвалення оскаржуваних рішень заявниця не подала офіційної заяви про встановлення опіки, та враховуючи, що вона діяла належним чином відповідно до рекомендації, наданої службою у справах дітей, Суд зазначає, що її аргумент щодо часових обмежень був цілком проігнорований.

Наведених міркувань достатньо для Суду, щоб дійти висновку, що втручання у приватне життя заявниці не відповідало процесуальним вимогам статті 8 Конвенції, та що, відповідно, було порушення цього положення. Ці міркування також усувають необхідність розгляду інших аргументів, наведених сторонами щодо цієї частини заяви.

новить достатню справедливу сатисфакцію будь-якої моральної шкоди, якої могла зазнати заявниця у цій справі.

А. ШКОДА

Заявниця вимагала 10 000 євро в якості відшкодування моральної шкоди. Суд вважає, що встановлення порушення ста-

9. СПРАВА «М.Р. ТА Д.Р. ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF M.R. AND D.R. V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 63551/13) ОСТАТОЧНЕ 22.08.2018

<https://bit.ly/2MruXfy>

Заявники скаржилися за статтею 8 Конвенції на незабезпечення органами влади України повернення другого заявника до першого заявника, який проживає у Чеській Республіці. Провадження, пов'язане з встановленням батьківської відповідальності, у тому числі виконання остаточного рішення, вимагає невідкладного розгляду, оскільки плин часу може мати неоправдані наслідки для відносин між дитиною та тим із батьків, з яким дитина не проживає. Гаазька конвенція передбачає конкретну вимогу щодо оперативності. Стаття 11 Гаазької конвенції вимагає, щоб відповідні судові та адміністративні органи діяли оперативно під час провадження щодо повернення дітей, та будь-яка бездіяльність, що триває більше шести тижнів, може бути підставою для звернення за наданням пояснень причин затримки.

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Перший заявник народився у 1958 році та проживає у м. Прага.

17 жовтня 2003 року у м. Прага він одружився з Б., громадянкою України. 23 травня 2004 року народився їхній син, другий заявник.

З 2004 року до 2007 року заявники та Б. проживали разом однією сім'єю за місцем проживання першого заявника у м. Прага.

У 2007 році подружжя розлучилось. Б. продовжила проживати разом з дитиною за іншою адресою у м. Прага.

Рішенням районного суду Прага 10 від 06 листопада 2008 року, яке 19 травня 2009 року було залишене без змін апеляційною інстанцією, першому заявнику та Б. було надано право поперемінного виховання другого заявника (зі зміною одного з батьків кожного тижня).

27 червня 2009 року Б. згідно з розкладом поперемінного виховання забрала другого заявника до свого помешкання. Без згоди першого заявника вона виїхала до України з другим заявником і поселилась у с. Демешківці, Івано-Франківської області.

З метою повернення другого заявника до Чеської Республіки перший заявник ініціював провадження за Гаазькою конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (далі – Гаазька конвенція).

A. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ГААЗЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ В УКРАЇНІ

У жовтні 2009 року Головне територіальне управління юстиції в Івано-Франківській області в інтересах першого заявника звернулося до Івано-Франківського міського суду з позовом про повернення другого заявника до Чеської Республіки відповідно до Гаазької конвенції.

02 липня 2010 року суд задовольнив позов, визнавши вивезення другого заявника з Чеської Республіки та його утримання в Україні незаконними у розумінні статті 3 Гаазької конвенції.

Суд зобов'язав Б. повернути дитину до місця проживання першого заявника у Чеській Республіці. Б. мала повернути дитину в супроводі першого заявника.

14 вересня 2010 року Апеляційний суд Івано-Франківської області, розглянувши апеляційну скаргу, залишив рішення без змін і того ж дня воно стало таким, що підлягає виконанню.

У жовтні 2010 року Б. подала касаційну скаргу.

25 лютого 2011 року Верховний Суд України зупинив виконання рішення про повернення дитини до закінчення розгляду касаційної скарги.

15 березня 2011 року Верховний Суд України відхилив касаційну скаргу Б., дійшовши висновку про відсутність доказів порушення судами нижчих інстанцій норм матеріального або процесуального права.

B. ПРОВАДЖЕННЯ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ЩОДО ОПІКИ ТА ВИХОВАННЯ ДРУГОГО ЗАЯВНИКА

Окрім свого попереднього рішення, яким батькам було встановлено право поперемінної опіки над другим заявником, районний суд Прага 10 переглянув справу за нововиявленими обставинами, зокрема, у зв'язку з викраденням Б. дитини, його утриманням в Україні та відсутністю у першого заявника доступу до дитини. 10 листопада 2010 року цей суд встановив, що в найкращих інтересах дитини було проживання з першим заявником, якому, відповідно, було надане право одноосібної опіки над дитиною.

28 червня 2011 року це рішення було залишено без змін апеляційним судом.

C. ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

09 грудня 2013 року Галицький районний суд Івано-Франківської області ухвалив рішення за позовом Б. щодо визначення місця проживання другого заявника. Суд зазначив, що рішення від 02 липня 2010 року щодо повернення дитини виконано не було, та встановив, що тим часом дитина адаптувалася у новому середовищі в Україні. У зв'язку з цим суд послався на психолого-педагогічну характеристику, згідно висновку якої дитина була прив'язана до матері, а розмова про її батька викликала у неї почуття тривоги. Суд також дослідив висновки місцевих органів влади у справах дітей, які вказували, що дитина має проживати разом з матір'ю. Суд встановив, що мати належним чином піклується про дитину та що в найкращих інтересах дитини буде залишити її з матір'ю. Відповідно, суд вирішив, що дитина має проживати з Б. за місцем її проживання в Україні.

Перший заявник оскаржив це рішення, стверджуючи, що український суд не мав компетенції визначити місце проживання дитини, оскільки права щодо опіки мали визначитися органами влади Чехії.

06 березня 2014 року Апеляційний суд Івано-Франківської області залишив без змін рішення суду першої інстанції, встановивши, що дитина прижилася у новому середовищі з моменту її приїзду у 2009 році та що Б. мала право на подання цього позову з метою забезпечення найкращих інтересів дитини.

Перший заявник не оскаржив цю ухвалу у касаційному порядку.

D. ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУДУ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ДИТИНИ

27 вересня 2010 року державний виконавець Галицького районного управління юстиції відкрив виконавче провадження за рішенням, яким було зобов'язано повернути дитину, та у зв'язку з цим зв'язався зі сторонами. Б. відмовилася виконати рішення про повернення дитини упродовж короткого періоду, передбаченого для його добровільного виконання. З цієї підстави 06 жовтня 2010 року на неї був накладений штраф у розмірі 170 українських гривень. Через два дні на неї був накладений ще один штраф у розмірі 340 грн.

03 листопада 2010 року Галицький районний суд Івано-Франківської області відмовив у задоволенні подання державного виконавця про оголошення дитини у розшук. Суд дійшов висновку про відсутність доказів життя державним виконавцем заходів для встановлення місцезнаходження Б. та дитини. У засіданні була присутня Б., яка пояснила, що дитина проживала з нею та що вона не отримувала від державного виконавця жодних повідомлень щодо виконання рішення про повернення дитини.

Оскільки Б. продовжувала ухилятися від виконання рішення, у листопаді 2010 року державний виконавець звернувся з поданням про порушення щодо неї кримінальної справи за обвинуваченням в умисному невиконанні судового рішення за частиною першою статті 382 Кримінального кодексу України, яка передбачала максимальне покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років.

25 січня 2011 року державний виконавець у супроводі міліції, віце-консула Чеської Республіки та адвоката першого заявника відвідав державну школу № 7 у м. Калуш після отримання інформації, що другий заявник був її учнем. Там вони зустріли другого заявника, Б. та адвоката Б. Спочатку Б. погодилася переїхати до Чеської Республіки, оселитися там і привезти другого заявника для спільного з нею проживання. Через декілька днів Б. повідомила інші сторони, що вона передумала.

Оскільки Б. та дитину неможливо було знайти за місцем їх проживання, а місцезнаходження дитини було невідоме, державний виконавець звернувся до суду з поданням про оголошення дитини у розшук та її тимчасового влаштування до дитячого закладу. 23 серпня 2011 року Галицький районний суд задовольнив це подання. Проте 29 вересня 2011 року Апеляційний суд Івано-Франківської області, розглянувши апеляційну скаргу Б., скасував це рішення у частині щодо тимчасового влаштування дитини до дитячого закладу, вважаючи з огляду на твердження місцевої служби у справах дітей, що такий захід буде надмірним і матиме негативні для дитини наслідки.

21 листопада 2011 року Б. повідомила державного виконавця, що вона та дитина проживають за місцем реєстрації у с. Демешківці. Проте 28 листопада 2011 року, коли державний виконавець намагався потрапити до будинку, Б. відмовилася відкрити двері.

Оскільки під час подальших візитів державного виконавця Б. та дитина були відсутні за їхньою адресою, державний виконавець звернувся до суду з поданням про оголошення їх у розшук та тимчасове влаштування дитини до дитячого закладу. 05 березня 2012 року Івано-Франківський міський суд відмовив у задоволенні подання, встановивши, що державний виконавець не вжив достатніх заходів для встановлення місцезнаходження Б.

та що дитина проживала у належних умовах, тому її влаштування до дитячого закладу було недоцільним. Суд заслухав Б., яка була присутня у судовому засіданні та пояснила суду, що вона та дитина проживали у м. Калуш у квартирі з належними умовами, а дитина продовжувала відвідувати школу № 7 у цьому місті. Суд також розглянув документи, надані місцевими органами у справах дітей у зв'язку з цим.

26 березня 2012 року державний виконавець встановив, що дитина, якій на той час було майже вісім років, перестала відвідувати школу та навчалася вдома з учителем з Калуської школи.

05 липня 2012 року Івано-Франківський міський суд відмовив у задоволенні подання державного виконавця щодо оголошення Б. та дитини у розшук і тимчасового влаштування дитини до дитячого закладу. Це рішення було оскаржене в апеляційному порядку, та 04 жовтня 2012 року Апеляційний суд Івано-Франківської області задовольнив його подання. Проте Б. подала касаційну скаргу і 26 грудня 2012 року Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ залишив без змін ухвалу суду першої інстанції та відхилив подання державного виконавця. Він дійшов висновку, що рішення від 02 липня 2010 року про повернення дитини до Чеської Республіки не містило вимоги щодо відібрання дитини у Б., яка була «боржником» у виконавчому провадженні. Суд встановив, що державний виконавець мав право накладати штрафи на Б. та вносити подання про притягнення до інших видів юридичної відповідальності. Проте, якщо рішення суду неможливо було виконати без участі «боржника», державний виконавець мав закінчити провадження.

07 лютого 2013 року державний виконавець закінчив виконавче провадження, зазначивши, що в рамках цього провадження на Б. було накладено штрафи та що 18 травня 2011 року її було визнано винною в умисному невиконанні судового рішення та призначено покарання у виді штрафу в розмірі 1 000 грн. 05 вересня 2013 року Апеляційний суд Івано-Франківської області скасував постанову державного виконавця, дійшовши висновку, що заходи, вжиті з метою виконання рішення, були недостатніми.

20 червня 2014 року державний виконавець знову закінчив виконавче провадження. 22 серпня 2014 року Івано-Франківський міський суд скасував постанову державного виконавця у зв'язку з її необґрунтованістю. Проте, розглянувши апеляційну скаргу Б., 16 грудня 2014 року Апеляційний суд Івано-Франківської області скасував ухвалу від 22 серпня 2014 року та направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції. 23 лютого 2015 року суд першої інстанції залишив без змін постанову державного виконавця про закінчення виконавчого провадження. 09 квітня 2015 року апеляційний суд скасував постанову державного виконавця та зобов'язав провести подальші виконавчі дії.

B. СУТЬ

1. Доводи сторін

Заявники наполягали на тому, що органи влади України не діяли оперативтно та для їхнього возз'єднання не вжили необхідних заходів. Вони доводили, що під час виконавчого провадження органи влади мали повну інформацію щодо місцезнаходження дитини, але не вжили належних заходів для виконання рішення про повернення дитини від 02 липня 2010 року. Вони стверджували, що рішення про повернення дитини залишалось за-

конним та обов'язковим і мало бути виконаним відповідно до міжнародних зобов'язань Уряду незалежно від подальших рішень, ухвалених українськими судами при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини.

Уряд зазначив, що органи влади вжили всіх необхідних заходів для возз'єднання заявників та що рішення про повернення дитини від 02 липня 2010 року не було виконано у зв'язку з поведінкою Б., яка ухилялася від виконавчих дій. Уряд також підкреслив, що відповідно до рішення українського суду від 09 грудня 2013 року, яке 06 березня 2014 року було залишено без змін апеляційною інстанцією, у найкращих інтересах дитини було подальше проживання з матір'ю. З огляду на цей висновок повернення дитини до Чеської Республіки більше не було доцільним.

Уряд Чеської Республіки зазначив, що органи влади України не вжили належних, достатніх та оперативних заходів, спрямованих на повернення дитини до Чеської Республіки. Він вважав, що штрафи, накладені на того з батьків, який викрав дитину, були заниженими, а розшукові заходи були непотрібні, оскільки органам влади було відоме місцеперебування дитини, її місце проживання та школа, яку вона відвідувала. Перешкоди, які чинила Б., самі по собі не були достатніми для звільнення органів влади від їхніх позитивних обов'язків за статтю 8 Конвенції.

2. Оцінка Суду

(а) Принципи, встановлені практикою Суду

Суд нагадує, що хоча основною ціллю статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання органів державної влади, додатково можуть існувати позитивні зобов'язання, притаманні ефективній «повазі» до сімейного життя. Щодо обов'язку держави вживати позитивні заходи, стаття 8 передбачає право одного з батьків вживати заходи з метою возз'єднання з дитиною та обов'язок національних органів влади вживати такі заходи (див., наприклад, рішення у справах «Ігнакколо-Зеніде проти Румунії» (Ignaccolo-Zenide v. Romania), заява № 31679/96, пункт 94, ЄСПЛ 2000–I та «Момуссо та Вашингтон проти Франції» (Mamoussseau and Washington v. France), заява № 39388/05, пункт 83, від 06 грудня 2007 року; «Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії» [ВП] (Neulinger and Shuruk v. Switzerland) [GC], заява № 41615/07, пункт 140, ЄСПЛ 2010).

Проте цей обов'язок не є абсолютним, оскільки возз'єднання батьків з їхньою дитиною може не бути негайним і може вимагати підготовки. Характер та обсяг такої підготовки залежатиме від обставин кожної справи, але розуміння та співпраця усіх зацікавлених сторін завжди є важливими складовими. Крім того, при виникненні труднощів, здебільшого внаслідок відмови одного з батьків, з яким проживає дитина, виконувати рішення, яким зобов'язано негайно повернути дитину, відповідні органи влади повинні накласти належні санкції у зв'язку з відмовою у співпраці. Хоча примусові заходи щодо дітей є небажаними у цій вразливій сфері, не можна виключати застосування санкцій у випадку явно неправомірної поведінки того з батьків, з яким проживає дитина (див. рішення у справі «Маїре проти Португалії» (Maire v. Portugal), заява № 48206/99, пункти 71 та 76, ЄСПЛ 2003–VII). Вирішальним є те, чи вжили національні органи влади всі необхідні заходи для забезпечення виконання рішення, які можуть обґрунтовано вимагатись за конкретних обставин кожної справи (див. рішення у справі «Хабровські проти України» (Chabrowski v. Ukraine), заява № 61680/10, пункт 106, від 17 січня 2013 року).

У справах цієї категорії, коли питання часу є суттєвим, адекватність заходів має оцінюватися оперативністю їхнього вжиття. Провадження, пов'язане з встановленням батьківської відповідальності, у тому числі виконання остаточного рішення, вимагає невідкладного розгляду, оскільки плин часу може мати непоправні наслідки для відносин між дитиною та тим із батьків, з яким дитина не проживає (див. згадане рішення у справі «Маїре проти Португалії» (Maire v. Portugal), пункт 74 та рішення у справі «Феррарі проти Румунії» (Ferrari v. Romania), заява № 1714/10, пункт 49, від 28 квітня 2015 року).

Зрештою, у практиці Суду за статтю 8 була приділена увага обов'язку враховувати найкращі інтереси дитини в різних контекстах (див. рішення у справі «Маслов проти Австрії» [ВП] (Maslov v. Austria) [GC], заява № 1638/03, пункт 82, ЄСПЛ 2008, з подальшими посиланнями). У сфері міжнародного викрадення дітей обов'язки, покладені на Договірні Держави статтю 8 Конвенції, повинні тлумачитися, зокрема, у світлі Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року, яка також надає першочергового значення найкращим інтересам дитини (див. рішення у згаданій справі «Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії» [ВП] (Neulinger and Shuruk v. Switzerland) [GC], пункти 132 та 135 та рішення у справі «Х проти Латвії» [ВП] (X v. Latvia) [GC], заява № 27853/09, пункти 93 та 96, ЄСПЛ–2013).

(b) Застосування зазначених принципів у цій справі

Суд вважає, що стосунки між заявниками становлять сімейне життя у розумінні статі 8 Конвенції, і сторони не заперечують проти цього.

За результатами провадження за Гаазькою конвенцією, порушеного в українських судах, було ухвалене рішення, яке зобов'язувало повернути дитину до Чеської Республіки. Відповідно, ключове питання, яке необхідно з'ясувати у цій справі, полягає в тому, чи виконали органи влади України свій позитивний обов'язок за статтю 8 Конвенції діяти з достатньою оперативністю та ретельністю при розгляді заяви про повернення відповідно до Гаазької конвенції та виконанні рішення про повернення.

У зв'язку з цим необхідно нагадати, що провадження за Гаазькою конвенцією передбачає конкретну вимогу щодо оперативності. Стаття 11 Гаазької конвенції вимагає, щоб відповідні судові та адміністративні органи діяли оперативно під час проваджень щодо повернення дітей, та будь-яка бездіяльність, що триває більше шести тижнів, може бути підставою для звернення за наданням пояснень причин затримки.

(I) Щодо судового провадження

Суд зазначає, що провадження за Гаазькою конвенцією було ініційоване у жовтні 2009 року, а рішення суду першої інстанції було ухвалено у липні 2010 року. Апеляційне провадження закінчилося у вересні 2010 року, після чого рішення про повернення дитини набрало законної сили та підлягало виконанню за винятком періоду, який тривав менше одного місяця, з лютого до березня 2011 року, коли Верховний Суд України зупинив виконання рішення з метою забезпечення ефективного перегляду справи за касаційною скаргою Б. Відповідно, судове провадження, за результатами якого було ухвалене остаточне рішення у справі, тривало приблизно один рік. У попередніх справах аналогічні періоди призвели до порушень Конвенції (див., наприклад, рішення у справах «Монорі проти Румунії та

Угорщини» (Monory v. Romania and Hungary), заява № 71099/01, пункт 82, від 05 квітня 2005 року, «Каррер проти Румунії» (Karrer v. Romania), заява № 16965/10, пункт 54, від 21 лютого 2012 року та згадане рішення у справі «Феррарі проти Румунії» (Ferrari v. Romania), пункт 54). Фактично цей період значно перевищив шеститижневий строк, рекомендований статтею 11 Гаазької конвенції, і не вбачається, що така тривалість провадження була об'єктивно обґрунтованою. За будь-яких обставин цей період слід брати до уваги при оцінці в цілому загальної тривалості провадження, у тому числі як судового, так і виконавчого провадження в Україні.

(II) Щодо виконавчого провадження

Хоча рішення про повернення дитини набрало законної сили 14 вересня 2010 року, виконавче провадження було відкрито лише 27 вересня 2010 року, а Уряд не навів жодної конкретної причини цієї затримки на початковому етапі. Виконавець розпочав виконавче провадження, надавши Б. короткий строк для добровільного виконання рішення про повернення дитини. Проте не вбачається, що або на цій ранній стадії, або пізніше під час виконавчого провадження органи влади коли-небудь розглядали механізми добровільного виконання рішення про повернення дитини, наприклад, шляхом розробки комплексної стратегії виконання рішення. Більше того, служби у справах дітей та сім'ї не були залучені до цього питання. Це значно зменшило можливість співпраці з тим із батьків, хто викрав дитину. Фактично єдиний випадок конструктивних переговорів між сторонами відбувся 25 січня 2011 року, але зрештою виявився безуспішним. Хоча слід визнати, що перевага завжди надається добровільному виконанню (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Ченгіз Кіліч проти Туреччини» (Cengiz Kılıç v. Turkey), заява № 16192/06, пункт 132 *in fine*, від 06 грудня 2011 року та рішення у справі «Каспер Новаковський проти Польщі» (Kasper Nowakowski v. Poland), заява № 32407/13, пункт 87, від 10 січня 2017 року), Суд зазначає, що незмінна позиція, якої часто дотримуються батьки у таких справах, може ускладнити таке добровільне виконання та зумовити у відповідних випадках необхідність застосування пропорційних примусових заходів.

Органи влади зробили спробу застосування примусових заходів шляхом накладення на матір штрафів на початкових етапах провадження. Убачається, що пізніше був накладений ще один штраф в рамках кримінальної справи. Проте існує сумнів щодо того, чи могли ці штрафні санкції, з огляду на невеликі розміри відповідних сум, мати будь-який примусовий ефект щодо забезпечення виконання рішення про повернення дитини.

Окрім цих заходів державний виконавець неодноразово звертався до судів із поданнями про оголошення матері та дитини у розшук та тимчасового влаштування дитини до дитячого закладу. Проте національні суди вважали ці подання необґрунтованими або непропорційними. Слід зазначити, що у відповідні судові засідання з'являлася матір, яка відкрито проживала за двома адресами, обидві з яких були відомі органам влади. Протягом значного періоду часу другий заявник відвідував державну школу і не вбачається, що існували які-небудь реальні труднощі у встановленні його місцезнаходження. У певний час національні суди дійшли висновку, що тимчасове влаштування дитини до дитячого закладу було неможливим за національним законодавством у справі заявників. Відповідно, звернення державного виконавця з поданнями свідчили не лише про його бездіяльність, а й про відсутність узгодженості з іншими органами влади в цілях забезпечення належного виконання рішення

про повернення дитини. Вбачається, що ці подання лише затягнули процес виконання.

Суд також зазначає, що виконання рішення про повернення дитини неодноразово зупинялося державним виконавцем та що такі постанови скасовувались як необґрунтовані. Ці недоліки вказують на відсутність узгодженого, комплексного та скоординованого підходу до виконавчого провадження, тривалість якого на момент судового перегляду останньої постанови державного виконавця про закінчення виконавчого провадження перевищила чотири роки. Цей період виконання у поєднанні з попереднім періодом судових розглядів, за результатами яких було ухвалене рішення про повернення дитини, був явно необґрунтованим та не відповідав вимогам статті 8.

Уряд стверджував, що після 06 березня 2014 року було недовгодно продовжувати виконання рішення про повернення дитини з огляду на рішення українських судів, що дитина має далі проживати зі своєю матір'ю. Беручи до уваги наведені принципи, відповідно до яких першочергова увага повинна приділятися найкращим інтересам дитини, Суд визнає, що зміна відповідних обставин може, в якості виключення, виправдати невиконання остаточного рішення про повернення дитини (див. рішення у справі «Сильвестер проти Австрії» (Sylvester v. Austria), заява № 36812/97 та № 40104/98, пункт 63, від 24 квітня 2003 року). Проте з огляду на позитивні обов'язки держави за статтею 8 та загальну вимогу щодо поваги до верховенства права Суд має бути переконаний, що «зміна відповідних фактів» не була спричинена невжиттям державою всіх заходів, яких можна було розумно очікувати для полегшення виконання рішення про повернення дитини (див. згадане рішення у справі «Сильвестер проти Австрії» (Sylvester v. Austria), пункт 63 та «Север проти Австрії» (Sévère v. Austria), заява 53661/15, пункт 105, від 21 вересня 2017 року). Суд зазначає, що з моменту вивезення другого заявника з Чеської Республіки у 2009 році, він постійно проживав зі своєю матір'ю в Україні, окремо від першого заявника. Тому висновок, якого дійшли українські суди у 2014 році, що дитина добре пристосувалася до проживання в Україні, не був неочікуваним з огляду на значний період часу, який сплинув на той момент. Проте Суд вважає, що відповідальність за вплив часу, який призвів до такого висновку, здебільшого несуть органи влади України, які не здійснили швидкого розгляду заяви про повернення дитини та не вжили належних заходів для виконання рішення про повернення дитини. Відповідно, на момент ухвалення рішень суду, на які посилається Уряд, національні органи влади вже не забезпечили ефективного захисту права заявників на повагу до їхнього сімейного життя.

Крім того, Суд вважає, що згадані недоліки у діях національних органів влади були здебільшого наслідком відсутності належних законодавчих та адміністративних механізмів. Особливо це вбачається з мотивування Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яке свідчило про обмежені можливості державного виконавця при виконанні рішення про повернення дитини. Вбачається, що наявні законодавчі та адміністративні механізми були недостатніми для прискорення добровільного дотримання домовленостей із залученням фахівців служби у справах дітей та сім'ї. Вони також не передбачали низки конкретних заходів, які могли бути вжиті відповідно до принципу пропорційності з метою забезпечення примусового виконання рішення про повернення дитини.

У світлі зазначених міркувань Суд доходить висновку, що було порушення статті 8 Конвенції.

А. ШКОДА

Перший заявник вимагав 15 000 євро в якості відшкодування моральної шкоди.

Суд вважає, що перший заявник мав зазнати болю та страждань внаслідок порушення статті 8 Конвенції у цій справі. Суд, ухвалюючи рішення на засадах справедливості, присуджує першому заявнику 8 000 євро в якості відшкодування моральної шкоди.

10. СПРАВА «ВИШНЯКОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF VYSHNYAKOV V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 25612/12) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 24.10.2018

<https://bit.ly/2Ss74bG>

Заявник стверджував, що національні органи влади не виконали судові рішення про надання права доступу до його малолітньої доньки. Він також скаржився, що в рамках іншого провадження національні суди не визначили належним чином місце проживання його доньки та внаслідок цього він зазнав дискримінації за ознакою статі 8 Конвенції. Право взаємного спілкування одного з батьків та дитини становить основоположний елемент «сімейного життя» у розумінні статті 8 Конвенції

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Заявник народився у 1973 році та проживає у м. Миколаїв. У 2006 році заявник одружився з О. Подружжя проживало у м. Миколаїв. 21 березня 2007 року в них народилася донька С.

У серпні 2007 року пара розійшлась. О. продовжила проживати з дитиною за іншою адресою у м. Миколаїв, і на той час це місце проживання дитини не було предметом спору між батьками.

15 квітня 2009 року за заявою О. Ленінський районний суд м. Миколаєва ухвалив рішення про розірвання шлюбу подружжя.

А. РІШЕННЯ ПРО ПРАВО ДОСТУПУ, ЙОГО ВИКОНАННЯ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З ЦИМ ПИТАННЯ

04 червня 2009 року за позовом заявника до О. щодо перешкод у доступі до дитини Ленінський районний суд м. Миколаєва ухвалив рішення про надання заявнику права доступу до його доньки. Суд вирішив, що заявнику має бути надана можливість бачитись з його донькою не менше трьох разів на тиждень, у тому числі з ночівлями у заявника за попередньою домовленістю щодо їхніх дат та часу.

13 липня 2009 року місцевий відділ міліції розглянув скаргу заявника на постійні погрози О. під час його побачень з дитиною, на відмову О. дозволити дитині залишитись в нього на ночівлю та обмеження нею часу, який заявник міг провести з дитиною. Міліція відмовила у порушенні кримінального провадження у зв'язку з відсутністю складу злочину.

Восени 2009 року О. та С. переїхали до м. Селидове Донецької області. Відстань між м. Миколаїв та м. Селидове становить приблизно 600 км по дорозі. У зв'язку з цим заявник ініціював цивільне провадження та просив суд визначити місце проживання дитини з ним у м. Миколаїв. Суди відмовили у задоволенні цього позову у зв'язку з його необґрунтованістю і 01 серпня 2011 року Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) ухвалив остаточне рішення.

20 жовтня 2009 року за заявою заявника Державна виконавча служба Миколаївського міського управління юстиції відкрила виконавче провадження за рішенням від 04 червня 2009 року. Проте 22 жовтня 2009 року постановою державного виконавця була скасована, оскільки законодавством не був встановлений порядок примусового виконання судового рішення такого роду.

19 листопада 2009 року заявник приїхав до м. Селидове, де О. дозволила йому побачитись з дитиною приблизно на годину. 27 січня 2010 року, коли О. та С. на короткий період часу прибули до м. Миколаїв, заявник намагався побачитися зі своєю донькою, але О. не дозволила йому забрати дитину на ніч. 20 жовтня 2011 року, коли заявник приїхав до м. Селидове та намагався забрати дитину з дитячого садка, приїхала О. і забрала дитину. У розгляді скарг заявника до міліції щодо цих подій було відмовлено у зв'язку з відсутністю складу злочину.

28 березня 2012 року заявник подав до Державної виконавчої служби Селидівського міського управління юстиції виконавчий лист за рішенням від 04 жовтня 2009 року. 29 березня 2012 року державний виконавець відкрив виконавче провадження. 09 квітня 2012 року у присутності заявника, О. та двох свідків державний виконавець зачитав резолютивну частину рішення від 04 червня 2009 року та виніс постанову про закінчення виконавчого провадження, вважаючи, що таким чином рішення було виконане у повному обсязі.

Заявник оскаржив до судів закінчення виконавчого провадження. Суди залишили без змін постанову державного виконавця, встановивши, що її було винесено з дотриманням законодавства. Остаточна ухвала була винесена ВССУ, який 03 серпня 2012 року залишив без задоволення касаційну скаргу заявника.

20 листопада 2012 року в ході провадження щодо аліментів на утримання дитини заявник визнав, що він забирав дитину до м. Миколаїв для спільного проживання приблизно на один – два місяці на рік.

У січні 2013 року заявник подав проти О. позов про відшкодування шкоди у зв'язку з перешкоджанням у виконанні рішення від 04 червня 2009 року про надання йому права доступу. Суди відмовили у задоволенні позову за відсутністю доказів. 14 червня 2013 року ВССУ виніс остаточну ухвалу у цьому провадженні, залишивши без задоволення касаційну скаргу заявника.

21 червня 2013 року Ленінський районний відділ міліції м. Миколаїв порушив кримінальне провадження за скаргою заявника на відмову О. виконувати рішення від 04 червня 2009 року. 10 грудня 2014 року міліція закрила кримінальне провадження за відсутністю складу злочину. Заявник оскаржив цю постанову до суду. 01 квітня 2015 року Ленінський районний суд м. Миколаїв скасував постанову від 10 грудня 2014 року, встановивши, що слідчий не обґрунтував свій висновок. Кримінальне провадження було відновлене.

У 2014 році заявник ініціював цивільне провадження у Селидівському міському суді, щоб знову визначити його право доступу з огляду на перешкоди з боку О. 12 січня 2014 року його позов був залишений без задоволення у зв'язку з необґрунтованістю. Проте 08 грудня 2015 року Апеляційний суд Донецької області частково задовольнив позов заявника. Суд дійшов висновку, що О. перешкоджала належному здійсненню заявником його права доступу та постановив, що заявнику мала бути надана можливість проводити зі своєю донькою один місяць влітку та один тиждень під час зимових шкільних канікул щороку до досягнення нею повноліття.

26 травня 2016 року Державна виконавча служба Селидівського міського управління юстиції відкрила виконавче провадження за рішенням від 08 грудня 2015 року. 10 червня 2016 року державний виконавець поінформував О. про рішення від 08 грудня 2015 року.

В. ЦИВІЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Навесні 2014 року на території Донецької та Луганської областей почали діяти незаконні збройні формування, пов'язані з двома самопроголошеними утвореннями, відомими як «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», захопивши силою контроль над деякими частинами цих областей. Збройні сили України розпочали проти них військову антитерористичну операцію. Згодом була визначена лінія припинення вогню. М. Селидове знаходиться на території, підконтрольній Уряду України, приблизно на відстані двадцяти п'яти кілометрів від лінії припинення вогню та було включене до переліку населених пунктів, в яких здійснювалась військова антитерористична операція. Згідно з наданою Урядом інформацією у квітні 2014 року в м. Селидове були зафіксовані певні переміщення незаконних збройних формувань, але жодні активні військові операції ніколи у цій місцевості не проводились.

У серпні 2014 року заявник звернувся з позовом до Селидівського міського суду, вимагаючи визнати незаконною відмову О. співпрацювати у виконанні рішення від 04 червня 2009 року про надання заявнику права доступу. Він також просив суд визначити, що місцем проживання дитини має бути його житло у м. Миколаїв. Він стверджував, що О. була безробітною і не мала джерела самостійного доходу та що дитина цілком залежала від аліментів на утримання дитини, які заявник належним чином сплачував. Крім того, він стверджував, що подальше проживання поблизу району збройного конфлікту було небезпечним для дитини. Більше того, існував ризик того, що конфлікт міг поширитися і на м. Селидове. На підтримку останнього твердження заявник навів цитати з повідомлень засобів масової інформації, згідно з якими представники так званої «Донецької народної республіки» погрожували захопити всю територію Донецької області.

05 травня 2015 року Селидівський міський суд відмовив у задоволенні позову заявника. Суд встановив, що заявник був працевлаштований і мав позитивну характеристику від свого роботодавця, не мав задокументованих проблем з психічним здоров'ям і не був наркозалежним. Суд посилався на звіт Служби у справах дітей у м. Миколаїв, згідно з яким заявник міг надати безпечне, добре обладнане для дитини житло та мав стабільну роботу і дохід. Однак заявник не довів, що О. не мала самостійного доходу або не виконувала своїх батьківських обов'язків, або що її поведінка було неправомірною чи аморальною. Суд також зазначив, що заявник не обґрунтував тверджень про те, що життя дитини знаходилось у небезпеці, а сам факт проведення військової антитерористичної операції у цій області не підтверджував цього ризику.

04 серпня 2015 року Апеляційний суд Донецької області залишив без змін рішення Селидівського міського суду, дійшовши висновку, що заявник не обґрунтував доводи про те, що місце проживання дитини мало бути змінене.

23 грудня 2015 року ВССУ залишив без змін рішення судів нижчих інстанцій. Він зазначив, що Селидівський міський суд правильно встановив відповідні факти та належним чином застосував законодавство. ВССУ погодився з висновком судів нижчих інстанцій, що розлучення дитини з матір'ю не було виправданим.

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕВИКОНАННЯМ РІШЕННЯ ПРО НАДАННЯ ПРАВА ДОСТУПУ ДО ДИТИНИ

Заявник скаржився, що національні органи влади не виконали рішення від 04 червня 2009 року про надання права доступу до його малолітньої доньки. Заявник посилався на статті 6 та 13 Конвенції. Суд, якому належить провідна роль щодо здійснення юридичної кваліфікації фактів справи (див. рішення у справі «Радомілья та інші проти Хорватії» [ВП] Radomilja and Others v. Croatia [GC], заяви № 37685/10 та № 22768/12, пункт 114, від 20 березня 2018 року), розгляне скаргу у світлі статті 8 Конвенції. Стаття 8 передбачає:

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання зворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

В. СУТЬ

1. Доводи сторін

Заявник стверджував, що він мав ініціювати цивільне провадження з метою отримання доступу до дитини внаслідок відмови його колишньої дружини поважати його право на спілкування з донькою. Він також зазначив, що його колишня дружина систематично перешкоджала йому у здійсненні його права доступу відповідно до рішенням від 04 червня 2009 року. Його спроба домогтися виконання рішення за участю Державної виконавчої служби виявилася безуспішною. Державний виконавець не вчинив жодних дій, не накладав штрафів на його колишню дружину та не намагався притягнути її до кримінальної відповідальності у зв'язку з невиконанням судового рішення. Заявник стверджував, що бездіяльність державних органів у забезпеченні виконання рішення від 04 червня 2009 року була обумовлена відсутністю належної законодавчої та адміністративної бази.

Уряд стверджував про недостатність деталей, що вказували б на перешкоди у доступі до дитини, з якими, як стверджувалось, зіткнувся заявник. Неприязнь матері дитини до заявника та її рішення переїхати до іншого міста не можуть ставитись у провину державним органам. Після переїзду матері з дитиною до іншого міста заявник мав можливість проводити час з дитиною протягом декількох тижнів на рік. Якби графіку, встановленого рішенням від 04 червня 2009 року про надання доступу до дитини три рази на тиждень, не можливо було дотримуватись з огляду на відстань між містами, заявник міг звернутися за переглядом порядку доступу. Загалом заходи, вжиті органами влади на виконання рішення від 04 червня 2009 року, були достатніми за обставин цієї справи.

2. ОЦІНКА СУДУ

(a) Відповідні принципи

Суд зазначає, що право взаємного спілкування одного з батьків

та дитини становить основоположний елемент «сімейного життя» у розумінні статті 8 Конвенції (див., серед інших джерел, рішення у справі «К. і Т. проти Фінляндії» [ВП] (K. and T. v. Finland) [GC], заява № 25702/94, пункт 151, ЄСПЛ 2001-VII).

Основною ціллю статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання органів державної влади. Додатково можуть існувати позитивні зобов'язання, притаманні ефективній «повазі» до сімейного життя. У обох контекстах слід дотримуватись справедливого балансу, який потрібно встановити між конкуруючими інтересами особи та суспільства, у тому числі між іншими зацікавленими третіми особами та з урахуванням свободи розсуду держави. Суд уже неодноразово встановлював, що у пов'язаних з питаннями опіки справах, інтереси дітей мають надзвичайне значення. Найкращим інтересам дитини має приділятися першочергова увага і вони, у залежності від свого характеру та серйозності, можуть перевищувати інтереси батьків (див. рішення у справі «Оноді проти Угорщини» (Ónodi v. Hungary), заява № 38647/09, пункт 30, від 30 травня 2017 року, з подальшими посиланнями).

У справах щодо здійснення одним із батьків прав на спілкування стаття 8 Конвенції передбачає батьківське право на вжиття заходів з метою возз'єднання зі своєю дитиною та обов'язок національних органів влади сприяти такому возз'єднанню настільки, наскільки інтереси дитини передбачають, що має бути зроблено все для збереження особистих стосунків, і за необхідності, «відновлення» сім'ї; обов'язок держави полягає не у досягненні результату, а у вжитті заходів (див. рішення у справі «Кацпер Новаковський проти Польщі» (Kasper Nowakowski v. Poland), заява № 32407/13, пункт 74, від 10 січня 2017 року, з подальшими посиланнями).

Адекватність вжитих заходів має оцінюватись оперативністю їхнього виконання, оскільки плин часу може мати непоправні наслідки для відносин між дитиною та тим із батьків, хто з нею не проживає; не можна виключати застосування санкцій у випадку неправомірної поведінки того з батьків, з яким проживають діти (див. рішення у справах «Пріцція проти Угорщини» (Prizzia v. Hungary), заява № 20255/12, пункти 36 та 37, від 11 червня 2013 року, з подальшими посиланнями; а також «Феррарі проти Румунії» (Ferrari v. Romania), заява № 1714/10, пункт 49, від 28 квітня 2015 року).

(b) Застосування зазначених принципів у цій справі

У цій справі не оспорюється, що відносини між заявником та його донькою становили «сімейне життя» у розумінні статті 8 Конвенції. Заявник скаржився, що він не міг ефективно здійснювати своє право доступу до його малолітньої доньки згідно з рішенням суду від 04 червня 2009 року. Це твердження вплинуло на суть «сімейного життя», яке сформувалось між заявником та дитиною, оскільки взаємне спілкування одного з батьків та дитини становить, як зазначалось, основоположний елемент цієї концепції.

Більше того, твердження заявника були підтримані детальним викладом фактів, які вказували на серйозність стверджуваної перешкоди у доступі до дитини. У зв'язку з цим Суд зазначає, що заявник ініціював цивільне провадження з метою отримання судового рішення про визнання його права доступу, потім він намагався домогтися виконання відповідного рішення та у зв'язку з його безуспішними спробами побачити та провести час з дитиною неодноразово звертався зі скаргами до міліції. Згодом факт, що матір його дитини перешкоджала заявнику у

належному здійсненні свого права доступу, був підтверджений національними судами.

Суд зазначає, що перша спроба заявника домогтися виконання рішення від 04 червня 2009 року мала місце восени 2009 року, коли матір з дитиною переїхали до іншого міста. Проте державний виконавець не вчинив жодних виконавчих дій, оскільки законом не був встановлений порядок виконання таких рішень.

Вбачається, що пізніше заявник дійшов згоди з матір'ю, що проводитиме разом з дитиною кілька тижнів на рік. Однак існування такої приватної домовленості між батьками не скасовувало обов'язку органів влади забезпечити виконання рішення від 04 червня 2009 року, особливо з огляду на те, що рішенням заявнику надавалось набагато більше спільного часу з донькою.

Після безуспішних спроб у 2009 році домогтися виконання рішення у 2012 році було відкрито ще одне виконавче провадження, але воно обмежилось офіційним повідомленням матері про рішення, про яке їй вже було добре відомо. На думку державного виконавця ця дія становила повне виконання рішення і такий обсяг виконавчих дій був залишений без змін національними судами.

Суд вважає, що такий обмежений підхід був недостатнім. Ніщо не вказує на те, що в ході виконавчого провадження органи влади коли-небудь розглядали механізми добровільного виконання рішення, наприклад, шляхом розробки комплексної стратегії виконання. Більше того, залишається незрозумілим наскільки до процесу могли бути залучені органи опіки та піклування та чи могли бути використані які-небудь засоби врегулювання сімейних конфліктів (див., з цього приводу, рішення у справі «Ченгіз Кіліч проти Туреччини» (*Cengiz Kılıç v. Turkey*), заява № 16192/06, пункт 132 in fine, від 06 грудня 2011 року та згадане рішення у справі «Кацпер Новаковський проти Польщі» (*Kasper Nowakowski v. Poland*)), пункт 87). Проте відсутність механізмів добровільного виконання суттєво зменшила можливості співпраці з тим з батьків, хто чинить перешкоди. Хоча слід визнати, що перевага завжди надається добровільному виконанню, Суд зазначає, що незмінна позиція, якої часто дотримуються батьки у таких справах, може ускладнити таке добровільне виконання та зумовити у відповідних випадках необхідність застосування пропорційних примусових заходів.

Однак жодні примусові заходи також не були застосовані. Державний виконавець мав право накладати штрафи та вносити подання про притягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку з невиконанням рішення суду, але з невідомих причин не скористався цими повноваженнями. Більше того, навіть після подання заявником до міліції заяви про порушення кримінальної справи у слідстві не відбулося жодного значного прогресу. 26 травня 2016 року було відкрито ще одне виконавче провадження за рішенням від 08 грудня 2015 року з метою нового визначення обсягу прав доступу. Однак це виконавче провадження не охоплювало рішення від 04 червня 2009 року.

За цих обставин Суд доходить висновку, що протягом усього періоду, коли рішення від 04 червня 2009 року мало обов'язковий характер для сторін, національні органи влади не вжили необхідних, достатніх та оперативних заходів з метою забезпечення права доступу заявника до його малолітньої доньки. Протягом більше, ніж шести років за рішенням не вчинялись необхідні виконавчі дії.

Суд також вважає, що описана бездіяльність національних ор-

ганів влади, зокрема, неналежний спосіб, у який національні органи влади організували виконання рішення про надання доступу до дитини, була не лише результатом неналежного виконання обов'язків посадовими особами, відповідальними за виконання рішення. Вбачається, що до цих недоліків також призвели недостатньо розвинуті законодавчі та адміністративні механізми. Зокрема, наявні законодавчі та адміністративні механізми були недостатніми для прискорення добровільного дотримання домовленостей із залученням фахівців служби у справах дітей та сім'ї. Вони також не передбачали низки конкретних заходів, які б могли бути вжиті відповідно до принципу пропорційності з метою забезпечення примусового виконання рішення про право доступу.

Отже, було порушено статтю 8 Конвенції у зв'язку з невиконанням рішення про надання заявнику доступу до його дитини.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 8 ТА 14 КОНВЕНЦІЇ У ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Заявник скаржився, що у справі про визначення місця проживання дитини суди не оцінили усі відповідні факти, а він зазнав дискримінації за ознакою статі у порушення статей 2, 6, 13 та 14 Конвенції та статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції.

Суд вважає, що твердження заявника про брак належного процесу прийняття рішення щодо питання про місце проживання дитини має розглядатись виключно за статтею 8 Конвенції (див. аналогічний підхід у рішенні у справі «М.С. проти України» (*M.S. v. Ukraine*), заява № 2091/13, пункт 70, від 11 липня 2017 року, з подальшими посиланнями). Твердження заявника про його дискримінацію судами за ознакою статі має розглядатись за статтею 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (див. ухвалу щодо прийнятності у справі «Кост проти Польщі» (*Coste v. Poland*), заява № 14179/15, пункти 21 – 23, від 13 жовтня 2015 року).

Додатково до вже наведеної статті 8 стаття 14 Конвенції передбачає: «Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.»

Заявник стверджував, що при визначенні місця проживання дитини національні суди не оцінили належним чином докази та не розглянули всі відповідні обставини. Вони не розглянули ретельно його доводи про відсутність у матері дитини самостійного доходу та існування ризику для безпеки дитини з огляду на триваючий збройний конфлікт. Крім того аргументація судів була свавільною, а він зазнав дискримінації за ознакою статі внаслідок того, що при визначенні місця проживання дитини суди віддали перевагу колишній дружині заявника.

Уряд стверджував, що національні суди належним чином вжили необхідних заходів і постановили обґрунтовані рішення по суті справи. При вирішенні справи суди не піддали заявника дискримінації.

Суд нагадує, що хоча стаття 8 не містить чітких процесуальних вимог, процес прийняття рішень, пов'язаних із заходами втручання, має бути справедливим та таким, що забезпечує належну повагу гарантованим статтею 8 Конвенції інтересам

(див. рішення у справі «Т.П. та К.М. проти Сполученого Королівства» [ВП] (T.P. and K.M. v. the United Kingdom) [GC], заява № 28945/95, пункт 72, ЄСПЛ 2001-V (витяги). Завдання Суду полягає не у підміні собою національних органів влади у здійсненні ними своїх повноважень щодо питань опіки та доступу, а радше у перегляді у світлі Конвенції рішень, ухвалених цими органами при здійсненні ними своїх дискреційних повноважень (див. рішення у справі «Сахін проти Німеччини» [ВП] (Sahin v. Germany) [GC], заява № 30943/96, пункт 64, ЄСПЛ 2003-VIII, з подальшими посиланнями).

Межі свободи розсуду відрізнятимуться залежно від характеру питань та важливості інтересів, про які йдеться. Слід мати на увазі, що національні органи влади користуються перевагою прямого контакту із зацікавленими особами. Таким чином, Суд визнає, що органи влади користуються широкою свободою розсуду при вирішенні питань щодо опіки (див. рішення у справі «Бухлейтер проти Німеччини» (Buchleither v. Germany), заява № 20106/13, пункт 44, від 28 квітня 2016 року, з подальшими посиланнями).

У цій справі заявник звертався до судів з проханням змінити місце проживання дитини на його дім, стверджуючи, *inter alia*, що матір дитини не мала самостійного доходу, щоб утримувати себе та дитину, у той час як його фінансове становище було стабільним. Він також стверджував, що на відміну від його рідного міста, місто, в якому дитина проживала разом з матір'ю, знаходилось у безпосередній близькості до триваючого збройного конфлікту, який міг поширитись та створити небезпеку для дитини.

Національні суди залишили без задоволення позов заявника, дійшовши висновку, що він не підтверджувався жодними доказами, які б виправдали зміну місця проживання дитини. Суди відхилили у зв'язку з необґрунтованістю твердження щодо сприятливого фінансового становища заявника та не визнали, що загальний ризик безпеки, пов'язаний зі збройним конфліктом на сході України, безпосередньо стосувався доньки заявника.

Перш за все Суд зазначає, що з раннього віку дитина постійно проживала зі своєю матір'ю окремо від заявника, а перший позов заявника про зміну місця проживання дитини був раніше залишений без задоволення у зв'язку з необґрунтованістю. Очевидно, що подаючи свій другий позов з того ж питання після багатьох років проживання дитини з матір'ю, заявник мав надати вагомі підстави для зміни місця проживання дитини на його дім. Ці підстави мають базуватись на необхідності забезпечення «найкращих інтересів дитини» та обґрунтовуватись відповідними доказами. Проте національні суди не вважали, що такі підстави були встановлені. З огляду на широку свободу розсуду, якою користуються національні органи влади при вирішенні питань щодо прав опіки, Суд зі своєї сторони доходить висновку, що національні суди, які знаходяться у кращому становищі для оцінки доказів, дотримались справедливого балансу між конкуруючими інтересами, а рішення залишити місце проживання дитини з матір'ю забезпечило найкращі інтереси дитини (див. рішення у справі «Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії» [ВП] (Neulinger and Shuruk v. Switzerland) [GC], заява № 41615/07, пункти 134 та 135, ЄСПЛ 2010).

Суд також погоджується, що національні суди належним чином розглянули аргументи заявника, які не підтверджувались жодними суттєвими доказами. Немає жодних ознак свавілля або

недотримання процесуальних прав заявника. Отже, скарга за статтею 8 Конвенції є явно необґрунтованою.

Суд також вважає, що у світлі висновків за статтею 8 Конвенції та за обставин цієї справи твердження заявника про дискримінацію за ознакою статі не виявляє жодного спірного питання за статтею 14 Конвенції.

З цього випливає, що ця частина скарги має бути відхилена як явно необґрунтована відповідно до підпункту «а» пункту 3 та пункту 4 статті 35 Конвенції.

Заявник просив Суд вказати Уряду на необхідність вжиття заходів загального характеру шляхом прийняття відповідного законодавства для вирішення питань, які призвели до порушення Конвенції у цій справі.

Суд нагадує, що його рішення, по суті, є установлюючими за своєю природою, та зазвичай саме відповідна держава має обирати, за умови нагляду Комітету міністрів, заходи, які слід запровадити у її національній правовій системі з метою виконання свого обов'язку за статтею 46 Конвенції, за умови, якщо такі заходи відповідають висновкам, викладеним у рішенні Суду (див., серед інших джерел, рішення у справах справі «Оджалан проти Туреччини» [ВП] (Öcalan v. Turkey) [GC], заява № 46221/99, пункт 210, ЄСПЛ 2005-IV; «Скоццарі та Джунта проти Італії» [ВП] (Scozzari and Giunta v. Italy) [GC], заяви № 39221/98 та № 41963/98, пункт 249, ЄСПЛ 2000-VIII; та «Брумареску проти Румунії» [ВП] (Brumărescu v. Romania) (справедлива сатисфакція) [GC], заява № 28342/95, пункт 20, ЄСПЛ 2001-I). Така свобода розсуду щодо способу виконання рішення відображає свободу вибору, якою Договірні держави користуються при виконанні свого першочергового обов'язку забезпечувати гарантовані Конвенцією права і свободи (стаття 1) (див. рішення у справі «Папаміхалопулос та інші проти Греції» (Paramichalopoulos and Others v. Greece) (Стаття 50), від 31 жовтня 1995 року, пункт 34, Серія А № 330-B).

З огляду на наведені у попередньому пункті принципи та обставини цієї справи Суд вважає, що немає потреби вказувати на будь-які заходи загального характеру на національному рівні, які могли б бути необхідними для виконання цього рішення.

А. ШКОДА

Заявник вимагав 10 051,77 українських гривень (далі – грн) в якості відшкодування матеріальної шкоди та 1 000 000 євро в якості відшкодування моральної шкоди.

Суд не вбачає жодного причинно-наслідкового зв'язку між встановленим порушенням та стверджуваною матеріальною шкодою; отже, він відхиляє цю вимогу. Суд також вважає, що заявник мав зазнати болю та страждань внаслідок встановленого у цій справі порушення. Ухвалюючи рішення на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 7 500 євро в якості відшкодування моральної шкоди.

11. СПРАВА «ЯКУШЕВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF YAKUSHEV V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 15978/09) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 04.12.2018

<https://bit.ly/2tSNN92>

Заявник скаржився за статтями 6 та 8 Конвенції на неможливість оспорити своє батьківство щодо К., оскільки національні суди свавільно відмовили у задоволенні його позову з цього питання. Суть скарги заявника полягає не у тому, що держава повинна була утриматися від дій, а радше у неспроможності національних судів вирішити питання його біологічних відносин з дитиною, тим самим забезпечивши «повагу» до «приватного життя» заявника. Хоча основною ціллю статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання органів державної влади, вона не лише зобов'язує державу утримуватися від такого втручання, на додаток до цього негативного зобов'язання можуть існувати позитивні зобов'язання, притаманні ефективній повазі до приватного або сімейного життя. Ці зобов'язання можуть передбачати вжиття заходів, спрямованих на забезпечення поваги до приватного життя навіть у сфері відносин осіб між собою.

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Заявник народився у 1971 році та проживає у м. Малин Житомирської області.

17 листопада 1993 року М. народила дівчинку, К. Оскільки на час подій заявник мав стосунки із М., 02 грудня 1993 року він визнав своє батьківство щодо К., подавши відповідну заяву до органів влади.

23 березня 2000 року заявник одружився з М. У 2006 році вони розлучилися.

У липні 2006 року заявник ініціював провадження щодо М. у Малинському районному суді, оспоряючи батьківство щодо К. Заявник стверджував, що хоча на час подій він був одружений з іншою жінкою, він мав стосунки з М. та був упевнений, що був батьком дитини, а тому визнав своє батьківство. Однак у 2005 році у нього виникли підстави для сумніву у своєму батьківстві.

24 березня 2008 року районний суд ухвалив рішення на користь заявника, посилаючись на висновок експерта-генетика, який виключив можливість того, що заявник був біологічним батьком К. Суд зазначив, що заявник мав право оспорити своє батьківство, оскільки у матеріалах справи були відсутні докази його обізнаності з тим, що він не був батьком дитини на момент визнання свого батьківства щодо К.

М. подала апеляційну скаргу, зазначивши, що з січня 1993 року вона та заявник проживали разом не перебуваючи у шлюбі та в неї ніколи не було жодних сумнівів у батьківстві заявника щодо К. Вона стверджувала, *inter alia*, що висновок експерта-генетика був недостовірним.

29 травня 2008 року Апеляційний суд Житомирської області скасував рішення суду першої інстанції та встановив, що відповідно до статті 56 Кодексу про шлюб та сім'ю України заявник не мав права оспорювати своє батьківство, оскільки на момент

визнання ним батьківства щодо К. йому було відомо, що він не був батьком К. В обґрунтуванні цього висновку апеляційний суд зазначив, що до народження К. заявник та М. одруженими не були, разом не проживали (зазначивши, зокрема, що у період з лютого до квітня 1993 року заявник проживав у іншому місті), а на час подій заявник був одружений з іншою жінкою.

Заявник подав касаційну скаргу, стверджуючи про відсутність у апеляційного суду підстав для висновку, що на момент подій заявнику було відомо, що він не був біологічним батьком дитини. У матеріалах справи таких доказів не було, а обласний апеляційний суд, дійшовши такого висновку, перевищив свої повноваження.

09 вересня 2008 року Верховний Суд України відмовив у задоволенні касаційної скарги у зв'язку з необґрунтованістю.

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

Заявник скаржився за статтями 6 та 8 Конвенції на неможливість оспорити своє батьківство щодо К., оскільки національні суди свавільно відмовили у задоволенні його позову з цього питання.

Суд, якому належить провідна роль щодо здійснення юридичної кваліфікації фактів справи (див. рішення у справі «Радоміля та інші проти Хорватії» [ВП] (Radomilja and Others v. Croatia) [GC], заяви № 37685/10 та № 22768/12, пункти 114 та 126, від 20 березня 2018 року), розгляне скаргу тільки у світлі статті 8 Конвенції.

A. ПРИЙНЯТІСТЬ

Суд раніше розглядав справи, в яких чоловік бажав ініціювати провадження про оспорування батьківства щодо дитини. Суд неодноразово встановлював, що провадження щодо встановлення батьківства або його оспорування стосуються «приватного життя» чоловіка за статтею 8 Конвенції, яке охоплює важливі аспекти особистої ідентичності (див. рішення у справі «А.Л. проти Польщі» (A.L. v. Poland), заява № 28609/08, пункт 59, від 18 лютого 2014 року, з подальшими посиланнями). Отже, стаття 8 Конвенції є застосовною до фактів цієї справи. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Він також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

B. СУТЬ

Заявник доводив, що апеляційний суд свавільно відмовив у задоволенні його позову без посилання на будь-які докази у матеріалах справи та явно проігнорував доводи як заявника, так і матері дитини, які ніколи не заперечували наявності між ними стосунків на час подій.

Уряд стверджував, що відмова суду розглядати позов ґрунтувалася на чітких положеннях національного законодавства, переслідувала мету захисту інтересів дитини та була необхідною за таких обставин, оскільки інтереси дитини переважали над інтересами батьків або ймовірних батьків.

Суд зазначає, що суть скарги заявника полягає не у тому, що держава повинна була утриматися від дій, а радше у неспроможності національних судів вирішити питання його біологіч-

них відносин з дитиною, тим самим забезпечивши «повагу» до «приватного життя» заявника.

Суд повторює, що хоча основною ціллю статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання органів державної влади, вона не лише зобов'язує державу утримуватися від такого втручання, на додаток до цього негативного зобов'язання можуть існувати позитивні зобов'язання, притаманні ефективній повазі до приватного або сімейного життя. Ці зобов'язання можуть передбачати вжиття заходів, спрямованих на забезпечення поваги до приватного життя навіть у сфері відносин осіб між собою (див. рішення у справі «Фон Ганновер проти Німеччини (№ 2)» [ВП] (Von Hannover v. Germany (no. 2) [GC], заяви № 40660/08 та № 60641/08, пункт 98, ЄСПЛ 2012). Межа між позитивними та негативними зобов'язаннями держави за статтею 8 Конвенції не підлягає чіткому визначенню; проте застосовні принципи є подібними. У обох контекстах слід враховувати справедливий баланс, який має бути встановлений між конкуруючими інтересами (там само, пункт 99).

Однак у цій справі апеляційний суд не розглядав та не встановив баланс між всіма відповідними інтересами, зокрема, інтересами ймовірного батька та дитини (див. для порівняння рішення у справі «Тавлі проти Туреччини» (Tavlı v. Turkey), заява № 11449/02, пункт 34, від 09 листопада 2006 року). Суд не провів такого розгляду, оскільки зрештою встановив, що заявник не мав права оспорювати своє батьківство, оскільки на момент визнання батьківства він знав, що не був біологічним батьком дитини. Це рішення ґрунтувалося на чіткому положенні національного законодавства, а саме на частині другій статті 56 Кодексу про шлюб та сім'ю України, чинного на час подій, і дійсно могли існувати обґрунтовані обмеження на відкликання рішення про визнання батьківства, коли чоловік на момент прийняття цього рішення знав, що не був батьком дитини (див. для порівняння ухвалу щодо прийнятності у справі «Княкал проти Чеської Республіки» (Kňákal v. Czech Republic), заява № 39277/06, від 08 січня 2007 року). Однак у цій справі питання полягає не у законності такого правового обмеження, а в тому, чи досягли національні суди, зокрема, апеляційний суд, такого важливого фактичного висновку в рамках належного, несвавільного процесу прийняття рішень.

У зв'язку з цим Суд повторює, що він не може ставити під сумнів оцінку національних органів влади за відсутності чітких доказів свавілля (див. рішення у справі «Сисоєва та інші проти Латвії» (вилучення з реєстру) [ВП] (Sisojeva and Others v. Latvia) [GC], заява № 60654/00, пункт 89, ЄСПЛ 2007 I). Більше того, ознаки свавілля можуть бути розкриті сукупним впливом процесуальних недоліків, допущених національними судами, які призвели до порушення статті 8 Конвенції (див., наприклад, і щодо права на отримання медичної допомоги та інформації рішення у справі «А.К. проти Латвії» (A.K. v. Latvia), заява № 33011/08, пункт 94, від 24 червня 2014 року).

У провадженні на національному рівні заявник та мати дитини визнали, що вони мали стосунки на час подій. Жодна зі сторін не стверджувала, що заявник знав, що не був батьком дитини на момент визнання ним батьківства. Навпаки, у своєму позові заявник зазначив, що не мав жодних сумнівів щодо свого батьківства протягом багатьох років аж до 2005 року. У своїй апеляційній скарзі мати дитини стверджувала, що ніколи не сумнівалася у біологічному батьківстві заявника, а підстави для подання нею апеляційної скарги по суті стосувались оскарження достовірності тесту на батьківство, який спростував її твердження.

За цих обставин незрозуміло, чому апеляційний суд повністю проігнорував цю важливу частину доводів сторін та розглянув апеляційну скаргу за підставами, які ніколи не висувалися жодною зі сторін спору. Більше того, доходючи такого важливого фактичного висновку, який був абсолютно новим та, вочевидь, неочікуваним для обох сторін, апеляційний суд навів загальні підстави, які ґрунтувалися лише на непідтверджених жодними конкретними доказами припущеннях. Слід наголосити, що цей новий висновок ґрунтувався на тих самих матеріалах справи та доказах, які у повному обсязі були розглянуті судом першої інстанції. Однак апеляційний суд скасував фактичні висновки суду першої інстанції, не посилаючись на будь-який новий доказ та не пояснивши, чому фактичні висновки суду першої інстанції були невірними. Незважаючи на касаційну скаргу заявника, Верховний Суд України не розглянув ці питання під час перегляду справи. За таких обставин Суд не вважає, що процес прийняття рішень був справедливим та несвавільним.

Відповідно, наведені процесуальні недоліки у провадженні на національному рівні змушують Суд дійти висновку, що національні суди не забезпечили повагу до приватного життя заявника, на яку він має право відповідно до Конвенції.

Отже, було порушено статтю 8 Конвенції.

А. ШКОДА

Заявник вимагав 14 413,84 українських гривень (далі – грн) в якості відшкодування матеріальної шкоди та 15 000 євро в якості відшкодування моральної шкоди. Суд вважає, що заявник не продемонстрував існування причинно-наслідкового зв'язку між встановленим порушенням та стверджуваною матеріальною шкодою; отже, він відхиляє цю вимогу. Проте Суд вважає, що заявник мав зазнати болю та страждань у зв'язку зі встановленим у цій справі порушенням. Ухвалюючи рішення на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 4 500 євро в якості відшкодування моральної шкоди.

12. СПРАВА «М.Т. ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF M.T. V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 950/17) ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ 19.03.2019 РОКУ

<https://bit.ly/3697Le5>

Заявник скаржився за статтям 6 і 8 Конвенції, що національні суди не встановили його батьківство, обмеживши, таким чином, його право на доступ до суду. Щодо спорів про батьківство, ініційованих ймовірними біологічними батьками, незважаючи на надану національним органам влади свободу розсуду в цій сфері, біологічний батько не повинен повністю виключатись з життя своєї дитини, якщо тільки цього не вимагають відповідні причини щодо захисту найкращих інтересів дитини

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Заявник народився у 1946 році та наразі проживає у м. Берлін, Німеччина. У 2005 році заявник обіймав посаду вчителя в школі у м. Київ, Україна. У той час він вступив у приватні стосунки із заміжною жінкою, яка проживала у м. Київ. У 2006 році жінка народила дитину. У свідоцтві про народження батьком дитини зазначили її чоловіка. У 2007 році було проведено тест ДНК, який підтвердив, що насправді батьком дитини був заявник. Мати дитини, яка щомісяця отримувала від заявника фінансову допомогу, не перешкоджала йому у доступі до дитини. Заявник придбав автомобіль для матері дитини. У 2011 році він склав заповіт, заповівши все своє майно дитині.

Заявник регулярно контактував із дитиною до 2015 року, коли її мати повідомила йому про розлучення зі своїм чоловіком і свій намір одружитися із громадянином Німеччини та переїхати разом із дитиною до Німеччини. Оскільки заявник був проти рішення переїхати до Німеччини, мати відмовила йому у доступі до дитини і перешкоджала у спілкуванні з нею.

У червні 2015 року заявник ініціював провадження у Дарницькому районному суді міста Києва (далі – районний суд), вимагаючи визнати його батьківство та внести відповідні зміни у свідоцтво про народження дитини.

У судовому засіданні мати дитини визнала надання заявником регулярної фінансової допомоги і його участь у вихованні та навчанні дитини. Однак вона стверджувала про закінчення строку позовної давності щодо позову заявника відповідно до частини другої статті 129 Сімейного кодексу України, яка передбачала однорічний строк для подання таких позовів. Заявник доводив, що пред'явив такий позов із запізненням, оскільки не хотів порушувати сімейне становище дитини і до 2015 року йому не перешкоджали у регулярному спілкуванні з дитиною. Він вирішив звернутися за офіційним визнанням його батьківства лише тоді, коли мати дитини вирішила переїхати разом з дитиною до іншої країни.

17 листопада 2015 року районний суд задовольнив позов заявника, визнавши його батьком дитини та постановивши внести зміни у її свідоцтво про народження. Районний суд дійшов висновку, що заявник пропустив строк з поважних причин. Суд взяв до уваги аргумент заявника, що протягом тривалого періоду, коли мати дитини не перешкоджала йому у регулярному

доступі до дитини, він не хотів завдавати клопоту сім'ї та будь-яким чином травмувати дитину поданням позову.

03 лютого 2016 року Апеляційний суд міста Києва скасував рішення районного суду та відмовив у задоволенні позову заявника у зв'язку із закінченням строку позовної давності. Апеляційний суд зазначив, що частиною другою статті 129 Сімейного кодексу України передбачався однорічний строк, перебіг якого розпочався, коли заявник дізнався або мав дізнатися про своє батьківство. Заявнику стало відомо про його батьківство у 2007 році, коли був проведений ДНК тест; проте до суду він звернувся у 2015 році, що було запізно.

Заявник подав касаційну скаргу, стверджуючи, що апеляційний суд застосував строк позовної давності, не врахувавши належним чином причини несвоєчасного подання ним позову та інтереси дитини. 13 липня 2016 року Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ відхилив касаційну скаргу заявника, не розглянувши, чи навів заявник вагомі причини, які б могли виправдати недотримання ним встановленого частиною другою статті 129 Сімейного кодексу України строку.

В. СУТЬ

1. Аргументи сторін

Заявник стверджував, що національні суди жорстко застосували строк позовної давності, відмовляючи йому у задоволенні позову про визнання батьківства, не встановивши, чи існували вагомі причини для поновлення строку. У зв'язку з цим не було проведено аналізу щодо інтересів дитини та зацікавлених дорослих. Заявник наполягав на тому, що тоді як він із запізненням подав позов з метою захисту сімейного становища та благополуччя дитини, законний батько продемонстрував відсутність інтересу до своєї законної дочки, коли її мати вирішила переїхати з дитиною до Німеччини. Крім того, заявник доводив, що рішення матері про переїзд також дестабілізувало сімейне становище дитини. Тому вирішуючи, чи було обґрунтованим поновлення строку та розгляд справи по суті, важливо було, щоб суди розглянули всі факти та врахували всі відповідні інтереси. Згодом заявник поінформував Суд, що переїхав до Німеччини, щоб мати можливість бачитися зі своєю донькою.

Уряд стверджував, що застосований національними судами строк позовної давності переслідував законну мету захисту стабільності сімейного становища дитини. У цій справі дитина протягом тривалого періоду часу вважала своїм батьком іншого чоловіка, тоді як заявника сприймала як друга родини. Розкриття нової інформації щодо статусу заявника могло завдати шкоди дитині.

2. Оцінка Суду

Суд зазначає, що у цій справі питання полягає не в діях держави, а в ствердженні неналежності захисту національними судами приватного життя заявника у спорі між приватними сторонами. У справах такого типу має враховуватись справедливий баланс між відповідними конкуруючими інтересами (див., наприклад, рішення у справі «Фон Ганновер проти Німеччини (№ 2)» [ВГ] (Von Hannover v. Germany (no. 2) [GC], заяви № 40660/08 та № 60641/08, пункти 98 і 99, ЄСПЛ 2012). До того ж усі рішення щодо найкращих інтересів дитини повинні мати надзвичайне значення (див. рішення у справі «Нойлінгер і Шурок проти Швейцарії» [ВГ] (Neulinger and Shuruk v. Switzerland)

[GC], заява № 41615/07, пункт 135, ЄСПЛ 2010).

Щодо спорів про батьківство, ініційованих ймовірними біологічними батьками, Суд нагадує, що незважаючи на надану національним органам влади свободу розсуду в цій сфері, біологічний батько не повинен повністю виключатись з життя своєї дитини, якщо тільки цього не вимагають відповідні причини щодо захисту найкращих інтересів дитини (див. у зв'язку з цим рішення у справах «Каутзор проти Німеччини» (*Kautzor v. Germany*), заява № 23338/09, пункт 77, від 22 березня 2012 року та «Аренс проти Німеччини» (*Ahrens v. Germany*), заява № 45071/09, пункт 74, від 22 березня 2012 року).

Суд встановлював порушення статті 8 Конвенції, коли національні органи влади відмовлялися у розгляді позову ймовірного біологічного батька про встановлення його батьківства, лише пославшись на визнання батьківства іншим чоловіком та не розглянувши при цьому фактичні обставини справи (див. у зв'язку з цим рішення у справі «Ружанські проти Польщі» (*Różański v. Poland*), заява № 55339/00, пункт 78, від 18 травня 2006 року). На противагу, стаття 8 Конвенції не була порушена у випадках, коли національні органи влади відмовлялися у розгляді такого позову після ретельного вивчення інтересів зацікавлених осіб, приділивши особливу увагу інтересам дитини та не проігнорувавши при цьому інтереси ймовірного біологічного батька (див. у зв'язку з цим рішення у справі «Кріштіан Барнабас Тот проти Угорщини» (*Krisztián Barnabás Tóth v. Hungary*), заява № 48494/06, пункти 33 – 38, від 12 лютого 2013 року).

У цій справі національні суди визнали, що заявник подав свій позов про визнання батьківства поза межами встановленого законодавством строку. Згідно з національним законодавством суди мали повноваження поновити строк за наявності вагомих для цього причин. Клопотавши про поновлення строку, заявник наполягав, що він пропустив його з поважних причин, зокрема, оскільки не хотів порушувати сімейне становище дитини, в якій був законний батько, доки йому не перешкоджали у регулярно-му спілкуванні з дитиною. Заявник втрутився, лише коли дізнався про рішення матері виїхати з країни разом з дитиною. Тоді як суд першої інстанції дійшов висновку, що ці причини були поважними для поновлення строку та розгляду позову по суті, апеляційний суд відхилив ці аргументи, не навівши будь-яких альтернативних підстав, якими б пояснювалося його рішення. Незважаючи на складну фактичну ситуацію дитини, яка передбачала наявність ймовірного біологічного батька, законного батька та вітчима, фактичні стосунки дитини з цими трьома чоловіками залишилися абсолютно непроаналізованими і не було розглянуто питання, чи було в найкращих інтересах дитини поновлення строку позовної давності для позову заявника та розгляд його по суті. У зв'язку з цим не було проведено жодного аналізу для встановлення балансу між інтересами дитини та батька щодо встановлення його батьківства за таких обставин. Незважаючи на касаційну скаргу заявника, Верховний Суд України не розглянув ці питання під час перегляду справи.

Наведені процесуальні недоліки провадження на національному рівні призводять до висновку Суду, що за фактичних та правових обставин цієї справи національні суди апеляційної та касаційної інстанцій не забезпечили поваги до приватного життя заявника, на яке він має право відповідно до Конвенції.

Отже, було порушено статтю 8 Конвенції.

А. ШКОДА

Заявник вимагав 30 000 євро в якості відшкодування моральної шкоди. Суд вважає, що заявник мав зазнати болю та страждань з огляду на факти, що стали підставою для встановлення порушення у цій справі. Ухвалюючи рішення на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 4 500 євро в якості відшкодування моральної шкоди.

**НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ**

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME